

UCZYĆ SIĘ INACZEJ

KOMPENDIUM WIEDZY O EDUKACJI POZAFORMALNEJ
NA PODSTAWIE DOŚWIADCZEŃ UCZESTNIKÓW I UCZESTNICZEK
PROGRAMU „MŁODZIEŻ W DZIAŁANIU” (2007-2013)

UCZYĆ SIĘ INACZEJ

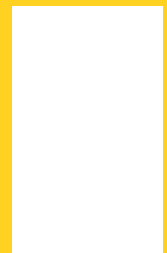
**KOMPENDIUM WIEDZY O EDUKACJI POZAFORMALNEJ
NA PODSTAWIE DOŚWIADCZEŃ UCZESTNIKÓW I UCZESTNICZEK
PROGRAMU „MŁODZIEŻ W DZIAŁANIU” (2007-2013)**

**FUNDACJA ROZWOJU
SYSTEMU EDUKACJI**

ISBN: 978-83-64032-60-8

SPIS TREŚCI

5 / Słowo wstępu

6 / Rozdział 1. O uczeniu się i edukacji

22 / Rozdział 2. O edukacji pozaformalnej
- jej filozofii i procesie uczenia się

38 / Rozdział 3. O korzyściach z edukacji pozaformalnej

56 / Rozdział 4. O wyzwaniach dla edukacji pozaformalnej

70 / Rozdział 5. Głosy uczestników działań
edukacji pozaformalnej

80 / Literatura i strony WWW

Drodzy Czytelnicy,

macie przed sobą publikację niezwykłą. Pokazujemy w niej, że uczyć można się niemal w każdej sytuacji, a edukacja, która odbywa się z dala od szkolnych czy akademickich ław, także może służyć naszemu rozwojowi. Edukacja pozaformalna to uznany i coraz bardziej rozpowszechniony sposób zdobywania i rozwijania kompetencji, uczenia się o świecie, o innych, lecz także o sobie samym.

Bardzo ważnym narzędziem wspierającym edukację pozaformalną był program „Młodzież w działaniu” (2007-2013), który w roku 2014 został zastąpiony przez program Erasmus+ Młodzież. To dzięki środkom finansowym tych programów dziesiątki tysięcy młodych ludzi w Polsce mają okazję uczestniczyć w międzynarodowych wymianach młodzieżowych, wolontariacie europejskim czy w projektach szkoleniowych. Poznają przy tym swych rówieśników z innych krajów, wspólnie odkrywają swoje pasje, nawiązują kontakty i uczą się od siebie nawzajem.

Badania potwierdzają skuteczność edukacji pozaformalnej, która nabiera szczególnego znaczenia w kontekście zmieniających się realiów współczesnego rynku pracy. Pracodawcy zgodnie twierdzą, że oprócz wykształcenia od swych pracowników oczekują także wysoko rozwiniętych umiejętności pracy w grupie, kompetencji interpersonalnych i społecznych czy bardzo dobrej znajomości języków obcych. Wszystkie te umiejętności można zdobyć właśnie dzięki uczestnictwu w międzynarodowych działaniach finansowanych ze środków wspomnianych wyżej programów.

Zachęcam zatem do zagłębienia się w świat edukacji pozaformalnej, jej metod i oddziaływania. To fascynująca podróż, podczas której, ucząc się, poznajemy siebie i innych.

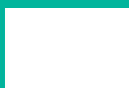
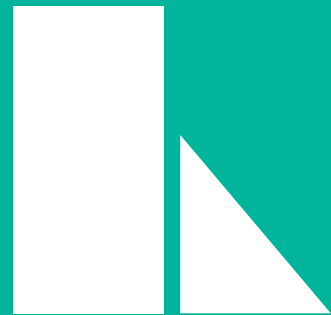
Tomasz Bratek
Dyrektor programu Erasmus+ Młodzież

ROZDZIAŁ 1

O UCZENIU SIĘ I EDUKACJI

„Edukacja nigdy się nie kończy. To nie jest tak, że czytasz książkę, zdajesz egzamin i kończysz naukę. Całe życie, od momentu narodzin aż do śmierci, to proces uczenia się”.
Jiddu Krishnamurti

Uczymy się
przez całe życie

Kiedy słyszymy słowo „uczenie”, w naszych głowach mogą pojawić się różne skojarzenia – na przykład szkoła, zakończone niedawno studia, właśnie rozpoczęty staż w firmie czy ostatnie szkolenie. Wydawać się w związku z tym może, że czynność ta ma ograniczone ramy czasowe i jest przypisana do określonych momentów w naszym życiu. Tymczasem, choć rzadko zdajemy sobie z tego sprawę, jest ona w nim stale obecna. Od pierwszego dnia naszego istnienia, czyli chwili, w której przychodząc na ten świat, nabieramy powietrza w płuca i wykonujemy pierwszy oddech – poprzez dzieciństwo, lata spędzone w szkole, na studiach i w pracy – aż do końca życia niemal każdy nasz dzień wypełniony jest nauką. Codziennie dowiadujemy się nowych rzeczy – o sobie, o świecie, o innych. Uczymy się świadomie i nieświadomie, intencjonalnie i nieintencjonalnie. Można zadać sobie pytanie: po co nam ta zdolność? I co właściwie dzięki niej zyskujemy?

Uczenie się jest
mechanizmem
przystosowawczym

Uczenie się
przynosi rozwój
osobisty

Tak samo jak noworodek poznaje otaczający go świat, aby móc w nim żyć i zaspokajać własne potrzeby, podobnie działają ludzie jako gatunek. Uczenie się, najogólniej rozumiane jako zdobywanie doświadczeń przez organizm, było i jest ważnym procesem przystosowawczym. To dzięki niemu człowiek od początku swojego istnienia na tej planecie mógł wpływać na otaczającą go rzeczywistość i dostosowywać ją do swoich potrzeb. W erze prehistorycznej konieczność zapewnienia ciepła i światła zaowocowała wynalezieniem sposobu na rozniecenie ognia, a umiejętność ta – rozwijana w kolejnych epokach – przyczyniła się do rewolucyjnej zmiany w życiu człowieka, pozwalając mu zapanować nad otoczeniem. I tak aż do dzisiaj człowiek, stale ucząc się i odkrywając nowe rzeczy, przekształca świat wokół siebie i poszerza obszary swojego wpływu. Wraz z możliwością zmieniania rzeczywistości zdolność uczenia się daje też człowiekowi szansę osobistego rozwoju – to dzięki niej poznajemy siebie, odkrywamy nasze talenty i pasje oraz rozwijamy swój potencjał w różnych dziedzinach życia. Z drugiej strony zdolność ta pomaga nam także zrozumieć nasze otoczenie i znaleźć w nim swoje miejsce.

CO DAJE NAM UMIEJĘTNOŚĆ UCZENIA SIĘ?

Źródło: autorstwo własne

Aby móc uczestniczyć w zmieniającym się szybko świecie, trzeba stale rozwijać swoje kompetencje

Zachowujemy zdolność uczenia się do późnego wieku

Umiejętność uczenia się jest jedną z najważniejszych kompetencji życiowych

Zdolność do uczenia się stała się szczególnie ważna w dzisiejszym skomplikowanym i pełnym wewnętrznych sprzeczności świecie, w którym dodatkowo musimy stale dostosowywać się do niezwykle szybkich zmian, jakie mają miejsce w niemal każdej dziedzinie życia. Autorzy raportu „Młodzi 2011” piszą: „(...) Świat, w którym żyjemy przestał być ustrukturyzowany, przewidywalny, stały, nie ma w nim – bo być nie może – żadnych pewnych rozwiązań, żadnych stałych punktów odniesienia, gotowych wzorów, oczywistych prawd i autorytetów”¹. Nie tak łatwo się w nim odnaleźć. Jeszcze do niedawna wiedza, umiejętności i kwalifikacje zdobyte dzięki edukacji szkolnej mogły służyć, jeśli nie przez całe, to przynajmniej przez znaczną część życia. Dzisiaj taka sytuacja wydaje się mało realna – postęp technologiczny osiągnął takie tempo, że to, co wiemy i potrafimy, szybko okazuje się przestarzałe. Zmianie uległ także rynek pracy i panujące na nim zasady. O ile jeszcze w połowie XX wieku wiele osób, także w Polsce, pracowało większość życia w jednym miejscu i w jednym zawodzie, o tyle dzisiaj pracownik musi być przygotowany na wielokrotną zmianę pracodawcy, miejsca i rodzaju wykonywanej pracy². Przy takim tempie zmian nikt nie jest w stanie określić, jak będzie wkrótce wyglądał świat, jakie zawody będą potrzebne i co trzeba będzie umieć, aby odnieść w życiu sukces. „Za 10-20 lat wielu z nas będzie pracowało w sektorach, których jeszcze nie ma, świadcząc usługi, które jeszcze nie zostały wynalezione, i rozwiązując problemy, o których jeszcze nie wiemy, że istnieją”³.

Radzenie sobie w tak szybko zmieniającym się świecie wymaga stałego podnoszenia poziomu swojej wiedzy i umiejętności. Dotyczy to już nie tylko osób młodych i dorosłych, ale także seniorów, których w starzejących się społeczeństwach Europy jest coraz więcej. Ciągłe rozwijanie własnych kompetencji ułatwia młodym ludziom odnalezienie się w dorosłym życiu i na rynku pracy, przedłuża obecność na nim osób dorosłych, a w przypadku seniorów – pozwala im prowadzić aktywne życie zarówno zawodowe, jak i społeczne. Na szczęście umiejętność uczenia się nie zanika wraz z wiekiem. Człowiek dorosły, mimo postępującego procesu starzenia się, przez całe życie dysponuje znacznym potencjałem rozwoju i możliwościami uczenia się. Realizowane w latach 70. badania nad przyswajaniem nowych treści przez młodzież i osoby starsze pokazały, że ludzie zachowują zdolność uczenia się do późnego wieku, pod warunkiem, że metody edukacji są dostosowane do poziomu ich możliwości intelektualnych⁴.

Aby móc się rozwijać i dotrzymać tempa zmianom, niezbędna jest umiejętność uczenia się, którą Komisja Europejska uznała za jedną z ośmiu kompetencji kluczowych, czyli takich, których potrzebujemy do prowadzenia samodzielnego, odpowiedzialnego i pomyślnego życia (więcej na ich temat w rozdziale drugim). Umiejętność uczenia się oznacza między innymi świadomość tego, w jaki sposób się uczymy oraz jaki mamy potencjał i potrzeby w tym zakresie. Jej ważnym elementem jest też gotowość do korzystania z wcześniejszych doświadczeń (zarówno w uczeniu się, jak i o bardziej ogólnym charakterze) oraz stosowanie posiadanej wiedzy i umiejętności w nowych kontekstach⁵ (innymi słowy, kiedy ucząc się nowych rzeczy, na przykład na szkoleniu, potrafimy następnie wykorzystać je w różnych obszarach naszego życia – w domu, w pracy, w czasie wolnym czy innych działaniach). Umiejętność uczenia się uważana jest przez niektórych za najważniejszą z kluczowych kompetencji („metakompetencja”), ponieważ wiedząc, w jaki sposób się uczymy i czego potrzebujemy, aby osiągnąć sukces w tym zakresie, możemy efektywnie rozwijać pozostałe⁶.

1. Raport „Młodzi 2011”, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011, s. 29.

2. Raport o Kapitale Intelektualnym Polski, Warszawa 2008, s. 96.

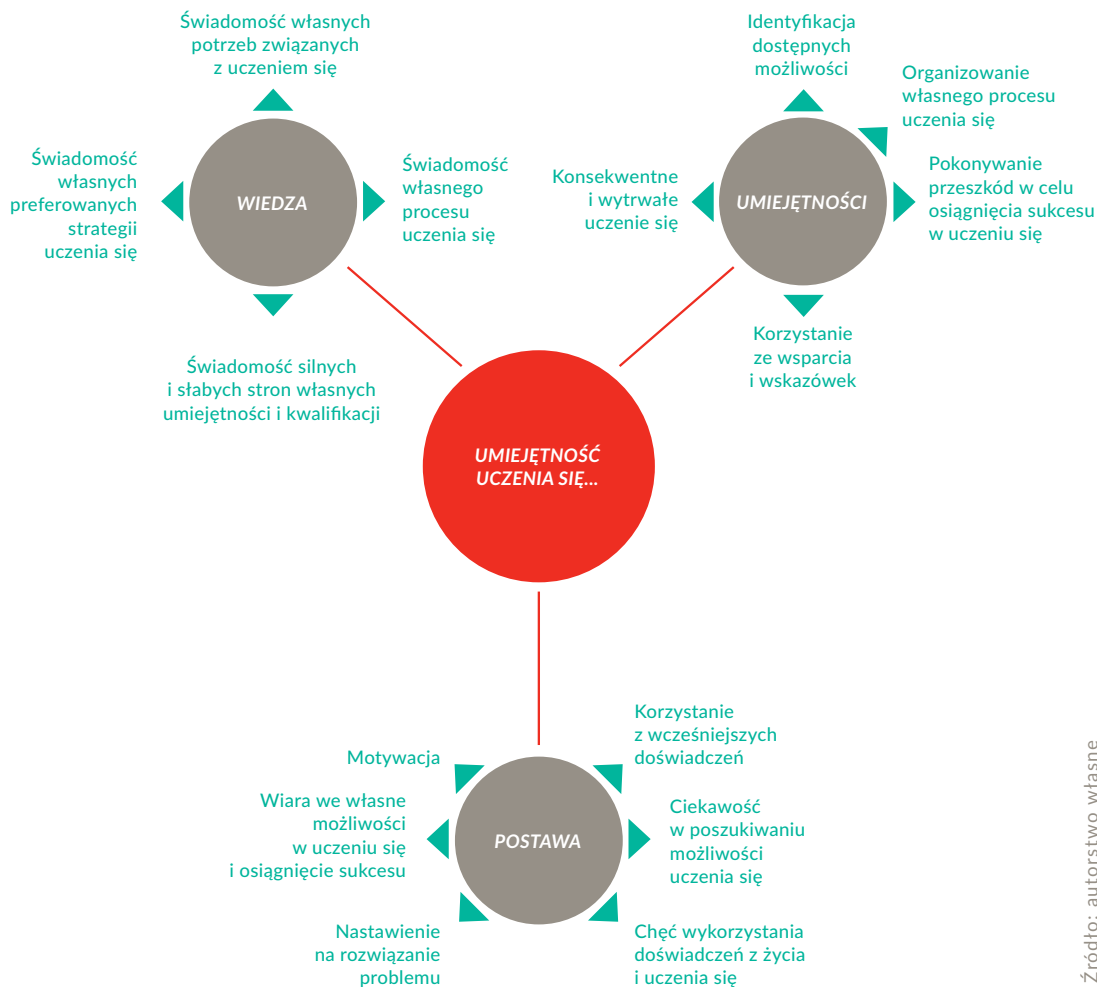
3. Ibidem, s. 96.

4. <http://2edu.pl/2007/02/jak-ucz-si-dorosli.html>

5. Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie – europejskie ramy odniesienia, Luksemburg: Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, 2007, s. 10.

6. P. Kloosterman, M. E. Taylor, Handbook for facilitators. Learning to learn in practice, s. 10.

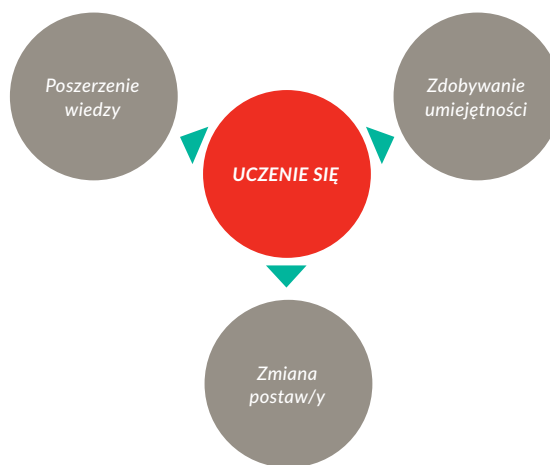
UMIEJĘTNOŚĆ UCZENIA SIĘ

Źródło: autorstwo własne

Uczenie się jest naturalną, stale towarzyszącą nam umiejętnością, a w obecnych czasach stało się także konieczne, by móc zrealizować się w życiu zarówno zawodowym, jak i prywatnym. Ale czym właściwie jest „uczenie się”? Kiedy sięgniemy po książki związane z tą tematyką lub kiedy wpisemy to hasło do internetowej wyszukiwarki, znajdziemy ogromną liczbę, czasem mocno różniących się od siebie, definicji. Nie jest naszym celem rozpoczynać dyskusję o tym, która z nich jest najbardziej właściwa, a tych którzy są jej ciekawi odsyłamy do podanej na końcu literatury i stron WWW. W tej publikacji posłużymy się jedną z prostszych definicji mówiącą, że „uczenie się jest aktem lub procesem, poprzez który zachodzą zmiany w zachowaniach, wiedzy, umiejętnościach i postawach”⁷. W taki właśnie sposób pojęcie to będzie używane w tej publikacji – jako proces zdobywania wiedzy i/lub umiejętności z towarzyszącymi mu zmianami w postawach. Aby się czegoś nauczyć, na ogół niezbędne jest połączenie tych trzech elementów. Nie sposób jazdy na nartach opanować poprzez przeczytanie książki (wiedza), a również opanowanie umiejętności nie jest wystarczające, jeśli nie towarzyszy mu właściwa postawa (np. gotowość do zjechania ze stoku). Uczenie się w naturalny sposób niesie za sobą zmianę, ponieważ nowa wiedza, umiejętności i postawy modyfikują lub wzbogacają te, które do tej pory mieliśmy.

UCZENIE SIĘ

Źródło: autorstwo własne

„Uczenie się zawiera w sobie zmianę. Wiąże się ono z przyswajaniem sobie nawyków, wiedzy i postaw. Umożliwia ono jednostce dostosowanie się zarówno osobiste, jak i społeczne. Ponieważ koncepcja zmiany jest zawarta w koncepcji uczenia się, jakkolwiek zmiana w zachowaniu oznacza, że uczenie się trwa lub już się skończyło. Uczenie się, które występuje podczas procesu zmiany, może być określane jako «proces uczenia się»”.

Crow i Crow, 1963, s. 1, w: M. S. Knowles, E. F. Holton III, R. A. Swanson, *Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

7. M. S. Knowles, E. F. Holton III, R.A. Swanson, *Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 22

„Uczenie się jest zmianą zachodzącą w jednostce, spowodowaną interakcją z otoczeniem, która zaspokaja jej potrzeby i sprawia, że jest w stanie postępować z tym otoczeniem w sposób bardziej adekwatny”.

Burton, 1963, s. 7, w: M. S. Knowles, E. F. Holton III, R. A. Swanson, *Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

„Uczenie się jest to proces, w którym na drodze poznania, doświadczenia i ćwiczenia powstają nowe struktury wiedzy, umiejętności, nawyki i postawy, czyli dokonuje się zmiana”.

Kamila Witerska, *Teoretyczne podstawy kształcenia*, Polski Uniwersytet Wirtualny, 2009.

Proces zdobywania nowej wiedzy, umiejętności i postaw może wyglądać inaczej u każdej osoby uczącej się. Oczywiście istnieją ogólne zasady uczenia się, które wpływają na ułatwienie tego procesu, mówiące, że przyswajanie nowej wiedzy następuje szybciej w stanie rozluźnienia niż w stresie, łatwiej uczymy się rzeczy, które nas ciekawią i interesują, niż tych, które wywołują nasze znużenie, a uczenie się jest bardziej efektywne, gdy wykorzystujemy różne zmysły i osobiście się angażujemy, niż gdy jedynie biernie słuchamy. Ale na sposób uczenia się w dużej mierze wpływają nasze cechy indywidualne i to, czego każdy z nas potrzebuje, aby ten proces zakończył się powodzeniem.

Rozważaniom o uczeniu się często towarzyszy pojęcie „edukacji”. To termin niezwykle pojemny i wyjaśniany na wiele różnych sposobów. Ogromna różnorodność definicyjna wynika między innymi z tego, że na przestrzeni kilkudziesięciu ostatnich lat mocno zmienił się sposób jego postrzegania i opisywania. Jeszcze do końca lat 60. XX wieku edukacja oznaczała nauczanie, czyli przekazywanie wiedzy. Uważano, że uczenie się ma miejsce głównie w instytucjach edukacyjnych, w których wiodącą i dominującą rolę odgrywa nauczyciel przekazujący uczniom ustalone ogólnie treści. Jedną z definicji wyjaśnia edukację jako: „(...) działanie podejmowane lub inicjowane przez jedną lub więcej osób, którego celem jest wprowadzenie zmian w wiedzy, umiejętnościach i postawach jednostek, grup i zbiorowości. W działaniu tym centralną postacią jest edukator – osoba działająca na rzecz zmiany, która stymuluje i wzmacnia uczenie się oraz projektuje czynności zmierzające do wywołania owej zmiany”⁸.

Edukacja [łac. *educatio* – wychowanie, wykształcenie], wychowanie, kształcenie. Ogół czynności i procesów mających na celu przekazywanie wiedzy, kształtowanie określonych cech i umiejętności.

Encyklopedia PWN

Edukacja – ogół oddziaływań międzygeneracyjnych, służących formowaniu się całokształtu zdolności życiowych człowieka: fizycznych, poznawczych, estetycznych, moralnych i religijnych, czyniących z niego istotę dojrzałą, świadomie realizującą się. Ścisłej ujmując, edukacja to proces, w którym poprzez nauczanie rozwija się umysł i charakter ludzki.

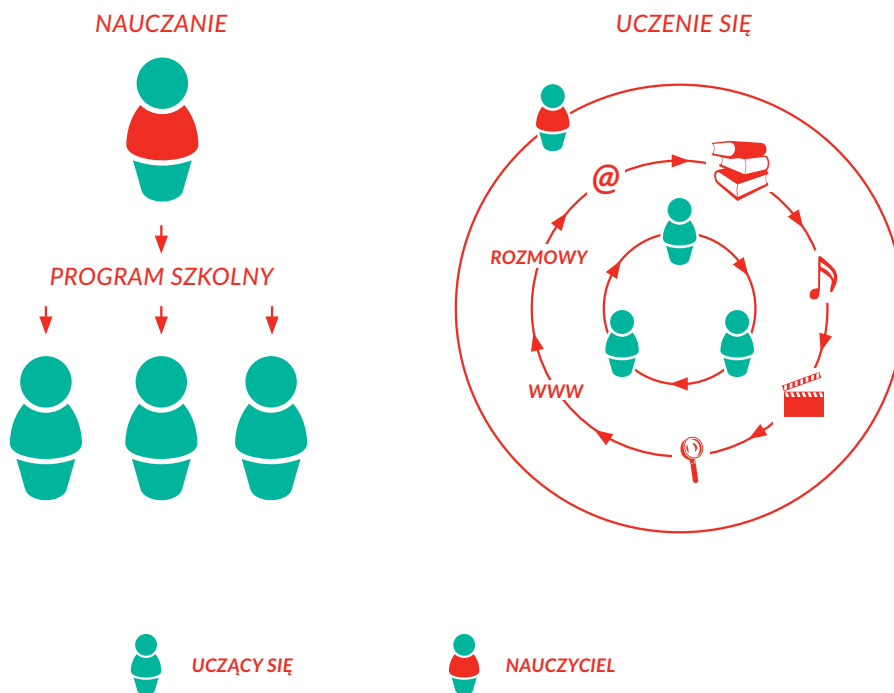
Słownik pojęć pedagogicznych

Edukacja oznaczała
kiedyś nauczanie, czyli
przekazywanie wiedzy

8. Ibidem, s. 22.

EDUKACJA A UCZENIE SIĘ

Przestrzenią zdobywania wiedzy i umiejętności jest nie tylko szkoła, ale całe życie człowieka

Uczenie się nieformalne jest naturalnym dopełnieniem codziennego życia

Obecnie (pod wpływem zarówno psychologii humanistycznej, jak i andragogiki, czyli teorii uczenia się dorosłych) przestrzenią zdobywania wiedzy i umiejętności są nie tylko instytucje edukacyjne, ale całe życie człowieka i wszystko, co się w nim dzieje. „Nauczanie, samo w sobie, nie oznacza uczenia się; podobnie jak biernie słuchanie. Uczący się musi podjąć decyzję o włączeniu jakiejkolwiek wiedzy, umiejętności lub postawy we własny system wartości i zachowań (stylu życia), w przeciwnym razie uczenie się jest nieznaczące. Uczenie się zachodzi zarówno w sali lekcyjnej, jak i poza nią. Pewna wiedza wpływa od nauczycieli, inna nie. Nauka bywa zarówno zamierzona, jak i incydentalna⁹. Przy przyjęciu takich założeń uczenie się staje się procesem aktywnym, dynamicznym, osadzonym w interakcjach z innymi ludźmi i ze światem. Pojęcie „edukacji” zostało mocno rozszerzone i obecnie traktowane jest raczej jako wszystkie te działania i procesy, które dokonując w człowieku zmiany, pozwalają mu zarówno świadomie realizować się, jak i sprawnie funkcjonować w społeczeństwie. Pojęcie „edukacja” jest teraz zdecydowanie bliżej „uczenia się”, dlatego też w literaturze, jak i w dokumentach międzynarodowych instytucji zajmujących się tym tematem, terminy te coraz częściej stosowane są zamiennie. W tej publikacji będziemy ich używali w podobny sposób. Innymi słowy – edukację formalną będziemy rozumieli jako uczenie się w systemie formalnym, pozaformalną jako uczenie się pozaformalne, a edukację nieformalną jako uczenie się nieformalne.

9. A. Erling, *What is Nonformal Education?*, w: *Journal of Agricultural Education*, The Pennsylvania State University, 1993, cyt. za: E. Bujalska, *Sokrates jako pionier „NFE”. Filozoficzne fundamenty współczesnego systemu edukacji pozaformalnej*, praca niepublikowana.

FORMALNIE, POZAFORMALNIE I NIEFORMALNIE, CZYLI O RÓŻNYCH SPOSOBACH I TEORIACH UCZENIA SIĘ

Uczenie się to proces, który ma miejsce każdego dnia i – co równie ważne – w niemal każdej życiowej sytuacji. Uczymy się w różnych przestrzeniach – w szkole czy na uczelni, ale także w pracy, podczas staży, szkoleń czy warsztatów, różnorodnych działań, jakie podejmujemy w czasie wolnym np. angażując się w wolontariat, kółko hobbistyczne czy wyjeżdżając za granicę, aż wreszcie w codziennych sytuacjach. Proces ten może mieć bardzo różny charakter i przynosić różne efekty w zależności od tego, gdzie i w jaki sposób zdobywamy nową wiedzę i umiejętności.

Źródło: autorstwo własne

W początkowym okresie życia uczenie się ma nieplanowany i spontaniczny charakter. Ogromna ciekawość poznawcza, która kieruje dziećmi, powoduje, że poznają świat na różne sposoby, a każde miejsce – dom, podwórko czy lokalna piaskownica – jest przestrzenią zdobywania nowej wiedzy i umiejętności. Taki incydentalny (niezamierzony, mimowolny) sposób uczenia się w codziennych sytuacjach nazywamy nieformalnym (ang. *informal learning*). Nie jest to jednak domena wieku dziecięcego – nieformalne uczenie się ma też miejsce w życiu osób dorosłych i wynika z codziennej aktywności w pracy, rodzinie lub czasie wolnym, kiedy realizując różne zadania lub zmagając się z trudnościami i wyzwaniem, w niezamierzony sposób uczymy się nowych rzeczy. Ze względu na to, że jest to proces nieplanowany, często sami nie zdajemy sobie sprawy z tego, że zdobyliśmy nową wiedzę czy umiejętności. Jednocześnie, jako że ten sposób uczenia się wynika z wewnętrznej motywacji, pozwala on na bardzo efektywne i trwałe przyswajanie wiedzy¹⁰.

„Uczenie się nieformalne to uczenie się, które dzieje się w sposób ciągły i przypadkowy, poza systemem edukacji formalnej i pozaformalnej”.

UNESCO, 2006

10. M. Brzezińska-Hubert, D. Gmitrowicz, *Trzy nurty edukacji – jeden cel ostateczny*, Europa dla Aktywnych, kwartalnik FRSE, nr 3, s. 8.

Edukacja formalna to celowe i zaplanowane uczenie się, które ma miejsce w ramach określonej organizacji i struktury

„Edukacja nieformalna czy uczenie się nieformalne oznacza uczenie się w ramach codziennych zajęć, w pracy, w rodzinie, w czasie wolnym itp. Jest to głównie uczenie się poprzez wykonywanie określonych czynności. W sektorze działalności młodzieżowej uczenie się nieformalne odbywa się w ramach inicjatyw młodzieżowych i przedsięwzięć w czasie wolnym, zajęć w grupach rówieśniczych i działań wolontariackich”.

Przewodnik po programie „Młodzież w działaniu”, 2013

Sporo zmienia się na kolejnym etapie życia, gdy idziemy do szkoły, w której funkcjonuje odmienny system edukacyjny zwany formalnym (ang. *formal education*). W odróżnieniu od poprzedniego typu uczenie się formalne jest celowe i zaplanowane oraz ma miejsce w ramach określonej organizacji i struktury (przedszkole, szkoła podstawowa i średnia, uniwersytet, uczelnia techniczna, szkolenia zawodowe). Na wczesnym etapie życia jest obowiązkowe, odbywa się w jednorodnych wiekowo grupach, a cele edukacyjne i program są ustalane ogólnie. Istnieje tu też wyraźna hierarchia – nauczyciel jest posiadaczem wiedzy, a uczniowie są jej, najczęściej biernymi, odbiorcami. Ze względu na tak skonstruowany system motywacja uczących się jest zwykle zewnętrzna, wzmacniana przez system kar i nagród w postaci dobrych i złych ocen. Uczenie się formalne zwykle prowadzi do uzyskania potwierdzenia zdobytej wiedzy i/lub kwalifikacji w postaci uznanych dyplomów, świadectw czy certyfikatów.

„Uczenie się formalne jest zwykle rozumiane jako uczenie się celowe i zaplanowane, które ma miejsce w ramach określonej organizacji i struktury (przedszkole, szkoła podstawowa i średnia, uniwersytet, uczelnia techniczna, szkolenia w miejscu pracy). Może prowadzić do formalnego uznania (dyplom, certyfikat)”.

UNESCO, 2006

„Uczenie się formalne oznacza uczenie się, które jest realizowane w zorganizowanym i usystematyzowanym środowisku przeznaczonym specjalnie do uczenia się i zwykle prowadzi do uzyskania kwalifikacji, na ogół w postaci świadectwa lub dyplomu; składa się na nie m.in. system kształcenia ogólnego, kształcenia zawodowego oraz szkolnictwa wyższego”.

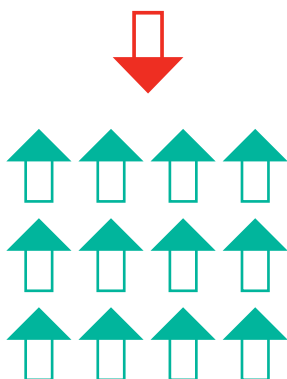
Komisja Europejska, 2012

Oprócz tych biegunowo różnych typów między edukacją formalną i nieformalną jest jeszcze przestrzeń na trzeci rodzaj uczenia się – określany mianem pozaformalnego (ang. *non-formal learning*). Ma on miejsce poza instytucjami edukacji formalnej i ich programami nauczania. Z jednej strony daje możliwość realizacji własnych zainteresowań i potrzeb, z drugiej zapewnia alternatywne możliwości kształcenia tym, którzy nie mają dostępu do nauki szkolnej lub potrzebują zdobyć konkretne umiejętności życiowe i wiedzę. W odróżnieniu od edukacji formalnej uczenie się pozaformalne odbywa się na zasadzie dobrowolności, a odpowiedzialność za proces jest po stronie uczącego się, który decyduje o tym, jak będzie on przebiegać i w jaki sposób będzie w nim uczestniczył. Zajęcia czy działania, podobnie jak w przypadku edukacji formalnej, mają charakter planowany, ale ich struktura rzadko odzwierciedla tradycyjny rytm nauki czy podział na przedmioty w programie nauczania. Mogą się one

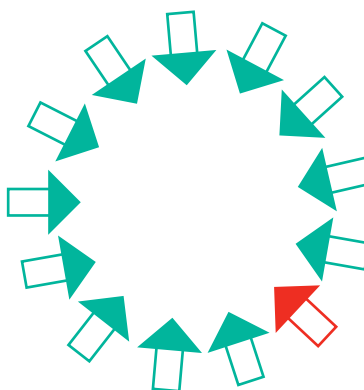
odbywać w różnych miejscach i środowiskach w zależności od potrzeb uczących się. Cechą charakterystyczną tego systemu jest też zmienność ról – każdy uczący się może przekazywać innym swoją wiedzę i umiejętności, a prowadzący zajęcia – uczyć się od uczestników procesu. Oceny efektów uczenia się dokonuje sam uczący się z możliwością otrzymania informacji zwrotnej od współtowarzyszy. Edukacja pozaformalna jest najmocniej obecna w świecie młodych ludzi (choć może się w nią zaangażować każdy) i to właśnie z nimi i dla nich różnorodne instytucje, grupy i organizacje realizują co roku szereg działań – mogą to być krajowe i międzynarodowe projekty, lokalne warsztaty, podwórkowe gry i zabawy, kółka zainteresowań itp. itd. Przyjęta forma zależy tylko i wyłącznie od potrzeb organizatorów i uczestników.

EDUKACJA FORMALNA I POZAFORMALNA

EDUKACJA FORMALNA

EDUKACJA POZAFORMALNA

Źródło: autorstwo własne

„Edukacja pozaformalna czy uczenie się pozaformalne oznacza uczenie się poza formalnym programem nauczania. Działania czy zajęcia w ramach uczenia się pozaformalnego angażują uczestników na zasadzie dobrowolnej i są starannie zaplanowane, aby wspierać ich rozwój indywidualny, społeczny oraz zawodowy”.

Przewodnik po programie „Młodzież w działaniu”, 2013

„Uczenie się pozaformalne to zaplanowane i zorganizowane działania edukacyjne mające miejsce poza instytucjami edukacji formalnej i odpowiadające na potrzeby edukacyjne osób w każdym wieku. Celem uczenia się pozaformalnego jest zapewnienie alternatywnych możliwości kształcenia tym, którzy nie mają dostępu do nauki szkolnej lub potrzebują zdobyć konkretne umiejętności życiowe i wiedzę, aby pokonać różne przeszkody. W przeciwieństwie do przypadkowych rodzajów kształcenia uczenie się pozaformalne ma charakter intencjonalny z punktu widzenia uczącego się”.

UNESCO, 2006

Światy edukacji formalnej, pozaformalnej i nieformalnej przenikają się i trudno je wyraźnie rozgraniczyć

Choć opisane systemy uczenia się mają elementy wspólne, to jednocześnie znacząco się różnią. Stoi za nimi bowiem odmienna filozofia i koncepcja uczenia się, w tym między innymi – podejście do uczącego, ustalania celu nauki, struktury i treści zajęć, roli prowadzącego, metodologii, odpowiedzialności za proces uczenia się, środowiska nauki i oceniania efektów. Warto zwrócić uwagę na to, że opisywane pojęcia – edukacji formalnej, pozaformalnej i nieformalnej – trudno definiować, ponieważ są one bardzo szerokie i nieostre. Sytuacji nie ułatwia fakt, że w niemal każdym europejskim kraju (a także poza Europą) są one trochę inaczej rozumiane, choć niektóre ich elementy są takie same lub zbieżne. Jeszcze ważniejsze jest to, że światy trzech typów edukacji przenikają się i trudno je wyraźnie rozgraniczyć. Uczenie się nieformalne, jako naturalne dopełnienie codziennego życia, z pewnością ma miejsce zarówno w działaniach pozaformalnych, jak i w szkole oraz innych placówkach edukacyjnych. Edukacja pozaformalna jest coraz częściej obecna w szkołach i uniwersytetach, ponieważ wprowadzają one do swoich programów jej metodologię (o czym za chwilę w kolejnej części). Colley zwraca uwagę na to, że postrzeganie ich jako kompletnie od siebie odseparowanych może skutkować tworzeniem stereotypów i dostrzeganiem przez zwolenników jednej z koncepcji jedynie minusów pozostałych, dlatego warto rozpatrywać je razem i szukać tego, co je łączy, zamiast wyraźnie rozgraniczać¹¹.

CIEKAWOSTKA

Wielcy nauczyciele starożytni: Konfucjusz, Lao Tse w Chinach, prorocy hebrajscy i Jezus w czasach biblijnych, Arystoteles, Sokrates i Platon w starożytnej Grecji, Cyceon, Ewelid i Kwintylian w starożytnym Rzymie, postrzegali uczenie się jako proces dociekań umysłowych, nie zaś jako bierny odbiór przekazywanych treści. Z tego powodu wypracowali techniki mające na celu angażowanie uczących się w proces dociekania.

M. S. Knowles, E. F. Holton III, R. A. Swanson, *Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki*

Znajdująca się poniżej tabela zawiera najważniejsze cechy trzech typów edukacji.

11. Colley H., Hodkinson P. & Malcolm J. (2002), *Non-formal learning: mapping the conceptual terrain. A Consultation Report*, Leeds: University of Leeds Lifelong Learning Institute (http://www.infed.org/archives/e-texts/colley_informal_learning.htm).

TRZY TYPY EDUKACJI

	EDUKACJA FORMALNA	EDUKACJA POZAFORMALNA	EDUKACJA NIEFORMALNA (INCYDENTALNA)
Zasady uczestnictwa	Głównie obowiązkowe	Dobrowolne	Nie istnieją w tym typie edukacji
Motywacja uczących się	Motywacja zewnętrzna	Motywacja wewnętrzna	Motywacja wewnętrzna
Cel nauki	Określony ogólnie w ramach programu nauczania	Określony przez uczącego się	Nieokreślony, uczenie się ma charakter incydentalny, nieplanowany (a więc bez sformułowanego celu)
Planowanie	Planowana	Planowana	Nieplanowana
Struktura	Stabilna i ustalona ogólnie	Struktura dopasowana do potrzeb uczestników i ustalana razem z nimi	Brak struktury lub uczenie się w ramach struktur już istniejących
Prowadzący zajęcia	Forma raczej dyrektywna, realizuje program nauczania	Podąża za potrzebami uczącego, tworzy środowisko sprzyjające nauce, jest moderatorem procesu	Nie istnieją tu zorganizowane zajęcia; uczyć można się od każdej osoby
Relacje uczący – prowadzący zajęcia	Hierarchia, relacja pionowa między posiadaczem wiedzy (nauczycielem) a uczniami	Partnerstwo relacji, zmienność ról (uczący się może przekazywać innym swoją wiedzę, wchodząc w rolę prowadzącego), wzajemne uczenie się	Nie ma tu prowadzących zajęć
Treść	Głównie ogólna (w przypadku szkoleń zawodowych nastawiona na umiejętności praktyczne), zestandaryzowana; określona przez władze edukacyjne	Zindywidualizowana, wybierana przez uczącego; żadnej formuły oprócz nabycia konkretnych doświadczeń	Ze względu na przypadkowy charakter uczenia się nie jest ona ustalana wcześniej
Metodyka	Przekaz jednostronny, tematyka dostosowana do przedmiotu (fragmentaryczna)	Głównie oparta na doświadczeniu i refleksji tego doświadczenia („uczenie przez doświadczenie”)	---
Grupa	Jednorodna pod względem wieku, grupa jest tem dla jednostki	Różnorodna, jednostka jest częścią grupy	---

Odpowiedzialność za uczenie	Spoczywa na nauczycielu i na uczniu	Leży po stronie uczącego się	Leży po stronie uczącego się
Środowisko nauki	Głównie klasa w szkole, sala wykładowa w trakcie studiów	Bardzo zróżnicowane, w zależności od potrzeb	Każda sytuacja, która jest ucząca
Ocenianie efektów	Ocena zewnętrzna, najczęściej w formie testów, odpytywania; na postawie istniejącego systemu ocen	Uczący sam ocenia swoje osiągnięcia (z ewentualną informacją zwrotną współtowarzyszy); ocena opisana w formie zdobytych kompetencji	Jeżeli uczenie jest uświadomione, uczący sam ocenia efekty
Potwierdzenie efektów uczenia się	Dyplomy, świadectwa, certyfikaty zwykle wydawane przez instytucje edukacyjne i uzależnione od pozytywnej weryfikacji wiedzy	Potwierdzenie uczestnictwa wraz z opisem zdobytych kompetencji; brak jednolitej certyfikacji	Brak
Czas trwania	Zwykle: od wieku 6 do 18 lat: szkolnictwo podstawowe i średnie. Powyżej 18 lat: 2-5 lat studiów (uniwersytet). Szkolenia zawodowe: 4 lata w czasie szkoły średniej i 2 lub 3 lata po studiach uniwersyteckich)	Całe życie	Całe życie
Kto organizuje	Państwo. W Polsce edukacja formalna podlega dwóm ministerstwom: Ministerstwu Edukacji Narodowej (MEN) i Ministerstwu Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW)	Wszelkie podmioty, w tym osoby prywatne, grupy i organizacje	Nie jest organizowana; „dzieje się” spontanicznie, w naturalny, nieplanowany sposób
Przykłady	Szkoła, szkolenia zawodowe, studia	Kluby sportowe, koła zainteresowań, wymiany młodzieżowe, Wolontariat Europejski, firmy organizujące np. szkolenia pracowników	Życie ze wszystkimi sytuacjami, zadaniami, wyzwaniem itd.

KONFLIKT CZY WSPÓŁISTNIENIE, CZYLI O RELACJACH MIĘDZY EDUKACJĄ FORMALNĄ I POZAFORMALNĄ

Zastanawiając się nad różnymi sposobami zdobywania wiedzy i umiejętności, można zadać sobie pytanie, w jaki sposób wszystkie systemy edukacji – formalny, pozaformalny i nieformalny – współistnieją i czy mają komplementarny charakter. Wspomnieliśmy przed chwilą, że uczenie się nieformalne jest naturalnym elementem naszego życia i ma miejsce zarówno w edukacji pozaformalnej, jak i szkolnej. Dlatego ten podrozdział zostanie poświęcony relacjom między edukacją formalną i pozaformalną, czyli systemami, których podstawą jest zaplanowany proces uczenia się.

W ostatnich latach edukacja formalna, coraz częściej postrzegana przez swoje niewydolności i deficyty, spotyka się ze sporą krytyką. Jednym z największych zarzutów jest fakt, że nie będąc w stanie dotrzymać tempa zachodzącym we współczesnym świecie zmianom i hołdując przestarzałym wzorcom i schematom działania, nie przygotowuje ludzi do zawodu i nie daje gwarancji znalezienia pracy. Na tę potrzebę odpowiada, przynajmniej częściowo, edukacja pozaformalna, która pozwala młodym ludziom zdobywać i rozwijać potrzebne i cenione na rynku pracy kompetencje, których nie oferuje system uczenia się formalnego (więcej na ten temat także w rozdziale 3). Znajdują się wśród nich przede wszystkim umiejętności miękkie, w tym praca w zespole, planowanie, organizacja pracy, koordynacja działań, generowanie pomysłów, rozwiązywanie problemów itp. Edukacja pozaformalna ma też inne zalety, które czynią ją atrakcyjną. Oprócz tego, że daje jednostkom możliwość rozwoju ważnych kompetencji oraz szansę na rozwój zainteresowań i pasji, charakteryzuje się też dużo większą (mimo formalnego obowiązku nauki i obowiązku szkolnego) dostępnością. Wynika to po pierwsze z tego, że można ją podejmować na różnych etapach życia, w każdym wieku i poprzez różne kanały, a po drugie – często jest nieodpłatnie oferowana w ramach programów realizowanych przez różne organizacje (przykładem jest tutaj program „Młodzież w działaniu”, a także działania Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności czy Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży). Bywa ona też jedyną szansą dla młodych ludzi z mniejszymi szansami, którzy nie znaleźli dla siebie miejsca w systemie szkolnym. Innymi słowy – pozaformalne działania mogą dotrzeć wszędzie tam, gdzie – z wielu przyczyn – edukacja formalna nie może.

Pojawia się zatem pytanie, czy pozaformalny system uczenia się, ze względu na swoje zalety, jest w stanie zastąpić edukację formalną? Barbara Fotyga uważa, że pomimo korzyści, jakie przynosi kształcenie pozaformalne¹², edukacja szkolna nadal spełnia ważną rolę, po pierwsze dlatego, że dostarcza ona podstawowej wiedzy, której potrzebujemy, aby móc funkcjonować w społeczeństwie, a po drugie dlatego, że – jak pisze: „(...) dopóki struktura społeczna będzie funkcjonować w ramach formalnych, edukacja musi przygotowywać ludzi zdolnych do działania w instytucjach, a nie tylko we wspólnotach”¹³. Skoro zatem jeden system nie jest w stanie zastąpić drugiego, w związku z tym, jak twierdzi dalej Fotyga, „(...) należy czym prędzej ustalić relacje, pewien porządek pomiędzy tymi dwoma typami edukacji”¹⁴. Podobnie widzi to Kurzępa, pisząc: „(...) konieczne staje się takie powiązanie działań z zakresu edukacji formalnej i pozaformalnej, by oba typy kształcenia stały się wobec siebie komplementarne, uzupełniające”¹⁵. Ten proces częściowo się dzieje i oba systemy, choć mocno się od siebie różnią, przenikają się wzajemnie i inspirują. W szkołach i uczelniach wyższych włącza się do procesu nauczania, czasem odgórnie, a czasem z inicjatywy prowadzących, elementy edukacji pozaformalnej – zindywidualizowane podejście programowe, pracę warsztatową, grupy zainteresowań, klasy

Edukacja formalna dostarcza podstawowej wiedzy, której potrzebujemy, aby funkcjonować w społeczeństwie

Edukacja formalna nie dotrzymuje tempa zmianom we współczesnym świecie

12. B. Fotyga, *Edukacja nieformalna w Polsce: Historia i ramy współczesne, w: Doświadczać uczenia. Materiały pokonferencyjne, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005, s. 23.*
13. Ibidem, s. 23.
14. Ibidem, s. 19.
15. J. Kurzępa, *O potrzebie komplementarności w edukacji formalnej i nieformalnej: aplikacje teoretyczno-praktyczne, w: Doświadczać uczenia. Materiały pokonferencyjne, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005, s. 45.*

integracyjne, możliwość dokonywania przez uczących się wyboru przedmiotów zgodnie ze swoimi zainteresowaniami, pracę projektem i zespołową. Mimo to trudno nazwać oba systemy równymi czy partnerskimi. Edukacja formalna ma nadal ogromną siłę certyfikacyjną, podczas gdy pozaformalna, ze względu na trudno mierzalne efekty uczenia, nie jest jeszcze poważnie traktowana we wszystkich środowiskach. Dlatego, aby zwiększyć jej widoczność i rozpoznanie na rynku pracy, tworzone są w jej ramach podstawy do certyfikacji uzyskanego dzięki niej doświadczenia. Próby te wywołują jednak obawy o formalizację edukacji pozaformalnej i utratę cennych cech wynikających z dobrowolności udziału¹⁶.

Warto w podsumowaniu zwrócić uwagę na fakt, że choć oba typy edukacji mocno się od siebie różnią, mają one także elementy wspólne: „Mimo różnic edukacja formalna i pozaformalna nie są sobie przeciwstawne. Obie podkreślają zorganizowane oraz intencjonalne kształcenie. Obie zawierają pewną strukturę, angażują profesjonalnych dydaktyków i pedagogów oraz zapewniają wybór uczniom. Odpowiedzialność za rozwój dzielą ze sobą pedagodzy oraz uczący się. Różnice są bardziej kwestią stopnia intensywności w każdym z tych rodzajów edukacji”¹⁷. Edukacja formalna i pozaformalna mogą się uzupełniać – ta pierwsza zapewnia fundamenty wiedzy teoretycznej oraz możliwość zdobycia specjalizacji, pozaformalna zaś stanowi praktyczne tego uzupełnienie w postaci konkretnych umiejętności i wiedzy o świecie. Dopiero połączone (wraz z edukacją nieformalną), stanowiąc układankę różnorodnych doświadczeń, pozwalają człowiekowi na zaspokojenie wszystkich potrzeb kształcenia i pełny rozwój swojego potencjału.

Pomimo oczywistych zalet łączenia wszystkich typów edukacji, w Polsce – podobnie jak w każdym innym kraju – nie ma dalekosiężnej wizji łączącej obie te formy edukacji¹⁸. Choć to bardzo ważne wątki i w środowisku trwają rozmowy na temat, w jaki sposób zapewnić im współistnienie, jak dotąd brakuje politycznych i organizacyjnych narzędzi do osiągnięcia tego celu, zarówno na poziomie europejskim, jak i narodowym. Ale jako że jesteśmy w momencie transformacji, być może niedługo granice między obydwojema systemami zaczną się zacierać i, jak chcą niektórzy, „(...) ważniejsza od szóstki w dzienniku będzie współpraca, doceniona zostanie umiejętność zadawania pytań i kwestionowania ogólnych prawd, a możliwość wyboru stanie się standardem”¹⁹.

PROPOZYCJA DLA CZYTELNIKA

Zastanów się nad 10-20 najważniejszymi rzeczami, których się w życiu nauczyłeś (takimi, które są dla Ciebie szczególnie ważne, które do tej pory pamiętasz i/lub do tej pory stosujesz). Zapisz je w dowolnej kolejności i w dowolny sposób na kartce. Następnie przyjrzyj im się i spróbuj przyporządkować je do trzech różnych typów edukacji, o których możesz przeczytać w tym rozdziale.

Elementów jakiego typu uczenia się jest najwięcej?

16. M. Du Bois-Reymond, *Studium związków pomiędzy edukacją formalną i nieformalną*, w: *Doświadczać uczenia. Materiały pokonferencyjne*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005, s. 31.

17. A. Erling, *ibidem*, s. 20.

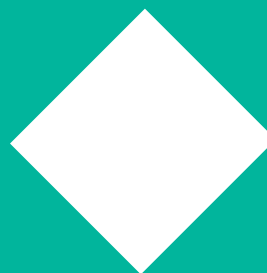
18. M. Du Bois-Reymond, *ibidem*, s. 35.

19. M. Brzezińska-Hubert, D. Gmitrowicz, *Trzy nurty edukacji – jeden cel ostateczny*, Europa dla Aktywnych, kwartalnik FRSE, nr 3, s. 8.

ROZDZIAŁ 2

**O EDUKACJI
POZAFORMALNEJ
- JEJ FILOZOFII
I PROCESIE
UCZENIA SIĘ**

„Nigdy niczego nie nauczyłem moich studentów. Tworzę im jedynie warunki, w których mogą się uczyć”.

Albert Einstein

O ZAŁOŻENIACH EDUKACJI POZAFORMALNEJ

Poprzedni rozdział poświęciliśmy uczeniu się jako naturalnemu elementowi naszego życia i temu, jak przebiega ono w różnych jego fazach, oraz zaprezentowaliśmy charakterystyki trzech typów edukacji. W tym chcemy przyjrzeć się bliżej edukacji pozaformalnej – najważniejszym założeniom, na których się opiera, oraz stosowanym w jej ramach zasadom i filozofii uczenia się. Opisując je, będziemy odwoływać się do działań edukacji pozaformalnej realizowanych w ramach programu „Młodzież w działaniu” stanowiącego największe narzędzie propagowania i wdrażania tej formy uczenia się w Polsce.

Jednym z najważniejszych założeń, na których opiera się edukacja pozaformalna, jest przekonanie, że młodzi ludzie chcą i lubią się uczyć oraz poznawać nowe rzeczy. Być może stwierdzenie takie przywołuje na myśl znużone postacie siedzące w szkolnych ławkach i tym samym wydaje się mało wiarygodne. Warunki zdobywania nowej wiedzy i umiejętności w ramach edukacji pozaformalnej są jednak zupełnie inne niż w szkole i tworzone tak, aby młodzi ludzie chętnie odkrywali nowe dla siebie rzeczy i przestrzenie. To dlatego co roku tak wielu z nich decyduje się nie tylko na wzięcie udziału w różnorodnych projektach, ale także na samodzielne ich przygotowanie i koordynację.

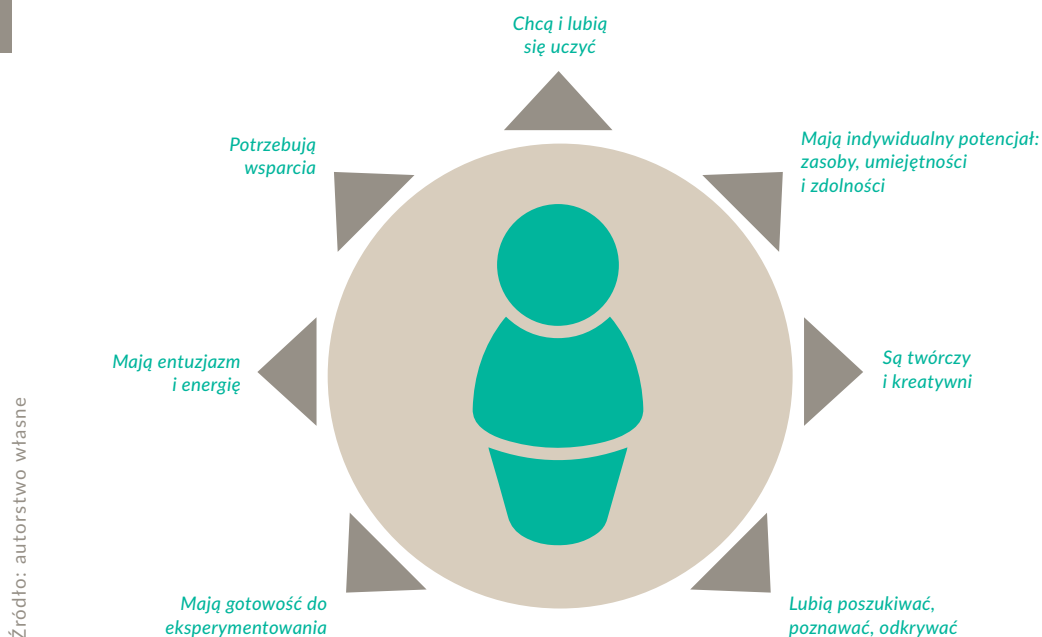
Podstawą edukacji pozaformalnej jest też przekonanie, że młodzi ludzie mają nie tylko ciekawe zainteresowania i pasje, ale także ogromny potencjał, którego często nie są świadomi, bo nie znaleźli dotąd przestrzeni, w której mógłby się on ujawnić – ani w domu, ani w czasie wolnym, ani w szkole. Z jednej strony jest to potencjał osobowościowy, czyli cechy indywidualne. Mogą się wśród nich znaleźć takie, które okażą się dużym atutem zarówno w życiu prywatnym, jak i zawodowym, np.: dokładność, rzetelność, punktualność, odpowiedzialność, sumienność, systematyczność, otwartość na nowe doświadczenia, aktywność, optymizm życiowy, elastyczność, zdolność podejmowania szybkich decyzji itp. Z drugiej strony to potencjał wynikający z bycia młodym człowiekiem, a więc: kreatywność, poszukiwanie, energia, entuzjazm, gotowość do eksperymentowania i poświęceń czy idealizm. Innymi słowy młodzi ludzie mają potencjał, ale też potencjałem samym w sobie jest młodość.

*Młodzi ludzie
lubią się uczyć*

W edukacji pozaformalnej przyjmowane jest założenie, że każdy z tych młodych ludzi ma coś do zaoferowania i warto stworzyć warunki do tego, aby ich potencjał został odkryty i odpowiednio wykorzystany. Nieradzący sobie z trygonometrią młody człowiek może świetnie zarządzać budżetem projektu, a ktoś, kto ma kłopoty z pamięciowym opanowywaniem materiału, może doskonale sprawdzić się w planowaniu i tworzeniu struktury. Dlatego też działania w ramach edukacji pozaformalnej organizowane są w sposób, który pozwala młodym ludziom doświadczać na różnych poziomach, dzięki czemu poznają siebie, odkrywają swoje mocne strony, a także to, co już wiedzą i umieją oraz co wychodzi im dużo lepiej, niż mogliby się spodziewać. To z kolei wpływa na ich poczucie własnej wartości, ale także pomaga zdecydować o wyborze przyszłego kształcenia czy pracy. Inaczej mówiąc, edukacja pozaformalna stwarza młodym ludziom warunki, w których mogą wykorzystać swój potencjał, aby na jego bazie zdobywać nową wiedzę i potrzebne umiejętności, które przydadzą się w różnych obszarach życia.

Edukacja
pozaformalna
pozwała młodym
ludziom wykorzystać
posiadany potencjał

OBRAZ MŁODEGO CZŁOWIEKA W EDUKACJI POZAFORMALNEJ

Przyjmowane w edukacji pozaformalnej zasady – zajęcia odbywające się w czasie wolnym, poza szkolnym programem, dobrowolność uczestnictwa, treść i sposób prowadzenia dostosowane do potrzeb uczestników, interaktywne metody, uczenie raczej przez doświadczenie niż przez przyswajanie teorii oraz partnerskie relacje z prowadzącymi – pozwalają młodym ludziom odnaleźć w niej swoje miejsce i czynią ją atrakcyjną i ich oczach. Dzięki temu bez zewnętrznych stawianych przez nauczyciela ocen, sprawdzających wiedzę testów, odpytywania na środku klasy i niezapowiedzianych kartkówek, biorąc udział w różnych aktywnościach, zdobywają oni cenną wiedzę i umiejętności, czasami nawet nie zdając sobie z tego sprawy. Ale jak właściwie wygląda proces uczenia się nowych rzeczy w ramach edukacji pozaformalnej? I w jaki sposób różni się od zdobywania wiedzy w szkole? Przyjrzyjmy się teraz temu, na czym polega proces pozaformalnego uczenia się i jak jest realizowany w praktyce.

Cechy charakterystyczne edukacji pozaformalnej:

- Uczenie się ma miejsce w czasie wolnym, poza systemem edukacji formalnej
- Uczenie ma miejsce w różnych kontekstach i środowiskach
- Uczenie się ma charakter intencjonalny i dobrowolny (uczestnicy mają chęć i wewnętrzną motywację do uczenia się)
- Realizowane zajęcia mają charakter planowany
- Działania tworzone są w oparciu o potrzeby i zainteresowania uczestników
- Grupa jest źródłem uczenia się
- Zajęcia mogą być prowadzone przez osoby zawodowo zajmujące się ułatwianiem procesu uczenia się (facylitatorów, trenerów) lub wolontariuszy (np. liderów młodzieżowych)
- Relacje między prowadzącymi i uczącymi się są poziome i mają partnerski charakter
- Zmienność ról – prowadzący uczy się od uczestników procesu, uczestnicy mogą dzielić się z innymi swoją wiedzą
- Proces uczenia się traktowany jest holistycznie (czyli całościowo – uczenie się ma miejsce na poziomie intelektualnym, emocjonalnym i fizycznym)
- Uczenie się jest zorientowane na proces (ważne jest to, co dzieje się w jego trakcie)
- Stosowanie interaktywnych metod uczenia się i uczenia raczej przez doświadczenie (niż przez przyswajanie teorii)
- Uczący bierze odpowiedzialność za swój proces nauki

CYKL KOLBA, CZYLI O POZAFORMALNYM PROCESIE UCZENIA SIĘ

Aby pokazać, na czym polega uczenie się pozaformalne, odwołamy się do stworzonego przez Davida Kolba i stosowanego w tym typie edukacji modelu uczenia się. Pomoże on zrozumieć i wyobrazić sobie, na czym polega ten proces.

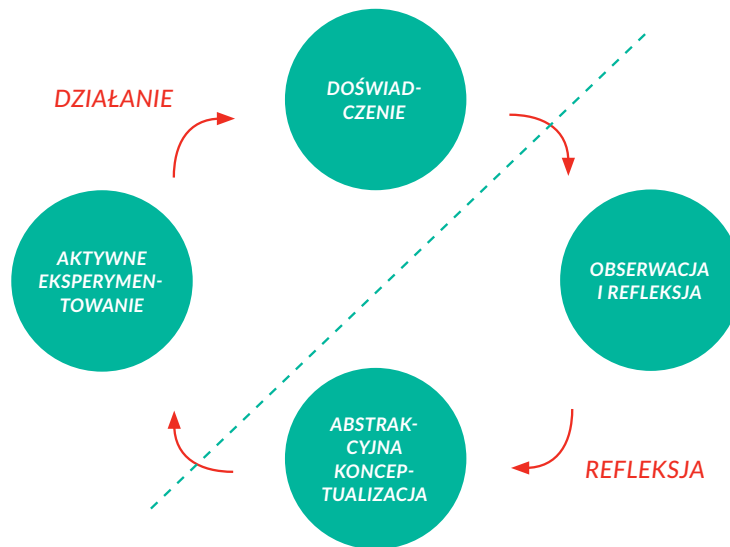
W latach 70. XX wieku David Kolb (wraz z Rogerem Fryem), będąc pod wpływem prac innych teoretyków, w tym przede wszystkim Johna Deweya, Kurta Lewina i Jeana Piageta, stworzył model, który w przeciwieństwie do teorii behawioralnych i poznawczych podkreśla rolę subiektywnego doświadczenia w procesie uczenia się. Kolb definiuje ten typ kształcenia jako „(...) proces, w którym wiedza jest tworzona przez transformację doświadczenia”²⁰. Warto jednak zaznaczyć, że idea „uczenia przez doświadczenie”, która stanowi podstawę jego koncepcji, powstała dużo wcześniej i zawarta jest choćby w często cytowanych słowach Konfucjusza: „Powiedz mi, a zapomnę. Pokaż mi, a zapamiętam. Pozwól mi zrobić, a zrozumieć”²¹. Opracowany przez Kolba model składa się z czterech następujących po sobie faz:

- bezpośredniego **doświadczenia** (ang. *concrete experience*), czyli przeżywanej przez osobę uczącą się sytuacji;
- **refleksji** (ang. *reflective observation*), określanej też jako obserwacja, kiedy osoba ucząca się zastanawia się nad doświadczeniem, w którym uczestniczyła;
- **abstrakcyjnej konceptualizacji** (ang. *abstract conceptualization*), kiedy uczący zaczyna wyciągać wnioski z doświadczenia;
- **aktywnego eksperymentowania** (ang. *active experimentation*), które ma miejsce, gdy osoba ucząca się zmienia swoje zachowanie i zaczyna stosować nową wiedzę i umiejętności w praktyce, by sprawdzić ich przydatność.

20. D. A. Kolb, *Experiential Learning: experience as the source of learning and development*, Prentice-Hall, New Jersey 1984.

21. <http://www.cytaty.info/autor/konfucjusz.htm>

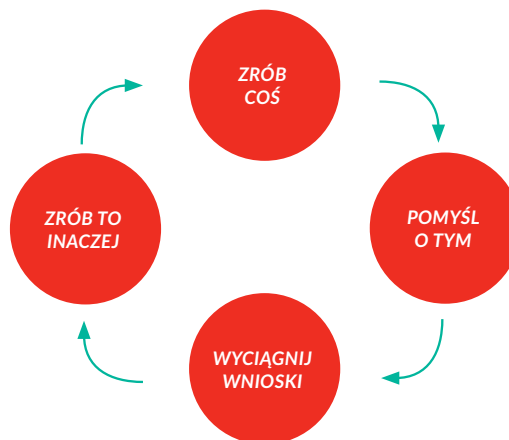
CYKL UCZENIA SIĘ WEDŁUG KOLBA

Źródło: na podstawie D. A. Kolb, *Experiential Learning: experience as the source of learning and development*, Prentice-Hall, New Jersey 1984.

Proces zdobywania wiedzy i umiejętności ma w tej koncepcji charakter cykliczny – z doświadczenia, które pełni w nim główną rolę, wynika refleksja, a z niej podczas analizy rodzą się wnioski, które następnie zastosowane są w praktyce. Wprowadzenie ich w życie staje się kolejnym doświadczeniem, co może rozpocząć cykl uczenia od początku. Tym samym model funkcjonuje jak stale powtarzająca się spirala. Gdyby go uprościć, mogłoby on wyglądać tak:

CYKL UCZENIA SIĘ KOLBA W UPROSZCZENIU

Źródło: autorstwo własne

Według Kolba uczymy się przez całe życie, powtarzając stale te cztery fazy. Cykl można rozpocząć w dowolnym momencie, choć na ogół punktem wyjścia jest doświadczenie i następująca po nim refleksja. Przyjrzyjmy się teraz każdej z faz oraz temu, w jaki sposób funkcjonują one w edukacji pozaformalnej.

David A. Kolb (ur. 1939) – amerykański psycholog i teoretyk metod nauczania, profesor zachowań organizacyjnych w Weatherhead School of Management, laureat czterech doktoratów honoris causa uznających jego wkład w naukę empiryczną. Najbardziej znany z teorii uczenia przez doświadczenie oraz opracowanych na jej podstawie klasyfikacji typów uczenia się.

FAZA PIERWSZA: DOŚWIADCZENIE

Inspiracją dla stworzonego przez Kolba modelu były między innymi prace Johna Deweya – amerykańskiego pedagoga i filozofa, którego system nauczania miał prawdopodobnie największy wpływ na edukację w pierwszej połowie XX wieku²². Dewey jako jeden z pierwszych teoretyków podkreślał rolę doświadczenia w uczeniu się. Był przekonany, że aby edukacja osiągnęła swoje cele, zarówno dla poszczególnych jednostek, jak i społeczeństwa, musi opierać się na rzeczywistym doświadczeniu życiowym ludzi. Przeciwwstawiał on swoje podstawowe zasady tym, które obowiązywały w tradycyjnej edukacji. Pisał: „(...) nakazom płynącym odgórnie przeciwstawia się kultywowanie indywidualności; zewnętrznemu dyscyplinowaniu i przymusowi – wolę działania; zamiast biernego uczenia się „z tekstu” i „od nauczyciela” – aktywne uczenie się przez doświadczenie; przyswajanie wyizolowanych, oderwanych od kontekstu pojęć, ćwiczenie sprawności oderwanych od praktyki jest w opozycji do uczenia się żywych, przystających do praktyki i przydatnych już w najbliższym czasie umiejętności; przygotowywanie do odległej przyszłości zamienione jest na wykorzystywanie posiadanych umiejętności na rzecz chwili obecnej”²³. Według Deweya cała autentyczna edukacja przychodzi wraz z doświadczeniem²⁴. Jest ono punktem początkowym procesu uczenia się, nie zaś jego rezultatem. Podobne założenie przyjął Kolb, uznając, że zdobywanie nowej wiedzy polega nie tyle na jej biernym przyswajaniu i zapamiętywaniu, ile na aktywnym udziale w jakiejś sytuacji – eksperymentowaniu i testowaniu. Nawet jeśli te próby zakończą się niepowodzeniem, to stan wiedzy uczącego poszerza się, ponieważ sprawdził siebie w różnych sytuacjach. Innymi słowy zyskujemy nawet wtedy, gdy popełniamy błędy. Kolb zaznacza też, że najefektywniej uczymy się w interakcji ze środowiskiem, ponieważ daje nam ono, podobnie jak tworzący go ludzie, możliwość przeżywania różnych sytuacji, stając się tym samym źródłem nowych doświadczeń.

Uczenie przez doświadczenie jest jedną z najważniejszych zasad edukacji pozaformalnej, a realizowane w jej ramach działania są na ogół tak zorganizowane, aby zamiast biernego przyswajania teorii dawały uczestnikom możliwość przeżywania różnych sytuacji. Może to być udział w zabawie, grze, symulacji, dyskusji, praca w mniejszych i większych grupach, odgrywanie ról i scenek itp. Dodatkowo zajęcia mają miejsce w różnych miejscach i przestrzeniach (na wsi i w mieście, w Polsce i za granicą, w sali szkoleniowej czy konferencyjnej, różnych organizacjach i instytucjach, w świetlicy, w lesie i w parku, nad rzeką czy jeziorem, na boisku, podwórku itp. itd.) i z wykorzystaniem różnych narzędzi i materiałów. Dobór różnorodnych metod daje uczestnikom możliwość doświadczenia na różnych poziomach, ponieważ angażują one nie tylko myślenie, ale także różne zmysły, emocje, ciało i wyobraźnię. Wynika to ze stosowanego w edukacji pozaformalnej holistycznego podejścia do uczenia się, zakładającego, że przebiega ono nie tylko na poziomie intelektualnym, ale również emocjonalnym i fizycznym. Oprócz formy zajęć płaszczyzną doświadczenia może być także dla uczestników ich treść dotycząca różnych, czasem trudnych i kontrowersyjnych, zagadnień. W edukacji pozaformalnej nie istnieją żadne ograniczenia czy wytyczne odnośnie poruszanych tematów – może to być wszystko, co ciekawi młodych ludzi i co chcą wspólnie poznawać i odkrywać.

John Dewey (1859-1952) – amerykański filozof, autor teorii „uczenia się przez działanie” („learning by doing”)

Uczenie przez doświadczenie to jedna z najważniejszych zasad edukacji pozaformalnej

22. M. S. Knowles, E. F. Holton III, R. A. Swanson, *ibidem*, s. 89.

23. J. Dewey, *Experience and education*, Touchstone, New York 1997, s. 19.

24. *ibidem*, s. 25.

PŁASZCZYZNY DOŚWIADCZEŃ W EDUKACJI POZAFORMALNEJ

Źródło: autorstwo własne

Źródłem doświadczeń w edukacji pozaformalnej jest współpraca z innymi

Ważnym źródłem przeżyć w tym sposobie uczenia się są także inni ludzie. W przeciwieństwie do edukacji formalnej, gdzie klasa, do której chodzi uczeń, nie musi mieć znaczenia i wpływu na jego proces uczenia się, w pozaformalnej dużą wagę przykładają się do wspólnego przeżywania i uczenia się w grupie – od innych jej członków, trenerów i facylitatorów. Ponadto w tym typie edukacji ma miejsce odwrócenie tradycyjnie postrzeganych ról „ucznia” i „nauczyciela” – prowadzący zajęcia może uczyć się od uczestników, a uczący przekazywać członkom grupy swoją wiedzę. Uczestnicy mogą wchodzić w rolę prowadzących, a nawet zaprojektować i zorganizować sesję – co może być ważnym i otwierającym doświadczeniem.

Korzyści z uczenia się w grupach

- Inspirowanie się pomysłami innych
- Dostrzeganie swoich cech u innych, co może wzmacniać poczucie pewności siebie
- Wzmocnienie poczucia przynależności do grupy i świadomości wspólnych celów
- Możliwość dzielenia się poglądami i odczuciami
- Możliwość wymiany pomysłów
- Uczenie się od innych
- Porównywanie swoich możliwości z możliwościami innych
- Motywacja do większego wysiłku
- Stymulacja aktywności
- Budowanie relacji

FAZA DRUGA: REFLEKSJA

Aby nauczyć się czegoś na bazie doświadczenia, nie wystarczy go przeżyć, trzeba go również przeżyć i przeanalizować. Tego właśnie dotyczy druga faza cyklu Kolba, czyli refleksja. Jest ona naturalnym elementem naszego życia – stosujemy ją, gdy próbujemy odnaleźć sens w czymś, co jest dla nas nowe. Mimo to w dzisiejszym zabieganym świecie, gdy stale wydłuża się lista zadań do zrobienia i kurczy przeznaczony na nie czas, często nie starcza już dla niej przestrzeni. Nie zawsze jest też, z różnych powodów, doceniana. Po pierwsze często ma charakter intuicyjny i nieplanowany, dlatego nie jesteśmy świadomi jej istnienia i nie zdajemy sobie sprawy z roli, jaką odgrywa w naszym życiu. Po drugie – nie zawsze przynosi konkretne wnioski, a to powoduje, że przeznaczony na nią czas wydaje się nieproduktywny i zmarnowany. „Ale to właśnie [refleksja] dostarcza naszemu umysłowi i sercu czas, by zasymilować wszystkie informacje, by je uszeregować i utworzyć połączenia między już zaabsorbowaną wiedzą a tą nową, co stanowi podstawy naszej świadomości”²⁵. Podobnie widział to John Dewey, który twierdził, że „(...) nie uczymy się z doświadczenia. Uczymy się z refleksji nad doświadczeniem”²⁶. Ten etap cyklu jest więc jednym z najważniejszych, ponieważ umożliwia uczącym się i osobom wspierającym ten proces zrozumieć przeżytą sytuację, dzięki czemu mogą oni w kolejnym etapie wyciągnąć ważne dla siebie wnioski i wprowadzić je w życie. Raz jeszcze przytaczając Deweya, „(...) refleksja polega na badaniu kwestii z różnych stron i w różnym świetle, tak że nie można przeoczyć nic istotnego – jak gdyby ktoś obracał kamień na wszystkie strony, by zobaczyć, jak wygląda jego część ukryta albo co on sobą zakrywa”²⁷.

W projektach realizowanych w ramach programu „Młodzież w działaniu” refleksja jest ważnym elementem zajęć, a jej celem jest stworzenie uczestnikom odpowiedniej przestrzeni do dzielenia się swoimi odczuciami i spostrzeżeniami na temat doświadczenia, w którym wzięli udział. Pomaga to zobaczyć przeżytą sytuację i jej przebieg z dystansu, a także poprzez pryzmat opinii oraz odczuć innych członków grupy. Dzięki temu uczestnicy mogą zastanowić się nad tym, co zaobserwowali w zachowaniu swoim i innych oraz jakie emocje temu towarzyszą. Odgrywają one w tym procesie ważną rolę, ponieważ bez nich trudno jest nadać znaczenie temu, co przeżywamy. Czas poświęcony refleksji może zostać zagospodarowany na różne sposoby – może to być praca zarówno indywidualna, jak i w parach czy mniejszych grupach; można wykorzystać różne narzędzia, takie jak pamiętnik uczenia się czy narzędzia online jak platformy dyskusyjne, rozmowy skype’owe czy prowadzenie bloga; można też zaproponować wszelkie środki artystyczne, które ułatwią ten proces. Tak prowadzona refleksja wraz z przeżytym wcześniej doświadczeniem daje uczestnikom podstawę do wyciągnięcia w następnej fazie wniosków dotyczących własnego procesu uczenia się.

*Refleksja w edukacji
pozaformalnej pozwala
podzielić się z innymi
swoimi odczuciami
i spostrzeżeniami*

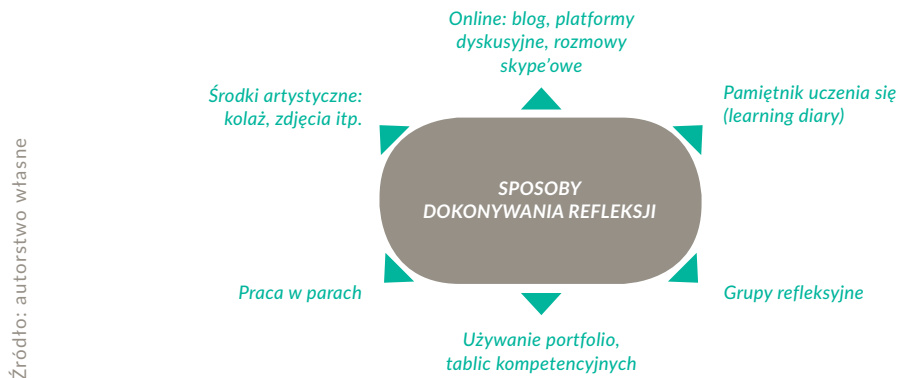
*Refleksja pozwala
zrozumieć przeżyte
doświadczenie*

25. Raport Klucz do wolontariatu, czyli wspieranie procesu uczenia się wolontariusza, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, 2008.

26. M. S. Knowles, E.F. Holton III, R. A. Swanson, ibidem, s. 89.

27. J. Dewey, *Jak myślimy*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988, s. 85.

PRZYKŁADY METOD I TECHNIK DOKONYWANIA REFLEKSJI W EDUKACJI POZAFORMALNEJ

Pytania stosowane w refleksji:

- Co się wydarzyło?
- Jak się czuliście w trakcie doświadczenia?
- Jakie były Wasze reakcje?
- Jak się zachowywaliście?
- Jakie emocje temu towarzyszyły?
- Co zaobserwowaliście w swoim zachowaniu?
- Co zaobserwowaliście w zachowaniu innych?

FAZA TRZECIA: ABSTRAKCYJNA KONCEPTUALIZACJA

Ta faza cyklu Kolba polega na wyciągnięciu wniosków z doświadczenia i refleksji nad nim i powinna płynnie wynikać z poprzedniego etapu. To czas na to, by uczący zastanowili się nad tym, jakie zaobserwowali prawidłowości (co działa oraz co nie działa i dlaczego) i czego nauczyli się w wyniku podjętych działań. Szukając odpowiedzi na te pytania, uczestnicy procesu, samodzielnie lub ze wsparciem facylitatora, formułują wnioski na podstawie wcześniejszych refleksji. Odniesienie ich do własnej wiedzy i doświadczenia oraz znanych teorii pomaga lepiej zrozumieć zaobserwowane prawidłowości. Dzięki tej fazie uczący się wiedzą, w jaki sposób się zachowywać lub co zmienić w swoim zachowaniu, aby działać efektywniej.

Ten etap może sprawić trudność, ponieważ ludzie rzadko zadają sobie pytanie „czego się nauczyłem?”. W edukacji formalnej, co może być zarówno jej wadą, jak i zaletą, znamy rezultaty naszego procesu uczenia się, ponieważ otrzymujemy stawiane przez nauczyciela czy wykładowcę oceny. W edukacji po-

Osiem kluczowych kompetencji

1. Porozumiewanie się w języku ojczystym
2. Porozumiewanie się w językach obcych
3. Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne
4. Kompetencje informatyczne
5. Umiejętność uczenia się
6. Kompetencje społeczne i obywatelskie
7. Inicjatywność i przedsiębiorczość
8. Świadomość i ekspresja kulturalna

zaformalnej to uczący są odpowiedzialni za sprawdzanie, jak przebiega ten proces i jakie są jego wyniki. Zadanie to może być wyzwaniem także dlatego, że ten typ edukacji pozwala na zdobywanie przede wszystkim miękkich umiejętności, które trudniej mierzyć. Dlatego uczestnicy opisują efekty uczenia się w formie kompetencji, czyli zdobytej wiedzy, umiejętności i postaw. Aby ułatwić ten proces, Komisja Europejska opracowała wspomniany wcześniej zestaw ośmiu kluczowych kompetencji (ich opis znajduje się w rozdziale trzecim), które pozwalają nadać strukturę wnioskowi wyciąganemu w analizie doświadczenia. W programie „Młodzież w działaniu” pomocnym narzędziem może być też certyfikat Youthpass (bazujący na ośmiu kluczowych kompetencjach), potwierdzający udział w projekcie i dokumentujący osiągnięcia jego uczestników. Pomaga on w procesie refleksji i ocenie swojego rozwoju oraz w samodzielnym kierowaniu własnym procesem uczenia się i dzieleniu się z innymi jego efektami.

Ten etap cyklu Kolba może być procesem bardzo wzbogacającym. Po pierwsze dlatego, że uczestnicy widzą, czego się nauczyli oraz jaką wiedzę i umiejętności już posiadają; po drugie – ponieważ pozwala przyrzeć się temu, dokąd chcą zmierzać, tzn. w jaki sposób chcą rozwijać swoje kompetencje, i określić kolejne kroki, które ich do tego przybliżą. Jest to także szansa dla uczestników, by przyrzeć się temu, jak się uczą i czego potrzebują, aby ten proces był efektywny. Tym samym mogą oni rozwijać ważną w innych obszarach życia umiejętność uczenia się.

*Abstrakcyjna
konceptualizacja
polega na wyciągnięciu
wniosków
z doświadczenia
i refleksji*

Pytania pomocne przy wyciąganiu wniosków z doświadczenia i przygotowywaniu transferu:

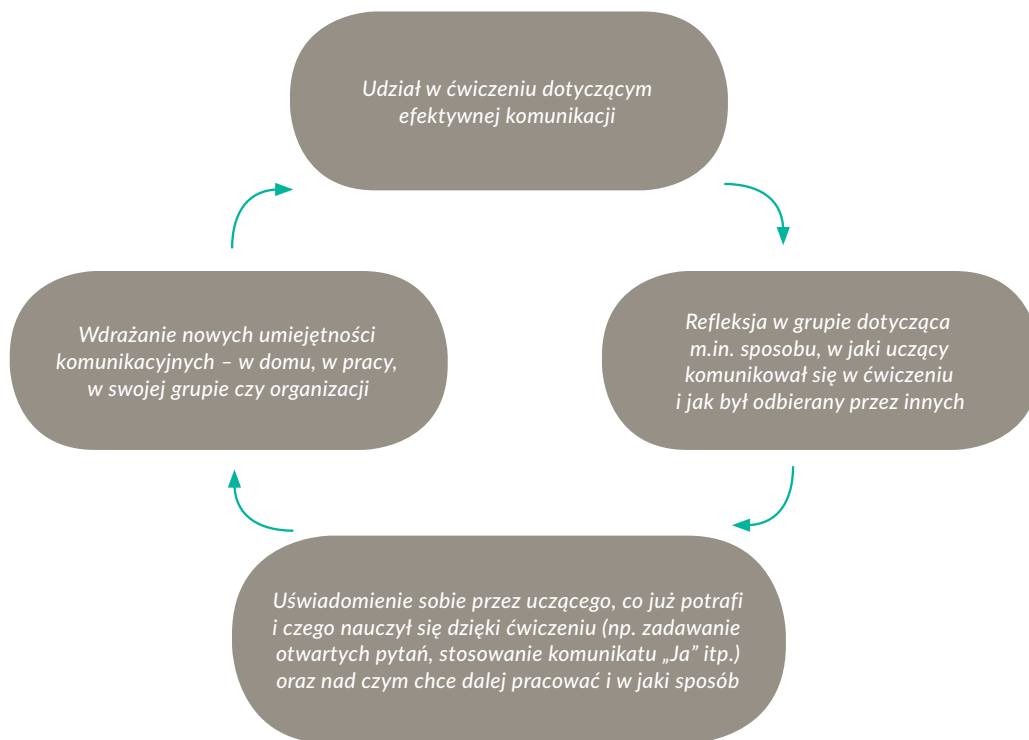
- Czego się nauczyliście?
- Jaką nową wiedzę zdobyliście?
- Jakie nowe umiejętności opanowaliście?
- Co zmieniło się w Waszych postawach?
- Co możecie zrobić, aby następnym razem jeszcze lepiej wykonać dane zadanie/działanie/czynność?
- Na co zwrócić uwagę następnym razem?
- Czego chcecie się nauczyć, żeby jeszcze bardziej rozwinąć swoje umiejętności?
- Kto może Wam pomóc w dalszym rozwoju?
- W jakich obszarach możecie stosować nową wiedzę i umiejętności?
- W jaki sposób to zrobicie? Jak się do tego przygotujecie?

FAZA CZWARTA: AKTYWNE EKSPERYMENTOWANIE

Ostatnia faza polega na eksperymentowaniu, czyli wprowadzaniu w życie tego, czego uczestnicy nauczyli się w poprzednich etapach. Cykl uczenia dopełnia się, gdy uczestnik procesu, zdobywając nową wiedzę i umiejętności, potrafi także zastosować je w codziennym życiu. Przygotowanie do owego transferu może mieć miejsce jeszcze w czasie realizowanych w ramach edukacji pozaformalnej działań, kiedy uczestnicy ćwiczą poznane umiejętności, planują zmiany, które wprowadzą w swoim życiu, i zastanawiają się, jak wykorzystać to, czego się nauczyli, w innych obszarach swojego życia.

Ten etap cyklu, podobnie jak pierwszy, polega na doświadczaniu, bo nową wiedzę i umiejętności najlepiej sprawdzić w działaniu. Przynosi to kolejne doświadczenia, dzięki którym cykl uczenia się może ponownie się rozpocząć.

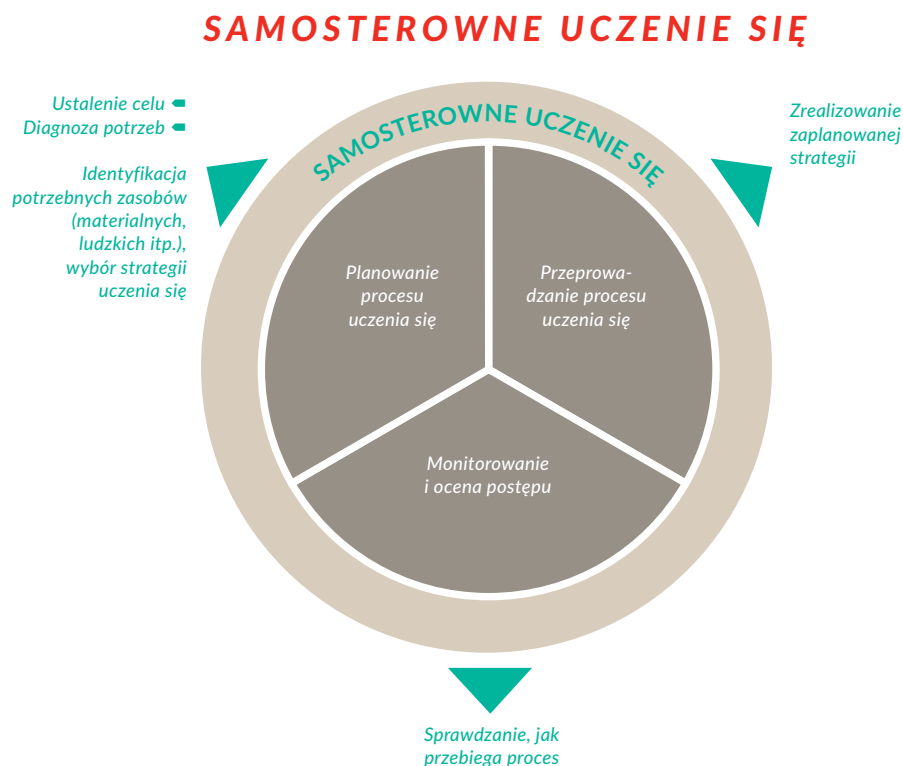
CYKL KOLBA NA PRZYKŁADZIE

Źródło: autorstwo własne

O ODPOWIEDZIALNOŚCI, CZYLI SAMOSTEROWNY PROCES UCZENIA SIĘ

Oparte na cyklu Kolba uczenie się w ramach edukacji pozaformalnej ma charakter intencjonalny i dobrowolny, co oznacza, że uczący ma wewnętrzną motywację i chęć zdobywania nowej wiedzy i umiejętności. Jedną z idei, na których opiera się ten typ edukacji, jest samosterowne uczenie się (ang. *self-directed learning*), czyli taki proces, w którym uczący, sam lub ze wsparciem, przejmuje odpowiedzialność za planowanie, przeprowadzenie i ocenę swoich doświadczeń. Taka forma uczenia się może mieć miejsce zarówno podczas zorganizowanych programów edukacyjnych, jak i poza nimi.

Samosterowne uczenie się oznacza samodzielne kierowanie procesem zdobywania nowej wiedzy i umiejętności

Źródło: autorstwo własne

Choć dla większości osób samodzielne kierowanie swoim procesem uczenia się jest naturalną częścią dorosłego życia, dla młodego człowieka „(...) przejmowanie pałeczki odpowiedzialności za swoją naukę może okazać się na początku trudne, stanowi jednak bezcenną lekcję na dalsze życie, które będzie na każdym kroku oczekiwało od niego samodzielności i rozwoju własnych kompetencji”²⁸. Ten model uczenia się może być dużym wyzwaniem przede wszystkim dla tych młodych ludzi, którym nie pozwalano na samodzielne uczenie się lub ich do tego nie zachęcano. Może to być wynik doświadczeń wyniesionych z edukacji formalnej, w której aktywną rolę przejmuje nauczyciel (to on uczy), a zadanie uczniów ogranicza się do słuchania tego, co ma on do powiedzenia. Traktując ten model jako naturalny, uczestnicy działań realizowanych w ramach edukacji pozaformalnej mogą oczekiwać, że zostaną „nauczeni”, i przypisać to zadanie prowadzącym. Samosterowne uczenie się może stanowić wyzwanie także dlatego, że jak pisaliśmy wcześniej, rzadko kto zadaje sobie pytania dotyczące własnego procesu

28. Raport Klucz do wolontariatu, czyli wspieranie procesu uczenia się wolontariusza, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, 2008.

uczenia się, a jeszcze mniej osób potrafi monitorować jego przebieg i postępy. Dodatkowo badania pokazują, że oceniając samodzielnie rezultaty zdobywanej przez nas wiedzy i umiejętności, mamy tendencję do ich przeceniania lub niedoceniania²⁹.

Ważną rolę
w procesie uczenia
się pozaformalnego
odgrywa osoba
wspierająca

Samosterowne uczenie
się może stanowić
wyzwanie dla
młodych ludzi

Dlatego warto wspierać młodych ludzi w tym procesie. Program „Młodzież w działaniu” nawet w krótkoterminowych projektach – takich jak szkolenia czy wymiany – często jest tworzony w oparciu o potrzeby uczestników i współtworzony przez nich na bazie indywidualnej i/lub grupowej ewaluacji działań. Uczestnicy mogą decydować, czego i w jaki sposób chcą się nauczyć. Dzięki temu dowiadują się, jak nazywać i wyrażać swoje potrzeby oraz jak stosować różne narzędzia ułatwiające zdobywanie nowej wiedzy i umiejętności. Wspieraniem dla nich są także facylitatorzy, którzy odgrywają ważną rolę w edukacji pozaformalnej. W szkole najważniejszą osobą w klasie jest nauczyciel, ponieważ posiada wiedzę, którą ma przekazać uczniom. W edukacji pozaformalnej „(...) zwykle nie ma nauczycieli ani wykładowców dostarczających wiedzę ex cathedra, a uczniowie i facylitatorzy razem dostarczają sobie nawzajem wiedzy i umiejętności w relacji poziomej”. Zgodnie z przekonaniem żywionym przez Carla Rogersa – psychologa humanistycznego, autora koncepcji zorientowanej na ucznia – że nie można drugiej osoby uczyć w sposób bezpośredni, można jedynie ułatwiać jej uczenie się³⁰, rola facylitatora polega na wspieraniu uczestników w tym procesie.

W programie „Młodzież w działaniu” wspieranie opiera się na „(...) asystowaniu młodym ludziom w przemyślanym i kreatywnym procesie, który inspiruje do odkrywania ich potencjału. Młodzi ludzie stają się ekspertami w realizowanym przez siebie projekcie, a sam proces wspierania zakłada, że każdy młody człowiek jest kreatywny i wartościowy. Mając to na uwadze, osoba wspierająca powinna aktywnie słuchać i obserwować uczestników oraz dostosowywać swoje podejście, aby odpowiadać na potrzeby młodzieży. Osoba wspierająca powinna odkrywać, wyjaśniać i podążać tokiem myślenia młodych ludzi, aby ułatwić im osiągnięcie zakładanych rezultatów, powinna ponadto zachęcać ich do odkrywania samych siebie, naprowadzać na właściwe tory rozumowania oraz budować w nich poczucie odpowiedzialności”³¹. Dzięki doświadczeniu w pracy z młodzieżą osoba wspierająca jest przygotowana do tego, aby towarzyszyć grupom młodzieży, wspierać proces uczenia się i ułatwiać im uczestnictwo w różnych działaniach. Może ona pełnić różne role, zależnie od potrzeb danej grupy, i wspomagać jej członków w przygotowaniu, realizacji oraz ewaluacji ich projektu. Osoby takie działają na rzecz polepszenia jakości procesu uczenia się i budują trwałe partnerstwo mające na celu pomoc grupie młodzieżowej w osiągnięciu rezultatów jej projektu. Rolą osób wspierających w programie „Młodzież w działaniu” może być też zachęcanie młodych ludzi, którzy uczestniczyli już w projektach, aby wykorzystali zdobyte w ten sposób kompetencje, wspierając inne grupy młodzieży.

Rola osoby wspierającej
zmienia się w różnych
fazach cyklu Kolba

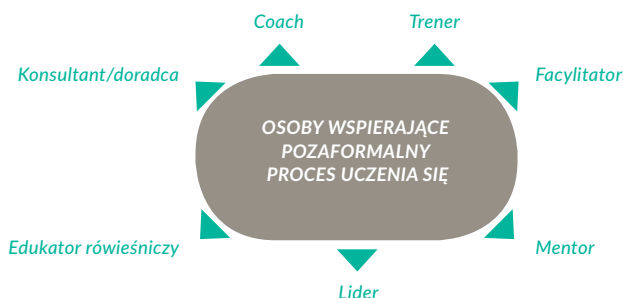
Zadania osoby wspierającej zmieniają się w różnych fazach cyklu Kolba – od tworzenia warunków, w których mogą w bezpieczny sposób doświadczać różnych rzeczy, przez wsparcie w procesie refleksji nad tym, co się wydarzyło, i w czasie wyciągania wniosków, aż do przygotowania do transferu zdobytej wiedzy i umiejętności do nowych kontekstów. Rola ta bywa wymagająca, ponieważ młodzi ludzie, o czym pisaliśmy wcześniej, mogą nie być gotowi na sposób uczenia się oferowany przez edukację pozaformalną i wzięcie za niego odpowiedzialności. Często też nie zdają sobie sprawy z tego, co daje im edukacja pozaformalna, czego się dzięki niej uczą i jak mogą to wykorzystać w swoim życiu – obecność osoby wspierającej w zaplanowanym procesie uczenia, w którym dużą rolę odgrywa refleksja, pozwala im uświadomić sobie te ważne dla nich rzeczy.

29. P. Kloosterman, M. E. Taylor, *ibidem*, s. 20.

30. M. S. Knowles, E. F. Holton III, R. A. Swanson, *ibidem*, s. 53.

31. *Przewodnik po programie „Młodzież w działaniu”, wersja obowiązująca od 1 stycznia 2013*, s. 45.

OSOBY WSPIERAJĄCE POZAFORMALNY PROCES UCZENIA SIĘ

Źródło: autorstwo własne

Analizując charakterystykę edukacji pozaformalnej, można dostrzec wiele podobieństw do zasad edukacji sokratejskiej:

- Podejście sokratejskie oznacza **kształtowanie samodzielnego myślenia** i nieustanne poszukiwanie prawdy **bez ślepego powoływania się na tradycyjne autorytety**. Podobnie funkcjonuje edukacja pozaformalna, gdzie nic nie jest narzucane, **nie ma gotowych odpowiedzi**, są za to pytania i zachęta do namysłu nad zastanymi regułami bądź wzorami.
- Tak jak Sokrates kierował się **delficką zasadą „poznaj samego siebie”**, tak edukacja pozaformalna kładzie ogromny nacisk na **autorefleksję** oraz **indywidualne odkrywanie własnych możliwości**.
- Sokrates podkreślał wagę **kształcenia dla każdej istoty ludzkiej** (co oznaczało dla niego objęcie kształceniem kobiet, niewolników i ludzi ubogich). Podobne założenia przyjmowane są w edukacji pozaformalnej, która obejmuje swoimi działaniami także **osoby z mniejszymi szansami**.
- **Konfrontacja z różnorodnością** była według Sokratesa najlepszym sposobem na intelektualne przebudzenie uczniów (zwłaszcza tych uważających swoje myślenie za oczywiste). Podobnie funkcjonuje edukacja pozaformalna, która poprzez różnorodne metody i techniki tworzy przestrzeń, w której mogą istnieć różne opinie, poglądy i punkty widzenia pozwalające przyjrzeć się przyjmowanej przez siebie perspektywie i punktowi widzenia.

CIEKAWOSTKA

Na podstawie pracy E. Bujalskiej *Sokrates jako pionier „NFE”. Filozoficzne fundamenty współczesnego systemu edukacji pozaformalnej*.

ROLA FACYLITATORA JAKO OSOBY UŁATWIAJĄCEJ PROCES UCZENIA SIĘ

– w oparciu o prace Carla Rogersa

1. Od facylitatora w znacznym stopniu zależy wytworzenie właściwego nastroju i klimatu pracy w grupie.
2. Facylitator pomaga wydobyć i uporządkować zarówno indywidualne cele członków grupy, jak i ogólne cele grupy. Dobrze, jeśli przyjmuje bez obaw odmienne stanowiska członków grupy i ich kontrowersyjne wnioski oraz pozwala na ich swobodne wypowiedzianie i działanie – wtedy tworzy właściwy klimat uczenia się.
3. Facylitator wzmacnia dążenia każdego członka grupy i pomaga we wdrożeniu ustalonych przez niego celów (nawet jeśli uczestnicy potrzebują być kierowanymi – wówczas facylitator, akceptując to, pomaga im znaleźć i wybrać indywidualną przestrzeń samorealizacji).
4. Facylitator organizuje łatwy dostęp do materiałów pomocniczych wspomagających proces uczenia się – każdego źródła, które może być wykorzystane przez uczestników w celu osiągnięcia lepszych efektów w uczeniu się i realizacji własnych zamierzeń.
5. Facylitator uważa siebie za elastyczne źródło wiedzy, które może być pomocne grupie, ale nie sprowadza siebie wyłącznie do tej roli. Przyjmuje rolę doradcy, wykładowcy czy osoby wspierającej z racji posiadanego doświadczenia.
6. Udzielając odpowiedzi lub włączając się do rozmowy w grupie, facylitator akceptuje zarówno intelektualną wartość wypowiedzi jej członków, jak i ich nastawienie emocjonalne, starając się nadać każdemu aspektowi jednakowo ważne znaczenie. Na równi ważne są dla niego opinie grupy oraz indywidualnych członków grupy.
7. Facylitator nieustannie pracuje nad swoimi relacjami z uczestnikami, wchodząc w rolę równoprawnego, aktywnego uczestnika, członka tejże grupy, nienarzucającego swojego zdania, ale wypowiadającego się obok wielu innych wypowiedzi.
8. Facylitator przejmuje inicjatywę w dzieleniu się uczuciami z grupą w taki sposób, który nie jest ani narzucaniem się, ani manipulacją, a raczej prezentacją swojego podejścia, które członkowie grupy mogą przyjąć lub nie. Dlatego też facylitator jest swobodny w wyrażaniu uczuć, dzieleniu się zadowoleniem czy wypowiedzianiem sądów, które nie są oceną innych.
9. W trakcie zdobywania doświadczenia w pracy z grupą facylitator stara się rozumieć źródła sytuacji trudnych, które mogą być spowodowane czymś bólem czy cierpieniem. W takich sytuacjach facylitator próbuje w delikatny sposób wesprzeć uczestnika i budować atmosferę zrozumienia w grupie.
10. Facylitator rozpoznaje i akceptuje własne ograniczenia, stale się uczy i doskonali w swojej roli.

Źródło: M. S. Knowles, E. F. Holton III, R. A. Swanson, *Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.

PROPOZYCJA DLA CZYTELNIKA

Przypomnij sobie ostatnie ważne doświadczenie życiowe. Czego się dzięki niemu nauczyłeś? Jaka nową wiedzę zyskałeś? Jakie umiejętności? Co zmieniło się w Twojej postawie? Spróbuj sformułować zdania, wykorzystując poniższe podpowiedzi:

- ▶ Potrafię...
- ▶ Wiem, jak...
- ▶ Okryłem/am...
- ▶ Zrobiłem/am postęp...
- ▶ Rozwinąłem/am...
- ▶ Mam jaśniejszy pogląd na...
- ▶ Mam świadomość...
- ▶ Zdaję sobie sprawę, że...
- ▶ Jestem w stanie...
- ▶ Mogę zaprezentować...
- ▶ Czuję się pewnie...
- ▶ Czuję się bardziej komfortowo...

ROZDZIAŁ 3

***O KORZYŚCIACH
Z EDUKACJI
POZAFORMALNEJ***

Poprzednie rozdziały pozwoliły przybliżyć edukację pozaformalną – jej filozofię i najważniejsze zasady, to, co wyróżnia ją od edukacji szkolnej i na czym polega proces uczenia się w jej ramach. Ale co właściwie daje taka forma edukacji? Jaką wartość niesie uczestnictwo w niej? Jakie korzyści przynosi zaangażowanym w nią młodym ludziom? Szukając odpowiedzi na te pytania, posłużymy się wynikami badań dotyczących uczestników programu „Młodzież w działaniu”, będącego największym narzędziem wspierania edukacji pozaformalnej w Polsce. Pierwsze badanie to zrealizowana w 2010 roku i obejmująca 2 lata ewaluacja śródkresowa, której celem było uzyskanie pogłębionej wiedzy na temat dotychczasowych efektów jego funkcjonowania w Polsce w odniesieniu zarówno do beneficjentów, jak i do szerszego otoczenia społecznego. Drugie badanie to zorganizowane przez narodowe agencje z 15 krajów badanie RAY (ang. *Research-based analysis of the Youth in Action Programme*), w którym szukano odpowiedzi na pytania dotyczące tego, jak udział w programie „Młodzież w działaniu” wpływa na młodych ludzi i osoby pracujące z młodzieżą, czego się uczą podczas realizacji projektów osoby w nim uczestniczące i jakie kompetencje zdobywają oraz jaki mają one wpływ na ich postawy, zachowania czy wartości³².

KORZYŚCI, JAKIE EDUKACJA POZAFORMALNA PRZYNOSI MŁODYM LUDZIOM

Źródło: autorstwo własne

Badanie RAY (ang. *Research-based analysis of the Youth in Action Programme*) – wspólny projekt badawczy 15 narodowych agencji programu z: Austrii, Belgii, Bułgarii, Czech, Estonii, Finlandii, Niemiec, Węgier, Liechtensteinu, Luksemburga, Holandii, Polski, Słowacji, Szwecji oraz Turcji. Projekt koordynowany przez Instytut Badań nad Edukacją Uniwersytetu w Innsbrucku.

32. Raport ze specjalnego badania RAY, styczeń 2012, s. 3. http://www.mlodziej.org.pl/sites/mlodziej.org.pl/files/page/1324/specjalne_badane_ray_maj_2012_.pdf

EDUKACJA POZAFORMALNA JAKO ŹRÓDŁO ZDOBYWANIA WAŻNYCH NA RYNKU PRACY KOMPETENCJI

Edukacja pozaformalna daje uczestnikom szansę zdobywania kompetencji, które nie tylko przyczyniają się do ich rozwoju osobistego, ale także pomagają odnaleźć się na współczesnym rynku pracy, gdzie w mniejszym niż kiedyś stopniu sprawdzają się wiedza i umiejętności zdobyte w szkole. W poprzednich rozdziałach wspominaliśmy o tym, że system edukacji w Polsce (i nie tylko) nie przygotowuje obecnie młodych ludzi do wejścia w dorosłość i na rynek pracy. Szkoły nie radzą sobie z tym zadaniem z różnych powodów. Jednym z nich jest obowiązujący model nauczania wywodzący się z czasów rewolucji przemysłowej, kiedy jego celem było jednolite przygotowanie dużych grup do pracy w rozwijającym się przemyśle³³. Dzisiaj nie jest on w stanie sprostać wymaganiom współczesnej gospodarki, ponieważ w zdecydowanie mniejszym stopniu potrzebuje ona ludzi gotowych do mechanicznego wykonywania serii zadań, a w zdecydowanie większym osób kreatywnych, zdolnych do generowania nowych rozwiązań, radzących sobie z wyzwaniami i pracą w zespole. Drugim powodem jest obowiązujące w szkole nastawienie na przekazywanie i pamięciowe opanowywanie encyklopedycznej wiedzy. Szybki i łatwy dostęp do niej we współczesnym świecie – poprzez Internet, książki, czasopiśma, telewizję – powoduje, że zdecydowanie mniejsza jest potrzeba jej zapamiętywania, ważna staje się natomiast umiejętność jej selekcjonowania, przetwarzania i stosowania, aby łatwiej sobie radzić w różnych obszarach życia³⁴. Tę szkoła nie oferuje, pozostając raczej w świecie teorii niż praktyki, co dodatkowo wzmacnia fakt, że przekazywana wiedza jest „posegmentowana”, a programy nauczania wzajemnie niepowiązane – „(...) przedmiotów naucza się w oddzielnych szufladkach, przy czym wszystkie szufladki oddzielone są szczelnie od życia, jakie uczniowie prowadzą poza murami szkoły, nie mówiąc już o życiu, jakie będą wiedli w przyszłości”³⁵. Mamy zatem w szkołach coraz większe ilości materiału do pamięciowego opanowania bez ćwiczenia umiejętności zastosowania zdobytej wiedzy w życiu, promowaną jedną właściwą odpowiedź zamiast umiejętności zadawania pytań, indywidualne działanie i pracę na własny sukces (samodzielne pisanie prac, testów czy odpowiadanie) zamiast rozwijania umiejętności współpracy w grupie.

Podobnie wygląda sytuacja z systemem szkolnictwa wyższego. Zgodnie z założeniami procesu bolońskiego jego zadaniem jest odpowiednie przygotowanie studentów do wyzwań nowoczesnego społeczeństwa i gospodarki opartej na wiedzy. Tymczasem indeks kapitału intelektualnego dla studentów z 2008 roku plasuje Polskę na 13. miejscu spośród 16 krajów europejskich objętych porównaniem. Oznacza to, że w Polsce gorzej niż w większości krajów europejskich przygotowuje się młodych ludzi do wejścia w dorosłe życie, w tym na rynek pracy³⁶. Także w ocenie menedżerów i przedsiębiorców polski system edukacyjny jest słabo dopasowany do potrzeb gospodarki. „Zarówno międzynarodowe, jak i krajowe badania dowodzą, że trzeba jeszcze wiele zmienić i poprawić w szkolnictwie wyższym, aby można było uznać, że dobrzy absolwenci uczelni mają kompetencje odpowiednie z perspektywy potrzeb przyszłych pracodawców. (...) Badanie wśród polskich przedsiębiorców wykazało między innymi, że jedynie 6 proc. ocenia wysoko umiejętności podejmowania decyzji nowo zatrudnionych absolwentów uczelni. Jeszcze gorzej oceniane są umiejętności absolwentów w zakresie zarządzania projektami – aż 81 proc. pracodawców uważa je za niskie, a pozostałe 19 proc. za średnie”³⁷. Młodzi ludzie po zakończonych studiach wyższych dysponują pokaźną wiedzą teoretyczną i jednocześnie brakiem umiejętności potrzebnych, by odnaleźć się na rynku pracy. Wszystko to powoduje, że „(...) wykształcenie – bardzo wysoko cenione przez młodzież w dwóch ostatnich dekadach – zaczyna nieco

System edukacji szkolnej nie przygotowuje młodych ludzi do wejścia w dorosłość i na rynek pracy

Szkoła nadal nastawiona jest na przekazywanie i zapamiętywanie wiedzy

33. *Raport o Kapitale Intelektualnym Polski*, Warszawa 2008, s. 62.

34. *Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005, s. 17.

35. *Ibidem*, s. 19.

36. *Raport o Kapitale Intelektualnym Polski*, *ibidem*, s. 76.

37. *Ibidem*, s. 76.

tracić na znaczeniu. Mimo że przysparza szans na lepszy los i skutecznie przeciwdziała degradacji, nie gwarantuje dziś sukcesu. Część młodzieży zaczyna dostrzegać nieoptymalność zbyt ambitnych edukacyjnych planów. Iluzoryczność dyplomu, oferta kształcenia nieodpowiadająca potrzebom rynku pracy, zjawisko bezrobocia wśród absolwentów szkół wyższych, trud i koszty wykształcenia – wszystko to wpływa na zmiany preferencji edukacyjnych i zmienia postawę wobec wykształcenia³⁸.

Tu właśnie sprawdza się edukacja pozaformalna, która pozwala młodym ludziom w działaniu i poprzez doświadczenie zdobywać taką wiedzę i umiejętności, jakich nie zapewnią instytucje edukacji formalnej, a jakich będą potrzebowali w dorosłym życiu. Pojawia się jeszcze pytanie, jakie właściwie kompetencje są obecnie potrzebne młodym (i nie tylko) ludziom? Które z nich decydują o udanym, odpowiedzialnym i produktywnym życiu? Eksperci są zgodni, że „(...) aby „termin «kompetencje» zasługiwał na epitet «kluczowe», «główne» czy też «podstawowe», musi oznaczać coś ważnego i korzystnego dla jednostki i społeczeństwa – coś, co umożliwi jednostce pomyślnie integrować się z różnymi grupami społecznymi, przy jednoczesnym zachowaniu niezależności i umiejętności sprawnego działania zarówno w znanym, jak i nieznanym otoczeniu”³⁹. Komisja Europejska stworzyła listę ośmiu kluczowych kompetencji potrzebnych do samorealizacji i aktywnego udziału w życiu społeczeństwa, a także po to, by sprawnie funkcjonować na zmieniającym się rynku pracy.

KLUCZOWE KOMPETENCJE

KOMPETENCJA	OPIS
Porozumiewanie się w języku ojczystym (ang. Communication in the mother tongue)	Zdolność wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) oraz językowej interakcji w odpowiedniej i kreatywnej formie w pełnym zakresie kontekstów społecznych i kulturowych – w edukacji i szkoleniu, pracy, domu i czasie wolnym.
Porozumiewanie się w językach obcych (ang. Communication in foreign languages)	W znacznej mierze opiera się na tych samych wymiarach umiejętności co porozumiewanie się w języku ojczystym – na zdolności do rozumienia, wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie (rozumienie ze słuchu, mówienie, czytanie i pisanie) w odpowiednim zakresie kontekstów społecznych i kulturalnych (w edukacji i szkoleniu, pracy, domu i czasie wolnym) w zależności od chęci lub potrzeb danej osoby. Porozumiewanie się w obcych językach wymaga również takich umiejętności, jak mediacja i rozumienie różnic kulturowych.
Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne (ang. Mathematical competence and basic competences in science and technology)	<ul style="list-style-type: none"> • Kompetencje matematyczne obejmują umiejętność rozwijania i wykorzystywania myślenia matematycznego w celu rozwiązywania problemów wynikających z codziennych sytuacji. Istotne są zarówno proces i czynność, jak i wiedza, przy czym podstawę stanowi należyte opanowanie umiejętności liczenia. Kompetencje matematyczne obejmują – w różnym stopniu – zdolność i chęć wykorzystywania matematycznych sposobów myślenia (myślenie logiczne i przestrzenne) oraz prezentacji (wzory, modele, konstrukty, wykresy, tabele). • Kompetencje naukowe odnoszą się do zdolności i chęci wykorzystywania istniejącego zasobu wiedzy i metodologii do wyjaśniania świata przyrody, w celu formułowania pytań i wyciągania wniosków opartych na dowodach. Za kompetencje techniczne uznaje się stosowanie tej wiedzy i metodologii w odpowiedzi na postrzegane potrzeby lub pragnienia ludzi. Kompetencje w zakresie nauki i techniki obejmują rozumienie zmian powodowanych przez działalność ludzką oraz odpowiedzialność poszczególnych obywateli.

38. Raport „Młodzi 2011”, ibidem, s. 45.

39. Kompetencje kluczowe, ibidem, s. 14.

Źródło: Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie
– europejskie ramy odniesienia, Luksemburg: Urząd Oficjalnych
Publikacji Wspólnot Europejskich, 2007

Kompetencje informatyczne
(ang. *Digital competence*)

Obejmują umiejętność i krytyczne wykorzystywanie technologii społeczeństwa informacyjnego (TSI) w pracy, rozrywce i porozumiewaniu się. Opierają się one na podstawowych umiejętnościach w zakresie technologii komunikacyjno-informacyjnych: wykorzystywania komputerów do uzyskiwania, oceny, przechowywania, tworzenia, prezentowania i wymiany informacji oraz do porozumiewania się i uczestnictwa w sieciach współpracy za pośrednictwem Internetu.

Umiejętność uczenia się
(ang. *Learning to learn*)

Zdolność konsekwentnego i wytrwałego uczenia się, organizowania własnego procesu uczenia się, w tym poprzez efektywne zarządzanie czasem i informacjami, zarówno indywidualnie, jak i w grupach. Kompetencja ta obejmuje świadomość własnego procesu uczenia się i potrzeb w tym zakresie, identyfikowanie dostępnych możliwości oraz zdolność pokonywania przeszkód w celu osiągnięcia powodzenia w uczeniu się. Kompetencja ta oznacza nabywanie, przetwarzanie i przyswajanie nowej wiedzy i umiejętności, a także poszukiwanie i korzystanie ze wskazówek. Umiejętność uczenia się pozwala osobom nabyć umiejętność korzystania z wcześniejszych doświadczeń w uczeniu się i ogólnych doświadczeń życiowych w celu wykorzystywania i stosowania wiedzy i umiejętności w różnorodnych kontekstach – w domu, w pracy, a także w edukacji i szkoleniu. Kluczowymi czynnikami w rozwinięciu tej kompetencji u danej osoby są motywacja i wiara we własne możliwości.

Kompetencje społeczne i obywatelskie
(ang. *Social and civic competences*)

Kompetencje osobowe, interpersonalne i międzykulturowe obejmujące pełny zakres zachowań przygotowujących osoby do skutecznego i konstruktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i zawodowym, szczególnie w społeczeństwach charakteryzujących się coraz większą różnorodnością, a także rozwiązywania konfliktów w razie potrzeby. Kompetencje obywatelskie przygotowują osoby do pełnego uczestnictwa w życiu obywatelskim w oparciu o znajomość pojęć i struktur społecznych i politycznych oraz poczucie się do aktywnego i demokratycznego uczestnictwa.

Inicjatywność i przedsiębiorczość
(ang. *Sense of initiative and entrepreneurship*)

Oznaczają zdolność osoby do wcielania pomysłów w czyn. Obejmują one kreatywność, innowacyjność i podejmowanie ryzyka, a także zdolność do planowania przedsięwzięć i prowadzenia ich dla osiągnięcia zamierzonych celów. Stanowią one wsparcie dla indywidualnych osób nie tylko w ich codziennym życiu prywatnym i społecznym, ale także w ich miejscu pracy, pomagając im uzyskać świadomość kontekstu ich pracy i zdolność wykorzystywania szans; są podstawą bardziej konkretnych umiejętności i wiedzy potrzebnych tym, którzy podejmują przedsięwzięcia o charakterze społecznym lub handlowym lub w nich uczestniczą. Powinny one obejmować świadomość wartości etycznych i promować dobre zarządzanie.

Świadomość i ekspresja kulturalna
(ang. *Cultural awareness and expression*)

Docenianie znaczenia twórczego wyrażania idei, doświadczeń i uczuć za pośrednictwem szeregu środków wyrazu, w tym muzyki, sztuk teatralnych, literatury i sztuk wizualnych.

40. Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu” oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i Krajami Kaukazu SALTO oraz EURODESK Polska – Raport końcowy, maj 2010, s. 33.

Zdobycie i utrzymanie pracy jest obecnie w coraz większym stopniu zależne nie tylko od tradycyjnych kwalifikacji zawodowych, ale od kompetencji miękkich, które tym samym mogą decydować o konkurencyjności pracownika. Według ekspertów „(...) pracę otrzymuje się w 70 proc. dzięki wiedzy fachowej i w 30 proc. dzięki kompetencjom społecznym, traci się zaś w 70 proc. z braku kompetencji społecznych i w 30 proc. z braku kwalifikacji merytorycznych”⁴⁰.

UMIĘTNOŚCI DEFICYTOWE W OCZACH PRACODAWCÓW

UMIĘTNOŚCI	ODSETEK WSKAZAŃ
Umiejętność łączenia teorii z praktyką	42%
Umiejętność obsługi klienta/kontakt z klientem	39%
Umiejętność rozwiązywania problemów	34%
Umiejętność organizacji pracy	33%
Znajomość języków obcych	28%
Umiejętności interpersonalne	23%
Umiejętność pracy w grupie	22%
Umiejętność dostosowywania się do zmian w otoczeniu	22%
Kreatywność	20%

Źródło: Badanie Uczelnia Przyjazna Pracodawcom,
Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2011

OCZEKIWANIA PRACODAWCÓW DOTYCZĄCE KOMPETENCJI I UMIĘTNOŚCI MŁODYCH PRACOWNIKÓW

KOMPETENCJE	PROCENT
Kompetencje zawodowe	38,3
Kontakty z ludźmi, klientami	20,5
Odpowiedzialność, dyscyplina pracy, uczciwość, wiarygodność	20,2
Komunikatywność – klarowne przekazywanie myśli	14,4
Kultura osobista, uprzejmość, autoprezentacja, dbanie o wizerunek	11,0
Dyspozycyjność	10,6
Chęć do pracy, pracowitość	9,5
Staranność, skrupulatność, dokładność, dbałość o szczegóły	9,2
Kreatywność, bycie innowacyjnym, wymyślanie nowych rozwiązań	8,9
Współpraca w grupie	8,3

Źródło: Badanie Uczelnia Przyjazna Pracodawcom,
Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 2011

Jakie kompetencje dają uczestnikom działania realizowane w ramach edukacji pozaformalnej? Zarówno z badania RAY, jak i śródkresowej ewaluacji programu „Młodzież w działaniu” wynika, że podczas projektów realizowanych w ich ramach uczestnicy zdobywają nowe umiejętności, głównie o charakterze szeroko rozumianych kompetencji społecznych, takich jak porozumiewanie się w językach obcych, umiejętność uczenia się, kompetencje obywatelskie, inicjatywność i przedsiębiorczość oraz świadomość i ekspresja kulturalna.

Podczas projektów realizowanych w ramach programu „Młodzież w działaniu” uczestnicy zdobywają nowe umiejętności, głównie o charakterze szeroko rozumianych kompetencji społecznych.

Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu” oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i Krajami Kaukazu SALTO oraz EURODESK Polska – Raport końcowy, maj 2010.

Zapytani w badaniu RAY o to, jakie umiejętności nabyli dzięki udziałowi w projektach, uczestnicy najwyżej oceniali pracę w grupie (83,5 proc.), która jest podstawą zarówno uczenia się pozaformalnego, jak i większości działań realizowanych w programie. Za ważną umiejętność uznali także ustalanie wspólnych rozwiązań mimo różnych poglądów (81,5 proc.) oraz wyrażanie w sposób przekonujący swojego zdania podczas dyskusji (76 proc.). Podobne wyniki uzyskano w ewaluacji śródkresowej, w której 87 proc. respondentów zgodziło się, że lepiej współpracuje w grupie i że potrafi lepiej komunikować się z innymi, a 79 proc. uznało, że obecnie lepiej argumentuje i broni własnego zdania. W opinii przeważającej części badanych (88 proc.) stali się oni także bardziej otwarci na innych ludzi. Umiejętność efektywnej pracy w zespole, rozwiązywania w nim konfliktów i wypracowywania kompromisu jest pożądana na rynku pracy, ale także potrzebna w życiu prywatnym, ponieważ przyczynia się do lepszego funkcjonowania w kontaktach z innymi ludźmi.

Program „Młodzież w działaniu” rozwija różnorakie kompetencje wśród uczestników. Są to zarówno umiejętności twarde, jak i miękkie, a także wiedza. Badanie pokazało, iż projekty mają wpływ na kształtowanie następujących kompetencji kluczowych:

- porozumiewanie się w językach obcych;
- umiejętność uczenia się;
- kompetencje społeczne i obywatelskie;
- inicjatywność i przedsiębiorczość;
- świadomość i ekspresja kulturalna;
- kompetencje informatyczne.

Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu” oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i Krajami Kaukazu SALTO oraz EURODESK Polska – Raport końcowy, maj 2010.

CO ZYSKALI UCZESTNICY PROJEKTÓW

DZIĘKI UCZESTNICTWU W PROJEKCIE POTRAFIĘ LEPIEJ...	UCZESTNICY PROJEKTÓW
Pracować w zespole	83,5%
Ustalać wspólne rozwiązania mimo różnych poglądów	81,5%
Opracować dobry pomysł i wdrożyć go	78,5%
(W sposób przekonujący) wyrażać swoje zdanie podczas dyskusji	76%
Zdobywać coś na rzecz wspólnoty lub społeczności	76%
Komunikować się z osobami posługującymi się innym językiem	74%
Logicznie myśleć i wyciągać wnioski	74%
Uczyć się lub czerpać przyjemność z uczenia się	72%
Rozpoznawać szanse związane z prywatną lub zawodową przyszłością	66%
Tworzyć treści medialne (drukowane, audiowizualne, elektroniczne)	59,5%
Korzystać z nowych środków przekazu (komputera, Internetu) np. w celu znalezienia informacji lub jako sposób komunikowania się	57%

Źródło: Raport ze specjalnego badania RAY, 2012

„Podczas projektu uczę się miękkich zdolności, takich jak zarządzanie ludźmi oraz bycie opiekunem. Będzie to przydatne nie tylko w pracy, ale także gdy się zdecyduje na założenie rodziny”.

Uczestniczka projektu „One Voice”, program „Młodzież w działaniu”

„Jako studentka uważam, że projekt w programie „Młodzież w działaniu” pozwala na zdobycie wiedzy o innych krajach i umiejętności społecznych, komunikacyjnych, których nie zapewnia szkoła (nawet wyższa). Jestem zdania, że położenie nacisku na pracę w zespole, umiejętności interpersonalne oraz inicjatywność to właściwy kierunek”.

Uczestniczka badania RAY

Do dwóch kolejnych ważnych kompetencji, które rozwinęli uczestnicy, przyczynia się fakt, że zdecydowana część działań realizowanych w ramach programu opiera się na współpracy z partnerami zagranicznymi. Międzynarodowe projekty dają szansę poznania osób reprezentujących inne kraje i kultury, wymiany idei i poglądów, przyjrzenia się własnym stereotypom, uczenia się języków, wyrobienia w sobie wrażliwości kulturowej i szacunku dla odmienności. To także przestrzeń do refleksji nad wspólnymi wartościami jak prawa człowieka, wolność jednostki, demokracja, pokój, solidarność i tolerancja. Dzięki udziałowi w międzynarodowych projektach uczestnicy uczą się porozumiewać w innych językach – zarówno w ewaluacji śródkresowej, jak i w badaniu RAY znaczna część respondentów (74 proc.) wyraziła opinię, że obecnie lepiej porozumiewa się w języku obcym. Uczestnicy rozwijają także kompetencję międzykulturową – zdecydowana większość ankietowanych w ewaluacji (89 proc.) zgodziła się z opinią, że po projekcie stała bardziej otwarta na inne kultury, natomiast z badania RAY wynika, że uczestnicy stali się bardziej świadomi wspólnych wartości europejskich (73 proc.), bardziej otwarci

na wielokulturowość Europy (73 proc.), a także czują się pewniej, poruszając się na własną rękę w innych krajach. To wszystko znacznie wpływa na poczucie przynależności do większego świata poza granicami własnego kraju i ma szczególne znaczenie w dzisiejszych czasach, w których różnorodność, mobilność i zmiana stają się codziennością. Podróże, emigracja zarobkowa, studia za granicą, kontakt z imigrantami, praca w międzynarodowych korporacjach, rosnące możliwości uczestniczenia w praktykach, stażach czy projektach międzykulturowych – wszystko to sprawia, że kompetencje międzykulturowe, rozumiane jako połączenie wiedzy na temat różnic kulturowych i ich wpływu na zachowanie, umiejętności nawiązywania i budowania pozytywnych relacji międzykulturowych, jak również postawa tolerancji dla niejednoznaczności i ciekawość poznawcza stają się coraz bardziej pożądane⁴¹.

„Dzięki projektom uczestnicy rozwinęli kompetencję międzykulturową – są bardziej otwarci na inne kultury i lepiej porozumiewają się w języku obcym”.

Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu” oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i Krajami Kaukazu SALTO oraz EURODESK Polska – Raport końcowy, maj 2010.

„Projekty w „Młodzieży w działaniu” jest czymś wspaniałym! Wycieczki zorganizowane za granicę nigdy nie udostępnią poznania normalnych zachowań ludzi z innych krajów, poznania ich kultury. Tworzą się niesamowite przyjaźnie – nawet na całe życie. Pokazują też, po co człowiek ma się uczyć języków. Podczas projektów zdobywamy duże doświadczenie”.

Uczestnik badania RAY

„Bardzo się cieszę, że jestem wolontariuszką, to zdumiewające doświadczenie. Cieszę się każdą chwilą, bo to jedyna taka szansa w życiu. Praca w ośrodku dla uchodźców uświadomiła mi istnienie wielu różnic kulturowych, a dzięki pracy z wolontariuszami z innych krajów poprawiłam swoje umiejętności komunikacyjne. To przeżycie naprawdę pozwala dorosnąć, dojrzeć i nauczyć się, jak radzić sobie z problemami. Naprawdę warto spróbować!”.

Julia, wolontariuszka EVS z Francji

Kompetencja międzykulturowa to wiedza na temat różnic kulturowych i ich wpływu na zachowanie, umiejętności nawiązywania i budowania pozytywnych relacji międzykulturowych, jak również postawa tolerancji dla niejednoznaczności i ciekawość poznawcza.

Ważną kompetencją, którą według ewaluacji śródkresowej rozwinęli uczestnicy, jest przedsiębiorczość, co deklaruje 73 proc. z nich, oraz kreatywność – 90 proc.. W projektach realizowanych w ramach programu „Młodzież w działaniu” uczestnicy są zachęceni do wprowadzania, stosowania i promowania innowacyjnych podejść, które mogą dotyczyć treści i celów działania, udziału organizatorów z różnych środowisk, kreatywnych i dotychczas niezbadanych sposobów rozwiązywania problemów społeczności lokalnej, eksperymentalnego wprowadzania nowych metod i formuł pro-

41. www.miedzyinnymi.pl

jektu czy upowszechniania jego rezultatów⁴². Realizacja projektu pozwala na sprawdzenie w praktyce swoich pomysłów i na wcielenie ich w życie, a także na przejmowanie inicjatywy, branie odpowiedzialności, radzenie sobie z nieprzewidywanymi sytuacjami w kreatywny i innowacyjny sposób. W badaniu RAY ankietowani stwierdzili, że dzięki uczestnictwu w projektach potrafią lepiej opracować dobry pomysł i wdrożyć go (78,5 proc.), sprawniej planować i organizować projekt (74 proc.), a także zdobywać coś na rzecz wspólnoty czy społeczności (76 proc.).

Uczestnicy przyznają, że obecnie lepiej wiedzą, gdzie poszukiwać informacji i jak łatwiej je znajdować (64 proc.). W badaniu RAY deklarowali również, że w znacznym stopniu nauczyli się wyrażać w sposób kreatywny i artystyczny oraz logicznie myśleć i wyciągać wnioski. Respondenci obu badań w najmniejszym stopniu rozwinęli umiejętności informatyczne, matematyczne i naukowo-techniczne.

Dzięki uczestnictwu w projektach młodzi ludzie zdobywają również konkretną wiedzę merytoryczną (zależną od tematyki działań) lub umiejętności praktyczne (np. artystyczne, manualne). Udział w programie jest też okazją do odkrycia własnych talentów (prace ręczne, malarstwo, decoupage itp.) lub nowych, nieznanych dotąd zainteresowań (np. film, tyżwy). Zdecydowana większość badanych w ewaluacji śródkresowej uznała też, że teraz lepiej zna swoje mocne i słabe strony (82 proc.). Podobna większość (87 proc.) bardziej wierzy w swoje możliwości oraz uznała, że potrafi lepiej planować i/lub organizować swoje działania (77 proc.). Udział w programie daje też młodym ludziom niezwykle ważne poczucie sprawczości, przekonanie, że mogą sami na coś wpływać i coś zmieniać zarówno w sobie, jak i w swoim otoczeniu.

87 proc. młodych ludzi bardziej wierzy w swoje możliwości.

Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu” oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i Krajami Kaukazu SALTO oraz EURODESK Polska – Raport końcowy, maj 2010.

Dzięki doświadczeniu mobilności, wzrostowi poczucia własnej wartości, umiejętności odnalezienia się we współczesnym świecie, a przede wszystkim poczuciu sprawczości młodzi ludzie mogą bardziej realnie myśleć o podjęciu studiów czy pracy za granicą.

Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu” oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i Krajami Kaukazu SALTO oraz EURODESK Polska – Raport końcowy, maj 2010.

42. Przewodnik po programie „Młodzież w działaniu”, wersja obowiązująca od stycznia 2013, s. 51.

ZMIANY, JAKIE ZASZŁY W UCZESTNIKACH DZIĘKI REALIZACJI PROJEKTÓW

CZY ZASZŁY W TOBIE INNE ZMIANY?	UCZESTNICZY PROJEKTÓW
Uczestnictwo w projekcie wpłynęło pozytywnie na mój rozwój osobisty	82,5%
Pragnę teraz rozwijać swoje umiejętności językowe (języki obce)	78%
Zamierzam kontynuować naukę i szkolenie	77,5%
Nauczyłem/am się, jak sprawniej planować i organizować projekt	74%
Jestem bardziej świadomy/a wspólnych wartości europejskich (takich jak np. prawa człowieka, demokracja, pokój, tolerancja, równość kobiet i mężczyzn itd.)	73%
Projekt sprawił, że jestem bardziej otwarty/a na wielokulturowość Europy	73%
Poznałem/am ludzi z innych krajów i nadal utrzymuję z nimi kontakt	70%
Pewniej się czuję, poruszając się na własną rękę w innych krajach (np. podróż, nauka, praktyka studencka, praktyka zawodowa, praca itd.)	67%
Projekt uświadomił mi, że niektórzy ludzie w naszym społeczeństwie znajdują się w gorszym położeniu	64%
Bardziej niż wcześniej czuję się Europejczykiem/Europejką	63%
Wierzę, że zwiększyły się moje szanse na znalezienie zatrudnienia	62%
Pragnę teraz wyjechać za granicę w celu podjęcia nauki, pracy, odbycia praktyki studenckiej, praktyki zawodowej lub zamieszkania w innym kraju	61%
Posiadam pełniejszy obraz mojej przyszłej ścieżki edukacyjnej	59,5%
Zyskałem/am pełniejszy obraz celów i aspiracji związanych z moją karierą zawodową	58%
Nawiązałem/am kontakty z osobami z innych krajów, które mogą pomóc mi zaangażować się w kwestie społeczne i polityczne	50,5%
Nawiązałem/am kontakty z osobami z innych krajów, które mogą pomóc mi w rozwoju kariery zawodowej	50%

Źródło: Raport ze specjalnego badania RAY, 2012

Dzięki udziałowi w projektach, który umożliwia zarówno rozwój osobisty, jak i zdobywanie nowej wiedzy i umiejętności, młodzi ludzie posiadają pełniejszy obraz własnej ścieżki edukacyjnej, zyskują też lepszy obraz celów i aspiracji zawodowych, a aż 62 proc. z nich jest zdania, że zwiększyły się ich szanse na znalezienie zatrudnienia.

„Takie projekty i wymiany międzynarodowe to najlepszy sposób, by się czegoś nauczyć i poznać ciekawych ludzi. Dzięki nim wiem, czym chciałabym się zajmować w przyszłości, i będę chciała skorzystać jeszcze nie raz z podobnych możliwości wyjazdu i uczestniczenia w szkoleniach, seminariach i treningach. Taki wyjazd często wart jest więcej niż kilka tygodni nauki w szkole. Niesamowita przygoda!”

Uczestniczka badania RAY

EDUKACJA POZAFORMALNA JAKO NARZĘDZIE WŁĄCZANIA MŁODZIEŻY Z MNIEJSZYMI SZANSAMI

Ogromną zaletą edukacji pozaformalnej jest włączanie w nią osób z mniejszymi szansami. W działaniach może odnaleźć się każdy młody człowiek bez względu na posiadaną wiedzę, umiejętności czy też stopnie, jakie otrzymał w szkole. Jedyńka z matematyki i trudności z ortograficznym pisaniem w żaden sposób nie dyskwalifikują. Tutaj nie ma wstępnych testów czy sprawdzania posiadanych umiejętności, a jedyne, co jest potrzebne na starcie, to wewnętrzna motywacja do udziału. Dostępność edukacji pozaformalnej zwiększa także fakt, że realizowane w jej ramach działania mają miejsce w różnych zakątkach kraju i najczęściej są bezpłatne, bo oferowane głównie przez grupy młodzieżowe i organizacje pozarządowe w ramach różnych dotacji i grantów. Ma to ogromne znaczenie w naszym kraju, w którym nie wszyscy młodzi ludzie mogą w takim samym stopniu uczyć się i rozwijać swoje kompetencje, a wpływ na to mają między innymi poziom zamożności oraz miejsce zamieszkania. Zwiększające się rozwarstwienie społeczne i rosnąca bariera między światem dobrobytu i ubóstwa przekłada się na nierówny dostęp młodych ludzi do oferty edukacyjnej⁴³. Z jednej strony mamy więc mieszkającą na ogół w większych miastach i pochodzącą z zamożnych rodzin młodzież, która może uczyć się w lepszych szkołach i brać udział w różnorodnych, najczęściej płatnych, zajęciach pozalekcyjnych. Z drugiej natomiast strony znajdują się ci młodzi ludzie, którzy mieszkając na wsiach czy w niewielkich miejscowościach, są „skazani” na jedną szkołę, na ogół nieposiadającą funduszy na zorganizowanie atrakcyjnych zajęć w czasie wolnym. A nawet jeśli, to często rodziców nie stać na to, by ich dzieci mogły wziąć w nich udział.

Rosnące rozwarstwienie społeczne i wynikający z niego nierówny dostęp do oferty edukacyjnej na wszystkich jej etapach to niebezpieczna tendencja, która może doprowadzić do marginalizacji niektórych młodych ludzi, a w dalszej konsekwencji do ich wykluczenia społecznego. Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że trudna sytuacja finansowa i życie na obszarach wiejskich i/lub oddalonych od centrów dużych miast to tylko dwie spośród wielu przeszkód, z którymi mogą borykać się dzisiaj młodzi ludzie. Jest jeszcze szereg innych czynników, które powodują, że znajdują się oni w mniej korzystnym położeniu w porównaniu ze swoimi rówieśnikami. Przewodnik po programie „Młodzież w działaniu” wymienia wśród nich:

- Przeszkody natury społecznej: młodzież dyskryminowana ze względu na płeć, pochodzenie etniczne, wyznanie religijne, orientację seksualną, niepełnosprawność itp.; młodzież z ograniczonymi umiejętnościami społecznymi lub zachowaniami antyspołecznymi bądź niebezpiecznymi zachowaniami seksualnymi; młodzież mająca niestabilizowaną sytuację życiową; (byli) przestępcy, (byli) narkomani lub alkoholicy; młodzi rodzice i/lub rodzice samotnie wychowujący dzieci; sieroty; młodzież z rozbitych rodzin.
- Przeszkody natury ekonomicznej: młodzież, której sytuację charakteryzuje niska stopa życiowa, niskie dochody, uzależnienie od systemu opieki społecznej bądź długotrwałe bezrobocie lub ubóstwo; młodzież bezdomna, młodzież zadłużona lub mająca problemy finansowe⁴⁴.

Edukacja pozaformalna jest otwarta na wszystkich młodych ludzi

Młodzi ludzie nie mają równego dostępu do oferty edukacyjnej

43. J. Kurzępa, *ibidem*, s. 46.

44. Dodać do tej listy należy niepokojącą we wszystkich krajach Unii Europejskiej kategorię, jaką stanowią młode osoby określane mianem NEET (ang. *not in employment, education or training*) – nieuczące się, niepracujące i nieuczestniczące w żadnych formach dokształcania. Pozostawanie dłużej bez pracy lub innej formy aktywności może mieć dla młodych ludzi poważne negatywne skutki w postaci trwałego wykluczenia.

- Niepełnosprawność: młodzież z niepełnosprawnością psychiczną (upośledzeniami umysłowymi lub poznawczymi bądź problemami z przyswajaniem wiedzy), fizycznymi, sensorycznymi lub innymi.
- Trudności w nauce: młodzież mająca problemy z uczeniem się; młodzież, która przedwcześnie przerwała naukę w szkole; osoby o niskich kwalifikacjach; młodzież mająca słabe wyniki w nauce szkolnej.
- Różnice kulturowe: młodzi imigranci lub uchodźcy bądź potomkowie z rodzin imigrantów lub uchodźców; młodzież należąca do mniejszości narodowych lub etnicznych; młodzież mająca trudności z adaptacją językową lub integracją kulturową.
- Problemy zdrowotne: młodzież z przewlekłymi problemami zdrowotnymi, poważnymi schorzeniami fizycznymi lub chorobami psychicznymi; młodzież mająca problemy ze zdrowiem psychicznym.
- Przeszkody natury geograficznej: młodzież z oddalonych lub wiejskich obszarów; młodzież mieszkająca na małych wyspach lub w regionach peryferyjnych; młodzież z „problemacyjnych” stref w miastach; młodzież z obszarów o mniej rozwiniętej sieci usług (ograniczony transport publiczny, słaba infrastruktura, opuszczone wioski)⁴⁵.

Dla wszystkich wymienionych grup pozaformalne działania dają szansę zarówno na zdobycie ważnej wiedzy i umiejętności, jak i na zwiększenie udziału w życiu społecznym. Dlatego też włączanie ich w działanie jest priorytetem dla programu „Młodzież w działaniu”, w którym może uczestniczyć każdy młody człowiek bez względu na płeć, pochodzenie etniczne, status społeczny, sytuację materialną, miejsce zamieszkania itp. Program wspiera młodzież, która z różnych powodów znajduje się w mniej korzystnym od rówieśników położeniu i osoby z nią pracujące głównie poprzez dofinansowywanie ich projektów, ale również poprzez udostępnianie im informacji, organizowanie szkoleń oraz tworzenie możliwości przygotowywania nowych przedsięwzięć z partnerami w całej Europie i poza jej granicami. Dzięki tak przyjętym i realizowanym założeniom udział w programie młodych ludzi z mniejszymi szansami co roku wzrasta⁴⁶.

Młodzież z mniejszymi szansami: młodzi ludzie napotykający pewne przeszkody, które uniemożliwiają im efektywny dostęp do edukacji, mobilność oraz integrację społeczną na równych warunkach.

Przewodnik po programie „Młodzież w działaniu”, 2013

Statystyki pokazują, że systematycznie wzrasta liczba młodych ludzi z mniejszymi szansami, którzy uczestniczyli w sfinansowanych projektach – łącznie 1072 osoby, a w poszczególnych latach: 2007 – 163; 2008 – 309; 2009 – 600.

Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu” oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i Krajami Kaukazu SALTO oraz EURODESK Polska – Raport końcowy, maj 2010.

Włączanie w działania młodzieży z mniejszymi szansami to ważny priorytet programu

45. Przewodnik po programie „Młodzież w działaniu”, ibidem, s. 6-7. http://www.mlodziez.org.pl/sites/mlodziez.org.pl/files/publication/2172/przewodnik_po_programie_2013_vf.pdf

46. Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu”, ibidem.

Dzięki edukacji pozaformalnej mogą oni korzystać z możliwości, które wcześniej nie były dla nich dostępne – brać udział w zajęciach, warsztatach czy szkoleniach o różnej tematyce, wyjazdach poza miejsce zamieszkania czy nawet za granicę. Poznają w ten sposób nową formę uczenia się, nowe tematy, miejsca, a także ludzi, z którymi nawiązują kontakty – uczestników, prowadzących, mieszkańców innych miejscowości i krajów. Odkrywają też, że choć pozostali młodzi ludzie pochodzą z różnych środowisk i mają za sobą różne doświadczenia, łączą ich podobne nadzieje i aspiracje. Dla części z nich realizowane w ramach programu projekty to „szkoła życia”, w której zdobywają nową wiedzę i umiejętności, a także poznają swoje mocne strony i zasoby, co wpływa na poprawę ich samooceny. Warto zaznaczyć, że nie tylko korzystają oni z różnych programów realizowanych w ramach edukacji pozaformalnej, ale też wnoszą do nich swoją wiedzę i doświadczenie. Dzięki udziałowi w nich mogą stać się następnie „bardziej doświadczonymi rówieśnikami” dla swoich kolegów oraz motywować ich, realizując tak zwaną edukację rówieśniczą, w której młodzi ludzie dzielą się doświadczeniami i zapewniają wsparcie innym osobom⁴⁷.

Edukacja rówieśnicza polega na odpowiednim przeszkoleniu części członków grupy, którzy następnie pełnią w niej rolę nauczycieli-opiekunów. Dzięki temu możliwe jest tworzenie pozytywnych stosunków w grupie, jak również ustanowienie takich relacji, które umożliwiają wzajemną edukację, wspartą współczesną psychologią rozwoju.

Przewodnik edukacji rówieśniczej opracowany przez Centro Studi Bruno Ciari (Włochy), 2009.

DZIĘKI EDUKACJI POZAFORMALNEJ MŁODZI LUDZIE Z MNIEJSZYMI SZANSAMI:

- Korzystają z nowych możliwości, które wcześniej nie były dla nich dostępne
- Poznają inną formę uczenia się
- Poznają rówieśników i nawiązują nowe kontakty
- Odkrywają łączące ich z rówieśnikami nadzieje i aspiracje
- Poznają swój potencjał, zasoby i mocne strony
- Rozszerzają swoje zainteresowania lub rozwijają nowe
- Zdobyczą nową wiedzę i umiejętności zwiększające możliwości zatrudnienia
- Podnoszą swoją samoocenę

Włączanie tych młodych ludzi w działania jest jedną z najważniejszych ról edukacji pozaformalnej, ponieważ poza formalnymi strukturami, które nie zawsze dobrze spełniają swoją funkcję, trudno im znaleźć zachętę i wsparcie do rozwijania niezbędnych umiejętności oraz budowania poczucia własnej wartości i pewności siebie. Tymczasem „(...) aby społeczeństwo naprawdę odnosiło korzyści z zaangażowania młodzieży, wszyscy młodzi ludzie muszą uzyskać możliwość wzięcia udziału w życiu społecznym. To ważne, aby młodzi ludzie o mniejszych szansach mogli aktywnie uczestniczyć w życiu społecznym, zwłaszcza że tak jak pozostała część młodzieży mają do tego pełne prawo. (...) [Ich udział] w życiu społecznym jest wskaźnikiem zdrowia naszych demokracji i społeczeństw. Głos najbardziej wrażliwej i wysuniętej najdalej poza nawias społeczeństwa grupy młodzieży musi zostać usłyszany, ponieważ jej wkład, jej perspektywa i jej wiedza są nieocenione i unikatowe z punktu widzenia budowy lepszego społeczeństwa”⁴⁸. Gdy młodzi ludzie z mniejszymi szansami są w centrum działań edukacyjnych, czują się zaangażowani, realizują równolegle swoje zainteresowania, znajdują silną motywację,

47. Pakiet szkoleniowy nr 8 Integracja Społeczna, Wydawnictwo Rady Europy, s. 39.

48. *Ibidem*, s. 9.

nabierają pewności siebie i w wyniku tego rozwijają swoje zdolności i umiejętności. A dzięki temu są w stanie wspólnie z innymi ludźmi uczestniczyć w działaniach dostępnych w ramach społeczeństwa.

„Nasz projekt był wspólny, ponieważ brała w nim udział młodzież pełnosprawna oraz niepełnosprawna, co umożliwiło integrację między dwoma trochę innymi światami. Uczy to tolerancji do innych ludzi, eliminuje bariery, które często występują między tymi dwiema grupami ludzi”.

Uczestniczka badania RAY

EDUKACJA POZAFORMALNA KSZTAŁTUJE ZAANGAŻOWANIE I POSTAWY OBYWATELSKIE

Program „Młodzież w działaniu” opiera się na czterech ważnych priorytetach, wśród których, oprócz wspomnianej wcześniej różnorodności kulturowej oraz włączania młodych ludzi z mniejszymi szansami, znajdują się także uczestnictwo młodzieży oraz obywatelstwo europejskie. W dzisiejszym świecie jesteśmy członkami wielu społeczności – lokalnej, regionalnej, krajowej i międzynarodowej. Dlatego celem programu jest stymulowanie aktywności obywatelskiej młodych ludzi zarówno poprzez zachęcanie ich do aktywnego zaangażowania na rzecz lokalnej wspólnoty, w której żyją, jak i rozwijanie poczucia przynależności do Unii Europejskiej. Wydaje się to mieć szczególne znaczenie dzisiaj, gdy młodych ludzi oskarża się o brak zaangażowania, polityczną bierność, nastawienie na prowadzenie „lekkiego” życia bez trosk i nadmierną koncentrację na sobie. Niektóre z tych zarzutów mają odzwierciedlenie w rzeczywistości – jeśli spojrzeć na frekwencję młodych ludzi w wyborach, czyli minimalny, graniczny poziom uczestnictwa politycznego, to Polska zajmuje ostatnie miejsce wśród państw postkomunistycznych⁴⁹. Autorzy raportu „Młodzi 2011” zadają pytanie, na ile ów „deficyt obywatelstwa” rozumiany jako niechęć do współdecydowania o losach kraju jest cechą specyficzną polskiej młodzieży, a na ile atrybutem młodości jako takiej. Okazuje się, że sytuacja wygląda podobnie w innych krajach Unii Europejskiej, gdzie młodzież wykazuje równie małe zainteresowanie polityką i ideologią, a dostrzegając liczne wady porządku stworzonego przez dorosłych i nie darząc zaufaniem istniejących instytucji demokratycznych⁵⁰, odrzuca obszar polityki na rzecz realizowania siebie w sferze prywatnej. Jest to jednak nie tyle kryzys obecnych czasów, ile raczej naturalna cecha młodości i młodych ludzi, którzy od zawsze wykazywali niewielkie zainteresowanie polityką, koncentrując się raczej na samych sobie niż świecie zewnętrznym. Autorzy raportu, powołując się na wybory parlamentarne z 2007 roku (w których miało miejsce ogromne ożywienie polityczne młodzieży, a ich udział znacząco wpłynął na wynik i zmianę opcji rządzącej), zwracają uwagę, że oskarżani o polityczną bierność młodzi ludzie potrafią się jednak uaktywnić i podjąć działanie, zwłaszcza kiedy w grę wchodzi obrona ważnych dla nich wartości. Innymi słowy, to nie tyle bierność i niezaangażowanie, ile raczej stanie z boku i baczne przyglądanie się rzeczywistości. Może to być jednak niebezpieczna sytuacja, bo młodzież „(...) nie dbając o własną obecność w publicznej sferze życia, sama się marginalizuje na politycznej scenie, a jej obywatelskie milczenie sprawia, że staje się ona elementem przedwyborczej gry, niepotrafiącym przemówić własnym głosem”⁵¹.

Niepokoi też niewielka liczba młodych ludzi deklarujących przynależność do nieformalnych grup, stowarzyszeń lub innych organizacji (według raportu „Młodzi 2011” – 61 proc. nie utożsamia się z żadną z nich) oraz zaangażowana w działania wolontariackie (22 proc.). Z jednej strony, jak piszą

49. Raport „Młodzi 2011”;

ibidem, s. 266.

50. Ibidem, s. 280.

51. Ibidem, s. 269.

autorzy raportu, wynika to z braku tradycji i negatywnych wzorców „czynów społecznych” z okresu PRL, z drugiej – i ten czynnik uważają za najważniejszy – odpowiedzialne są za to zaniechania wychowawcze zarówno w domu rodzinnym, jak i w szkole. Edukacja obywatelska to bardzo zaniedbana dziedzina w Polsce – w szkole realizowana jedynie przez przyswajanie wiedzy niemające żadnego przełożenia na rzeczywistość, rzadko poruszana przez media, a być może jeszcze rzadziej w domu. W konsekwencji „(...) obowiązujące nastawienie na indywidualny sukces dziecka powoduje, że nie stymuluje się działania na rzecz innych ludzi – młodzi ludzie są skoncentrowani na sobie, dorastają w poczuciu głębokiej niewiedzy o wartości i powinności angażowania się w pozasobiste sprawy”⁵². Przestrzeń tę wypełnia edukacja pozaformalna, która daje możliwość kształcenia postaw obywatelskich. Ma to miejsce na dwóch płaszczyznach – z jednej strony realizacja projektu w ramach programu polega na aktywnym udziale we wszystkich jego fazach, dzięki czemu młodzi ludzie uczą się odpowiedzialności za siebie, za innych i za społeczność lokalną. Z drugiej strony istnieją w programie działania stworzone z myślą o kształtowaniu postaw obywatelskich młodych ludzi i wspieraniu ich uczestnictwa w życiu demokratycznym. Mają ich one też zachęcić do aktywnego udziału w życiu swej społeczności na poziomie lokalnym, regionalnym, ogólnokrajowym lub międzynarodowym, a także do dialogu z decydentami (osobami odpowiedzialnymi za tworzenie polityki młodzieżowej).

Wspierane w ramach programu projekty bezpośrednio przekładają się na wzrost osobistego zaangażowania się w działania na rzecz lokalnej społeczności (we własnym kraju lub za granicą poprzez wolontariat na płaszczyźnie europejskiej i międzynarodowej). Według wyników ewaluacji śródkresowej programu zdecydowana większość (86 proc.) uczestników, którzy wzięli udział w badaniu, zgodziła się ze stwierdzeniem, że po zakończeniu projektu chętniej angażuje się w działalność społeczną, a 78 proc. przyznało, że po zakończeniu udziału w programie chętniej podejmuje działania na rzecz swojego środowiska lokalnego. Wymiernym rezultatem projektów jest także wzrost zainteresowania trzecim sektorem, działalnością społeczną i wolontariatem.

86% uczestników projektów chętniej angażuje się w działalność społeczną, 78 proc. uczestników chętniej podejmuje działania na rzecz swojego środowiska lokalnego.

Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu” oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i Krajami Kaukazu SALTO oraz EURODESK Polska – Raport końcowy, maj 2010.

Wzrasta również poziom poczucia przynależności do Europy oraz zrozumienie dla wartości europejskich. Zdecydowana większość (86 proc.) ankietowanych uczestników zgodziła się z opinią, że teraz lepiej rozumie podstawowe wartości Unii Europejskiej (takie jak poszanowanie godności człowieka, równość, poszanowanie praw człowieka itp.). Świadomość wspólnych wartości europejskich zadeklarowało też 73 proc. badanych RAY, a 63 proc. stwierdziło, że teraz w większym stopniu czuje się Europejczykiem. Program wpływa też pozytywnie na zwiększenie uczestnictwa młodzieży w życiu demokratycznym Europy – wśród młodzieży uprawnionej do głosowania 68 proc. ankietowanych wyraziło chęć głosowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego, 71 proc. zamierza głosować podczas najbliższych wyborów parlamentarnych i tyle samo podczas samorządowych.

52. Ibidem, s. 269.

68 proc. ankietowanych wyraziło chęć głosowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego, 71 proc. zamierza głosować podczas najbliższych wyborów parlamentarnych i tyle samo podczas wyborów samorządowych.

Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu” oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i Krajami Kaukazu SALTO oraz EURODESK Polska – Raport końcowy, maj 2010.

„Wszystkie projekty «Młodzieży w działaniu», w których uczestniczyłam (poprzez intensywne szkolenia aż po debaty), sprawiły, iż swobodniej potrafię wypowiedzieć własne zdanie, czuję się pewniejsza. Dzięki czemu mogę realizować się w pracy na rzecz społeczeństwa”.

Uczestniczka badania RAY

„Projekt, w którym brałam udział dzięki «Młodzieży w działaniu», zmienił mnie i moich znajomych na tyle, że nie boimy się podejmować wyzwań i wierzymy, że można poprzez zmianę siebie zmienić swoje otoczenie na lepsze”.

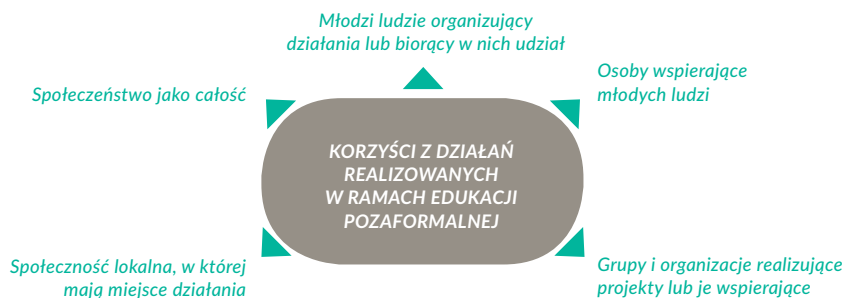
Uczestniczka badania RAY

PODSUMOWANIE

Wyniki analizy badawczej RAY oraz ewaluacji śródkresowej programu pokazują, że uczestnictwo w projektach realizowanych w oparciu o filozofię edukacji pozaformalnej prowadzi do zdobywania istotnych kompetencji społecznych oraz do rozwoju osobistego ich uczestników. Wśród wielu rzeczy młodzi ludzie uczą się wdrażać w życie pomysły, logicznie myśleć i wyciągać wnioski, pracować w grupach, często międzynarodowych, co zwiększa ich szanse na wymagającym rynku pracy. Stają się też bardziej pewni siebie, poznają swoje mocne strony i zaczynają wierzyć w swoje możliwości. Ma to szczególne znaczenie dla młodych ludzi z mniejszymi szansami, którzy nie odnajdują się w systemie szkolnym lub mają z innych powodów utrudniony dostęp do edukacji. Poprzez projekty realizowane w ramach programu młodzi ludzie stykają się niekiedy po raz pierwszy z edukacją pozaformalną, dzięki której uczenie się, w szkole kojarzone z nudą i przymusem, staje się ciekawe i atrakcyjne. Dzięki temu zdecydowana większość zamierza kontynuować naukę i szkolenie, chce rozwijać swoje umiejętności językowe (języki obce), a także wyjechać za granicę, aby podjąć naukę, pracę czy odbyć praktyki studenckie (zawodowe).

Młodzi ludzie to nie jedyna grupa, której działania realizowane w ramach edukacji pozaformalnej przynoszą korzyści. Odnoszą je także osoby wspierające młodzież – dzięki projektom mają one szansę przyrzeć się sobie (mocnym stronom i tym, nad którymi warto pracować) i swojej roli, ćwiczyć ważne dla siebie umiejętności i zastanowić się, w jaki sposób odpowiadać na potrzeby młodzieży. Realizowane w ramach programu działania to także korzyści dla grup i organizacji, które wdrażają projekty lub w tym pomagają, ucząc się dzięki temu nowych rzeczy. Działania realizowane w mniejszych miejscowościach, widoczne ze względu na swój lokalny charakter i bezpośredni kontakt, postrzegane są często w społeczności lokalnej jako ciekawa oraz pożyteczna inicjatywa i zachęcają przedstawicieli innych organizacji do spróbowania swoich sił w konkursach. Korzyści działania przynoszą także społecznościom lokalnym, w których realizowane są projekty, a wreszcie społeczeństwu jako całości.

KORZYŚCI Z DZIAŁAŃ REALIZOWANYCH W RAMACH EDUKACJI POZAFORMALNEJ

Źródło: autorstwo własne

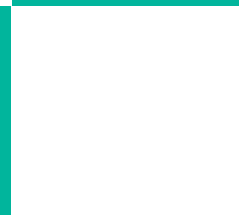
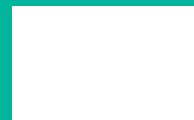
Gdyby zapytać ludzi, jakie są ich doświadczenia związane z edukacją pozaformalną i które z nich uznają za najważniejsze, prawdopodobnie otrzymalibyśmy wiele różnych odpowiedzi. Dla jednych byłby to społeczny aspekt uczenia się – funkcjonowanie w grupie, poznanie innych ludzi czy stworzenie przyjaźni, dla innych bardziej indywidualny wymiar – nauczenie się czegoś nowego, np. innego języka czy zdobycie jakiejś umiejętności. Jeszcze inni patrzyliby przez pryzmat organizacji, do której przynależą i na rzecz której działają, lub lokalnej społeczności. Ale, jak pisze autorka wstępu do opracowanego przez Europejskie Forum Młodzieży raportu, „(...) bez względu na odpowiedź, możemy być pewni jednego: na ich twarzach pojawi się uśmiech, kiedy będą o tym mówili”⁵³.

53. The Sunshine report on Non-Formal Education, Youth Forum Jeunesse, s. 3.

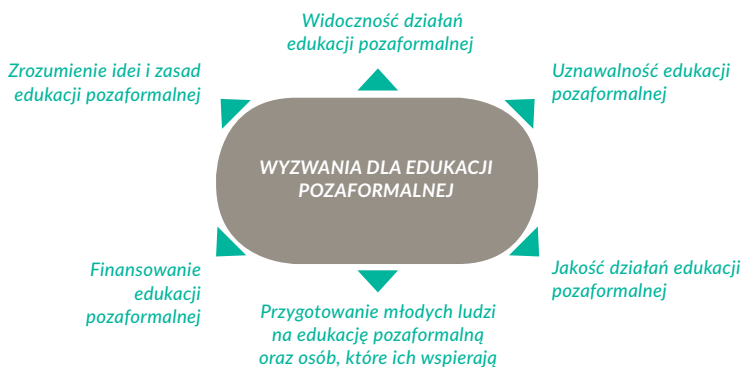
ROZDZIAŁ 4

**WYZWANIA
DLA EDUKACJI
POZAFORMALNEJ**

W poprzednim rozdziale pokazaliśmy na przykładzie projektów realizowanych w programie „Młodzież w działaniu”, że edukacja pozaformalna przynosi różnorodne korzyści młodym ludziom. Badania dowodzą, że dzięki realizowanym w jej ramach działaniom zdobywają ważne kompetencje ułatwiające im odnalezienie się we współczesnym świecie i na rynku pracy, a także stają się odpowiedzialnymi za siebie i swoją społeczność obywatelami. Dotyczy to także tych młodych ludzi, którzy z różnych powodów nie mogą odnaleźć się w systemie szkolnym, a udział w projektach jest dla nich szansą na uczenie się nowych rzeczy, dowartościowanie i włączenie w życie społeczności. Projekty realizowane w oparciu o filozofię i metody edukacji pozaformalnej mają pozytywny wpływ nie tylko na bezpośrednich uczestników, ale także na wspierające ich osoby, grupy i instytucje organizujące działania w jej ramach oraz społeczności lokalne, w których mają one miejsce. I choć wydaje się, że przynosząc tak różnorodne korzyści, edukacja pozaformalna powinna się stale rozwijać, ma też ona przed sobą różnorodne wyzwania, które staramy się przedstawić w tym rozdziale. Zdajemy sobie sprawę z tego, że nie wyczerpuje on wszystkich wątków i tematów związanych z tym zagadnieniem, a raczej je nakreśla i przybliża. Chcemy zatem zasygnalizować kilka różnych wyzwań, wśród których znajdują się: brak szerszego zrozumienia idei i zasad edukacji pozaformalnej (1), słaba widoczność działań realizowanych w jej ramach (2), brak uznawalności (3), tworzenie standardów jakości (4), konieczność przygotowania do niej młodych ludzi i osób które ich wspierają (5), a wreszcie kwestie jej finansowania (6). Nie zostały one umieszczone w jakiejś określonej hierarchii czy porządku, większość natomiast jest ze sobą powiązana – często jedno wpływa na drugie lub z niego wynika.

WYZWANIA STOJĄCE PRZED EDUKACJĄ POZAFORMALNĄ

Źródło: autorstwo własne

WYZWANIE PIERWSZE: NIEZROZUMIENIE POJĘCIA I KONCEPCJI EDUKACJI POZAFORMALNEJ

„Młodzież w działaniu” to największy w Polsce, choć nie jedyny, program finansujący działania realizowane w ramach edukacji pozaformalnej dla młodych ludzi i osób z nimi pracujących. Pomimo ogromnej liczby projektów, w tym także lokalnych, jakie mają miejsce każdego roku w niemal każdym zakątku kraju, idea edukacji pozaformalnej, jej filozofia i zasady nadal są mało znane i mało rozumiane poza środowiskiem programu czy kilkudziesięciu organizacji, które zajmują się nią na co dzień. Edukacja pozaformalna, o czym wspominaliśmy w pierwszym rozdziale, to niezwykle szerokie pojęcie, różnie rozumiane i definiowane. Może to powodować, że trudno jest, zwłaszcza osobom, które dopiero zaczynają swoją z nią przygodę, określić, co należy do niej, a co nie. Niektóre organizacje za edukację pozaformalną uznają tylko te działania, w których faktycznie realizowane są stojące za nią wartości i zasady, dla innych to po prostu wszelkie zajęcia pozaszkolne, w których uczestniczy młodzież. Trudności ze zrozumieniem tej koncepcji wynikają także z faktu, że działania większości organizacji łączą w sobie elementy uczenia się zarówno formalnego, nieformalnego, jak i pozaformalnego. Innymi słowy znajdują się one w pewnym miejscu kontinuum między edukacją formalną i nieformalną, co oznacza, że niektóre z nich są bardziej, a inne mniej pozaformalne (zarówno w odniesieniu do metod, jak i kontekstu). Trudno więc czasem wyodrębnić działania edukacji pozaformalnej „w czystej formie”. Co ciekawe, nawet dla organizatorów projektów ta koncepcja nie zawsze jest jasna. Badania jakościowe zrealizowane w ramach śródkresowej ewaluacji programu „Młodzież w działaniu” pokazują, że choć pojęcie edukacji pozaformalnej jest znane koordynatorom projektów, często mylą je oni z edukacją nieformalną i nie zawsze potrafią podać różnice w definicjach⁵⁴. Pomimo tych trudności są oni jednocześnie świadomi metod i narzędzi stosowanych w edukacji pozaformalnej, ponieważ wykorzystują je w swoich działaniach.

Kłopoty ze zrozumieniem pojęcia edukacji pozaformalnej nie są jednak specyficznie polskie i mają miejsce w wielu innych krajach. Z przeprowadzonego w 2001 roku kwestionariusza na temat edukacji pozaformalnej wypełnionego przez 14 państw członkowskich Unii Europejskiej wynika, że zarówno pojęcie edukacji pozaformalnej, jak i formalnej oraz nieformalnej są różnie opisywane i wyjaśniane⁵⁵, istnieje też rozbieżność opinii i mnogość interpretacji dotycząca granic między nimi. Odmienne podejście do edukacji pozaformalnej wiąże się z jej historią i tradycją w poszczególnych krajach – w niektórych (na przykład w walońskim i flamandzkim regionie Belgii, Danii, Finlandii, Francji, Niemczech czy Szwecji) jest ona realizowana od co najmniej kilkudziesięciu lat, w innych dopiero raczkuje. Jak pisze du Bois-Reymond, „(...) tradycje pozaformalnej edukacji są silne w Skandynawii i Niemczech, a słabe w Europie Południowej”⁵⁶. W Polsce, podobnie jak w innych krajach dawnego bloku komunistycznego, edukacja pozaformalna dopiero odradza się po długoletniej nieobecności, kiedy jedyną jej namiastką były państwowe organizacje młodzieżowe. Poddane kontroli państwa i partii oraz pozbawione najważniejszej swojej zalety, jaką jest dobrowolność udziału, spowodowały, że praca na rzecz młodych ludzi straciła swoją wartość, a idee organizacji młodzieżowych uległy dewaluacji⁵⁷. Po zmianie systemu trzeba było zatem, i proces ten trwa nadal, odbudować zaufanie do takiej działalności i przyciągnąć do niej ludzi, nadając edukacji pozaformalnej nową, atrakcyjną formę. Tak krótki czas jej funkcjonowania w naszym kraju powoduje, że zarówno samo pojęcie, jak i stojąca za nim koncepcja nie zdołały się jeszcze na dobre ugruntować zarówno w środowisku organizacji młodzieżowych, jak i poza nimi, co oznacza konieczność włożenia wysiłku w jej promowanie. Takie działania od lat podejmuje program

Filozofia i zasady edukacji pozaformalnej są mało znane i rozumiane

Edukacja pozaformalna w Polsce odradza się po długoletniej nieobecności w poprzednim systemie

54. Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu”, *ibidem*, s. 27.

55. Co ciekawe, w niektórych językach nie istnieje nawet termin „edukacja pozaformalna”, np. w holenderskim i fińskim (zaczernięte z: *Doświadczać uczenia*, *ibidem*, s. 76 i 81).

56. M. Du Bois-Reymond, *ibidem*, s. 29.

57. *Ibidem*, s. 43.

„Młodzież w działaniu”, nie tylko finansując projekty zgodne z ideą edukacji pozaformalnej i realizujące jej zasady, ale także wydając publikacje, organizując konferencje, szkolenia i warsztaty poświęcone jej założeniom i funkcjonowaniu w praktyce. Mimo tych wszystkich działań poziom zrozumienia koncepcji wydaje się nadal niewielki, co ma swoje konsekwencje na przykład w braku finansowania edukacji pozaformalnej na poziomie lokalnym czy braku uznania dla kompetencji uzyskanych tą drogą, o czym piszemy w kolejnych podrozdziałach.

PYTANIA DO REFLEKSJI:

Jak spowodować, aby idea edukacji pozaformalnej była jasna i zrozumiała zarówno dla uczestników programu „Młodzież w działaniu”, jak i osób z nim niezwiązanych?

Jak przedstawiać ideę edukacji pozaformalnej i jak o niej mówić?

WYZWANIE DRUGIE: BRAK WIDOCZNOŚCI DZIAŁAŃ EDUKACJI POZAFORMALNEJ

Młodzi ludzie, którzy chcą realizować swoje pomysły, mogą szukać wsparcia nie tylko w programie „Młodzież w działaniu”, ale także w wielu innych organizacjach, wśród których znajdują się między innymi: Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży, Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, Fundacja J&S Pro Bono Poloniae czy Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności. Pomimo jednak tego, że wymienione organizacje oraz (dysponujący największym w polskich realiach budżetem) program „Młodzież w działaniu” wspierają finansowo i merytorycznie ogromną liczbę projektów, w których biorą udział tysiące uczestników, widoczność działań młodzieży w zakresie edukacji pozaformalnej nadal jest słaba. Wpływ na to mogą mieć dwa ważne czynniki. Pierwszy z nich wiąże się z tym, że edukacja pozaformalna to przede wszystkim świat młodych ludzi, a ta grupa traktowana jest w Polsce albo jako mało znacząca, albo też, w najlepszym przypadku, jako źródło problemów dla społeczeństwa. Całą listę zażaleń wymieniają autorzy raportu „Młodzi 2011”: „(...) Wszędzie – jak okiem sięgnąć – utrwalany jest negatywny stereotyp młodzieży. Statystyki odnotowują stały wzrost agresji, zaburzeń emocji i zachowania. Rosną liczby zachowań antyspołecznych, następuje brutalizacja czynów karalnych popełnianych przez młodzież. (...) Na tym nie kończy się lista skarg pod adresem młodzieży. Zarzuca się jej, że jest bezideowa, skrajnie pragmatyczna i egoistycznie zorientowana, że kocha tylko pieniądze i przyjemności, że unika odpowiedzialności i dojrzałych zobowiązań na życie, odchodzi od religii, jest nieobyczajna, za dużo pije, za mało myśli o przyszłości, przyjmuje narkotyki, lekceważy autorytety, ma w nosie politykę. Listę tych oskarżeń można by z powodzeniem kontynuować”⁵⁸. Przy tak funkcjonującym wizerunku młodych ludzi w społeczeństwie podejmowane przez nich inicjatywy mogą łatwo zginąć w powodzi negatywnych stereotypów.

Drugi ważny czynnik, który może mieć wpływ na niewielką widoczność działań realizowanych w ramach edukacji pozaformalnej, to słabość polskich organizacji pozarządowych, które są głównym jej aktorem. Jak pokazują badania zrealizowane w 2012 roku przez Stowarzyszenie Klon/Jawor, sektor pozarządowy boryka się z różnymi trudnościami – zdobywaniem funduszy, kiepskim stanem wyposażenia, brakiem ludzi gotowych do bezinteresownego działania czy tworzeniem sprawnie funkcjonujących zespołów. Jednocześnie, choć organizacje bardzo pozytywnie oceniają większość aspektów swojego funkcjonowania, to zdecydowana część Polaków w ogóle nie dostrzega podejmowanych przez nie inicjatyw. Autorzy raportu ze wspomnianego badania piszą: „Wiedza o sektorze ogranicza się (...) do wielkich akcji nagłaśnianych przez media. Niewiele osób ma świadomość działań najliczniejszych w Polsce organizacji sportowych czy kulturalnych”⁵⁹.

Pojęcie edukacji pozaformalnej jest różnie rozumiane i definiowane

Młodzież jest traktowana jako źródło problemów

Działania organizacji pozarządowych w Polsce są słabo widoczne

58. Raport „Młodzi 2011”, ibidem, s. 283.

59. Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych – raport z badania, Stowarzyszenie Klon/Jawor, 2013, s. 21.

Beneficjenci programu zachęceni są do promowania swoich działań oraz wykorzystywania ich rezultatów

Zwiększanie widoczności działań i upowszechnianie ich rezultatów przyczynia się do promowania edukacji pozaformalnej

Wszystko to razem – wspomniany wcześniej brak zrozumienia dla idei, nietraktowanie na poważnie młodzieży lub patrzenie na nią jako na źródło problemów, słabość organizacji realizujących działania w ramach edukacji pozaformalnej – powoduje, że pomimo ogromnej liczby różnorodnych projektów, jakie mają miejsce co roku, ich widoczność wcale nie jest największa. Ewaluacja śródkresowa programu pokazuje, że zdecydowanie najłatwiej je dostrzec na wsiach i w małych miasteczkach, gdzie niewiele się dzieje, ale zdecydowanie trudniej w dużych miastach, gdzie istnieje wiele organizacji i odbywa się dużo wydarzeń, wśród których te oparte na edukacji pozaformalnej stanowią tylko część. W programie „Młodzież w działaniu” podejmowane są w związku z tym różne wysiłki, aby zwiększyć widoczność edukacji pozaformalnej i znaczenie organizowanych przez młodzież projektów. Jego beneficjenci zachęceni są do podjęcia działań przyczyniających się do szerszej promocji realizowanych przedsięwzięć, a także do upowszechniania i wykorzystywania ich rezultatów. W tym celu organizatorzy mogą stosować różnorodne metody i narzędzia – promocyjne materiały i produkty, tworzenie prezentacji, organizowanie seminariów i szkoleń, pokazów filmów, dyskusji, paneli, a także współpracę z mediami. Program zachęca do tego, aby rezultaty projektów były wykorzystywane nie tylko na poziomie jednostkowym i organizacyjnym, lecz także na poziomie polityki poprzez włączanie ich do głównego nurtu. Oznacza to zorganizowane i zaplanowane działania polegające na przekonywaniu decydentów do tego, aby wykorzystali koncepcje oraz rezultaty projektów i włączyli je do systemów i praktyk lokalnych, regionalnych, krajowych lub europejskich⁶⁰. Organizatorzy powinni zadbać nie tylko o promocję oraz upowszechnianie i wykorzystywanie rezultatów projektu, ale także zaplanować i prowadzić kontynuację działań po jego zakończeniu. Dzięki temu osiągnięte rezultaty będą bardziej widoczne, znane i trwałe oraz będą wywierały pozytywny wpływ na większą liczbę młodych (i nie tylko) ludzi. W ten sposób organizatorzy podnoszą jakość swojej pracy i aktywnie przyczyniają się do promowania edukacji pozaformalnej i zwiększenia całościowego oddziaływania programu „Młodzież w działaniu”. Należy oczywiście mieć świadomość, że zmiana podejścia zarówno do młodzieży, jak i edukacji pozaformalnej nie nastąpi w czasie funkcjonowania programu i będzie wymagała jeszcze wielu lat pracy. Niemniej jednak samo jego istnienie oraz działania podejmowane w celu zwiększenia widoczności edukacji pozaformalnej przyczyniają się do promowania jej w Polsce.

PYTANIA DO REFLEKSJI:

W jaki sposób skutecznie promować edukację pozaformalną i jej działania?

W jaki sposób zwiększać jej widoczność?

Jak zachęcać organizatorów do wykorzystywania rezultatów projektów?

W jaki sposób zachęcać ich do kontynuowania działań?

WYZWANIE TRZECIE: UZNAWALNOŚĆ EDUKACJI POZAFORMALNEJ

„Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia”, opublikowana w 1995 roku, miała wpływ na uznanie edukacji pozaformalnej za jedną z fundamentalnych części strategii europejskich dotyczących młodzieży, mobilności i uczenia się przez całe życie, zarówno z perspektywy rozwoju osobistego, jak i zatrudnienia⁶¹. Niemal wszystkie inicjatywy w dziedzinie edukacji i szkolenia podkreślają wzrost znaczenia procesu uczenia się przez całe życie i zwracają uwagę na to, że aby sprzyjać rozwojowi osobistemu, aktywnemu obywatelstwu, włączeniu społecznemu oraz poszerzeniu możliwości zatrudnienia, „(...) proces uczenia się musi zawierać szeroki wachlarz elementów edukacji formalnej, pozaformal-

nej i incydentalnej⁶². W różnych dokumentach dotyczących edukacji zwraca się uwagę na potrzebę zwiększenia uznawalności (ang. *recognition*) edukacji zarówno pozaformalnej, jak i nieformalnej. Wśród nich znajduje się strategia dotycząca edukacji przez całe życie wskazująca na docenienie uczenia się, w szczególności zaś identyfikację, ocenę i uznanie edukacji nieformalnej i pozaformalnej za jeden z kluczowych priorytetów. Coraz częściej zachęca się kraje członkowskie Unii Europejskiej do promowania polityki równych szans przez uznawanie szkolenia, umiejętności zdobywanych przez młodych ludzi w procesie edukacji pozaszkolnej oraz przez zidentyfikowanie różnych sposobów uwierzytelnienia (poświadczenia) doświadczeń i kwalifikacji zdobywanych w jej ramach⁶³. Opracowana przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy „Rekomendacja na temat edukacji pozaformalnej” zachęca wszystkich, którzy kształtują politykę edukacyjną „(...) do potwierdzenia, że edukacja pozaformalna jest fundamentalną częścią procesu edukacyjnego” oraz „wzywa rządy i odpowiednie władze krajów członkowskich do uznania edukacji pozaszkolnej jako faktycznego partnera w realizacji koncepcji nauki przez całe życie oraz w polityce wobec młodzieży”⁶⁴. Rada Ministrów Rady Europy przyjęła w 2003 roku „Rekomendację na temat promocji i uznania edukacji pozaformalnej dla młodych ludzi”, w której postuluje się, by rządy państw członkowskich „potwierdziły, że edukacja pozaszkolna stanowi fundamentalny wymiar procesu edukacji przez całe życie, a tym samym podjęły pracę nad rozwojem efektywnych standardów uznania edukacji pozaszkolnej”⁶⁵. W dokumencie programowym „Organizacje młodzieżowe jako edukatorzy pozaszkolni – rozpoznając naszą rolę” Europejskie Forum Młodzieży podkreśla, że „(...) jednym z najważniejszych wyzwań, przed którymi w najbliższym czasie staną decydenci, będzie ustalenie efektywnych działań na rzecz lepszego zrozumienia i dowartościowania przez młodzież edukacji pozaszkolnej”⁶⁶.

Pomimo wszystkich działań i środków podjętych w celu docenienia edukacji pozaformalnej nie zawsze jest ona uznawana za ważną i równorzędną w stosunku do edukacji szkolnej część procesu uczenia się przez całe życie⁶⁷. Decydenci w Polsce (i nie tylko) traktują ją jak podkategorię w ramach edukacji, nie doceniając korzyści, jakie przynosi młodym ludziom, organizacjom i społecznościom, ani też wartości pracy z młodzieżą i kompetencji realizujących ją osób. Co więcej, nie zawsze też młodzi ludzie są świadomi wiedzy i umiejętności, jakie dzięki niej zdobywają.

„Biała Księga Kształcenia i Doskonalenia” (ang. *White Paper on Education and Training*) przedstawia analizę stanu oświaty oraz kierunki i propozycje jej dalszego rozwoju. Jej pomysł zrodził się z inicjatywy Komisji Europejskiej i był skutkiem dyskusji o potrzebie znaczących zmian w polityce edukacyjnej krajów europejskich. Powstała w 1996 roku, a uczestniczyli w niej ministrowie zajmujący się sprawami społecznymi i edukacją oraz inne ważne postaci życia publicznego.

(http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com95_590_en.pdf)

60. Przewodnik po programie „Młodzież w działaniu”, ibidem, s. 10.
61. M. Brzezińska-Hubert, *Uczenie się pozaformalne, formalne i nieformalne a wolontariat europejski*, artykuł niepublikowany, s. 1.
62. Dyrekcja Generalna Komisji Europejskiej „Edukacja i Kultura”, Wydział ds. Młodzieży Departamentu „Młodzież, Społeczeństwo obywatelskie, Komunikacja” oraz Dyrekcja Generalna Rady Europy „Edukacja, Kultura i Dziedzictwo, Młodzież i Sport”, Departament Młodzieży Dyrekcji „Młodzież i Sport”, *Tendencje i kierunki w rozpoznaniu, uprawomocnieniu i uznawalności procesu kształcenia w sektorze młodzieży*, w: *Doświadczać uczenia*, ibidem, s. 55.
63. Ibidem, s. 55.
64. Ibidem, s. 55.
65. Ibidem, s. 55.
66. *Policy Paper on Youth organisations as non-formal educators – recognising our role*, Europejskie Forum Młodzieży, s. 1.
67. *Policy Paper on Recognition of non-formal education: Confirming the real competencies of young people in the knowledge society*, Europejskie Forum Młodzieży, 2005, s. 3.

UZNAWALNOŚĆ EDUKACJI POZAFORMALNEJ

Źródło: autorstwo własne

Jak zatem zwiększyć uznanie dla uczenia się poza instytucjami edukacji formalnej i jego efektów? Europejskie Forum Młodzieży widzi potrzebę pracy na trzech poziomach – politycznym, społecznym i indywidualnym⁶⁸ – wskazując też na konieczne do podjęcia środki na każdym z nich. Na poziomie politycznym za niezbędne uznaje wzmocnienie organizacji młodzieżowych, w tym także finansowe, tak by mogły wspierać młodych ludzi – zarówno tych, z którymi już pracują, jak i tych, którzy nie są jeszcze świadomi istnienia edukacji pozaformalnej i tego, co ona daje. To ważne, ponieważ poprzez realizowane działania organizacje promują ideę społeczeństwa opartego na wiedzy i przyczyniają się do tego, że młodzi ludzie stają się aktywnymi obywatelami mającymi swój pozytywny wkład w życie społeczności na poziomie lokalnym, regionalnym i europejskim.

Uznanie edukacji pozaformalnej oznacza konieczność pracy na różnych poziomach

Certyfikat Youthpass zwiększa uznawalność kompetencji zdobytych dzięki edukacji pozaformalnej

RÓŻNE POZIOMY UZNAWALNOŚCI EDUKACJI POZAFORMALNEJ I PRACY Z MŁODZIEŻĄ:

Uznanie społeczne to proces, który prowadzi do lepszego zrozumienia przez innych działań podejmowanych w ramach edukacji pozaformalnej. W praktyce oznacza to, że zarówno społeczność lokalna, jak i przedstawiciele innych sektorów (publicznego, biznesowego) nie tylko wiedzą, czym jest realizowana w jej ramach praca z młodzieżą, ale też mają do niej pozytywny stosunek.

Formalne uznanie dotyczy oficjalnego statusu różnych aspektów edukacji pozaformalnej i pracy z młodzieżą (np. uznanie wiedzy i umiejętności zdobytych w procesie uczenia się pozaformalnego za równorzędne z kompetencjami zdobytymi w instytucjach edukacji formalnej; oficjalna akredytacja pozaformalnego kształcenia/programów nauczania przez formalne organy akredytacyjne; licencjonowanie osób pracujących z młodzieżą i trenerów; oficjalne uznanie zawodu pracownika młodzieżowego przez państwo itp.).

Uznanie polityczne odnosi się do tworzenia i rozwoju odpowiedniej polityki dotyczącej edukacji pozaformalnej i pracy z młodzieżą.

Indywidualne uznanie oznacza świadomość własnych kompetencji uzyskanych dzięki edukacji pozaformalnej, świadomość wartości, jaką niesie własna praca z młodymi ludźmi, oraz dbanie o jej jakość, świadomość własnego sposobu pracy i procesu uczenia się w działaniach edukacji pozaformalnej.

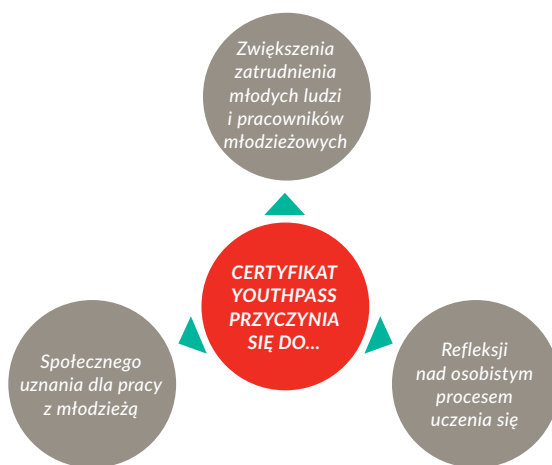
Na podstawie: *Unlocking Doors to Recognition. Setting up strategies for better recognition of youth work and non-formal education/learning in your context*

68. Ibidem, s. 4.

Na poziomie społecznym Europejskie Forum Młodzieży widzi potrzebę, aby lokalne, krajowe i międzynarodowe instytucje uznały wartość pracy z młodzieżą, a także by zwiększona została świadomość korzyści, jakie przynosi ona jednostkom i społeczeństwu. Natomiast na poziomie indywidualnym – konieczne jest uznanie wszystkich posiadanych kompetencji bez względu na to, w jaki sposób zostały zdobyte – poprzez edukację formalną, pozaformalną czy nieformalną. Forum postuluje odejście od koncentrowania się na zdobytych w szkole stopniach na rzecz rzeczywistych wyników uczenia się i uczynienia jednostki centrum tego procesu. Przyczyni się to do zwiększenia elastyczności i mobilności młodych ludzi w systemie zarówno edukacyjnym, jak i zawodowym.

Dążąc do zwiększenia uznawalności edukacji pozaformalnej i efektów uczenia się w jej ramach, program „Młodzież w działaniu” wprowadził certyfikat Youthpass, który poświadcza zdobyte w działaniach edukacji pozaformalnej kompetencje. Przyczynia się on także do refleksji nad osobistym procesem uczenia się, zwiększenia zatrudnienia młodych ludzi i pracowników młodzieżowych oraz społecznego uznania dla pracy z młodymi ludźmi. Wprowadzeniu certyfikatu towarzyszyły różne obawy – z jednej strony o nadmierną formalizację edukacji pozaformalnej, z drugiej o to, że sam dokument zacznie się liczyć bardziej niż proces uczenia się; z trzeciej, że nie zdobędzie zaufania w świecie, w którym nadal liczą się zewnętrznie uzyskane oceny. Wyniki badań ewaluacji śródkresowej programu „Młodzież w działaniu” pokazują, że pomimo promowania certyfikatu nie jest on szeroko znany wśród uczestników projektów realizowanych w programie (słyszało o nim 52 proc. ankietowanych uczestników oraz 69 proc. koordynatorów projektów). Co więcej, wśród znających go uczestników nie ma przekonania co do tego, że jest on skutecznym narzędziem pomagającym w życiu zawodowym czy edukacji formalnej. Dla programu oznacza to konieczność jego dalszej promocji. Warto zwrócić uwagę na fakt, że nawet jeśli nie jest on jeszcze szeroko rozpoznawalny, to pełni ważną rolę, z jednej strony zachęcając młodych ludzi do refleksji nad tym, jaką wiedzę i umiejętności zdobywają, realizując działania w ramach edukacji pozaformalnej, a z drugiej pokazując innym instytucjom i pracodawcom istnienie takiej formy uczenia się i jej efektów.

CERTYFIKAT YOUTHPASS

Źródło: autorstwo własne

CERTYFIKAT YOUTHPASS

Każda osoba, która uczestniczyła w projekcie programu „Młodzież w działaniu”, ma prawo otrzymać certyfikat Youthpass. Przedstawia on i poświadcza umiejętności oraz rezultaty osiągnięte w procesie uczenia się pozaformalnego i nieformalnego w trakcie projektu. Youthpass to nie tylko dokument, ale także proces uświadamiania sobie uczenia się zachodzącego na każdym etapie projektu, refleksji nad nim oraz prowadzenia jego dokumentacji. Tworzenie certyfikatu oparte jest na samoocenie zdobytych kompetencji i ich opisanii. Młodym ludziom może w tym procesie towarzyszyć osoba wspierająca.

Poprzez Youthpass Komisja Europejska gwarantuje, że uczestnictwo w programie zostanie uznane za doświadczenie edukacyjne oraz za okres kształcenia pozaformalnego i kształcenia nieformalnego. Dokument ten może być bardzo przydatny w dalszym rozwoju osobistym, kształceniu i pracy zawodowej uczestnika.

www.youthpass.eu

Youthpass

Youthpass to nie jedyny dokument potwierdzający kompetencje zdobyte w ramach edukacji pozaformalnej – w ramce poniżej znajdują przykłady innych dokumentów opracowanych przez różne organizacje i instytucje.

- YOUTHPASS www.youthpass.eu
- THE YOUTH WORKER PORTFOLIO (RADA EUROPY) www.coe.int/t/dg4/youth/
- EUROPASS (KOMISJA EUROPEJSKA) <http://europass.cedefop.europa.eu/pl/home>
- NEFIKS (SŁOWENIA) www.talentiran.si/en-nefiks
- RECREATIONAL STUDY BOOKLET (FINLANDIA) www.uk.ecorys.com/europeaninventory/publications/inventory/goodpractice/euro_inv_gp_fi_youthacademy.pdf
- CULTURAL/INTERNATIONAL COMPETENCY RECORD (NIEMCY) www.kompetenznachweiskultur.de
- CERTIFICATE INTERNATIONAL (NIEMCY) www.nachweise-international.de/en/what-are-certificates-international-for.html
- IN.T.R.A ELECTRONIC PORTFOLIO (WŁOCHY) – W JĘZYKU WŁOSKIM www.solcosrl.it
- YOUTH ACHIEVEMENT AWARDS (WIELKA BRYTANIA) www.youthachievementawards.org/index.aspx

PYTANIA DO REFLEKSJI:

W jaki sposób zwiększać uznawalność edukacji pozaformalnej jako ważnej części procesu uczenia się?

Jak spowodować, aby edukacja pozaformalna została doceniona w innych środowiskach?

Jak zwiększać uznawalność kompetencji zdobytych w ramach edukacji pozaformalnej?

Jak zwiększać uznawalność pracy z młodymi ludźmi?

WYZWANIE CZWARTE: JAKOŚĆ DZIAŁAŃ EDUKACJI POZAFORMALNEJ

Jakość działań realizowanych w ramach edukacji pozaformalnej to ważny temat, o którym dużo się ostatnio na różnych szczeblach rozmawia i dyskutuje, między innymi z racji tego, że jest on mocno związany z zagadnieniem uznawalności. Potrzeba docenienia edukacji pozaformalnej i zwiększenia jej prestiżu oznacza konieczność zbudowania zaufania do działań realizowanych w jej ramach jako dobrze przygotowanych i opracowanych. Pojawia się oczywiście pytanie, w jaki sposób to zapewnić. W ramach programu „Młodzież w działaniu” (ale także innych) co roku organizowane są działania o bardzo różnym charakterze – lokalne projekty, międzynarodowe seminaria i szkolenia, zagraniczne staże, krótkie wymiany młodzieżowe i dłuższe wyjazdy wolontariackie. Stoją za nimi różne organizacje i różni ludzie, inaczej rozumiejący zarówno edukację pozaformalną, jak i swoją pracę. Czy da się zatem stworzyć obowiązujące dla wszystkich standardy? Oczywiście kwestia jakości nie dotyczy jedynie poszczególnych działań realizowanych w ramach edukacji pozaformalnej, ale też całego sektora i zaangażowanych w niego ludzi i stron:

- uczestników, którzy powinni mieć możliwość brania udziału w dobrych jakościowo działaniach,
- trenerów i organizatorów (a także organizacji jako całości), którzy chcą, aby jakość ich oferty w zakresie edukacji pozaformalnej była doceniana,
- sponsorów i władz publicznych, którzy chcą mieć pewność, że przeznaczone na działania edukacji pozaformalnej środki i zaoferowane wsparcie zostały właściwie wykorzystane,
- dla decydentów, aby mieli poczucie, że tworzona przez nich polityka dotycząca tego sektora edukacji jest właściwie realizowana,
- dla wszystkich podmiotów uczestniczących w pozaformalnym sektorze edukacji, aby zyskać uznanie dla sektora jako całości⁶⁹.

Jakość działań edukacji pozaformalnej związana jest z zagadnieniem uznawalności

NAJWAŻNIEJSZE DOKUMENTY ODNOSZĄCE SIĘ DO JAKOŚCI DZIAŁAŃ I SZKOLEŃ W EDUKACJI POZAFORMALNEJ NA SZCZEBLU EUROPEJSKIM:

- Biała Księga „Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej” (Komisja Europejska: 2001)
- The report of the Curriculum and Quality Development Group (Komisja Europejska i Rada Europy: 2001)
- The recommendation of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the promotion and recognition of non-formal education/learning within the European youth field (Rada Europy: 2003)
- The working paper: Pathways towards validation and recognition of education, training and learning in the youth field (Komisja Europejska i Rada Europy: 2004)
- Decyzja o utworzeniu programu „Młodzież w działaniu” 2007-2013 (Parlament Europejski: 2006)
- The resolution of the Council of the European Union on the recognition of the value of non-formal and informal learning within the European youth field (Council of the European Union: 2006)

69. H. Fennes, H. Otten, *Quality in non-formal education and training in the field of European youth work*, publikacja internetowa, wrzesień 2008, s. 19.

Dyskusja o jakości działań edukacji pozaformalnej to duże wyzwanie, zważywszy na fakt, że trudno zdefiniować „jakość” – to subiektywny termin, często bardzo różnie rozumiany. Można go więc rozpatrywać na wiele sposobów – jeden z nich dotyczy trzech płaszczyzn:

- Jakość struktur, czyli warunków, w jakich działają różne instytucje realizujące działania edukacji pozaformalnej (aspekt organizacyjny, prawny i społeczny), zasoby ludzkie, jakimi dysponują, włączając w to kompetencje pracowników, w tym zwłaszcza osób pracujących z młodzieżą; zasoby materialne i finansowe, infrastruktura itp.
- Jakość procesu, czyli sposób, w jaki organizacje próbują osiągnąć swoje cele – planowanie i organizacja treści i metod, analiza potrzeb uczących się, oferowane wsparcie dla uczestników, relacja między trenerami i uczącymi się itp.
- Jakość wyników: zdobyte dzięki podjętym działaniom wiedza, umiejętności, postawy uczestników, a także gotowość do ich zastosowania w innych obszarach⁷⁰.

Według Fennesa i Ottena najważniejszymi czynnikami, jakie mają wpływ na jakość działań podejmowanych w ramach edukacji pozaformalnej, są:

- kontekst działań edukacyjnych,
- związek celów edukacyjnych z potrzebami uczących się i społeczeństwa,
- format realizowanych działań (czas trwania, miejsce, sposoby uczenia, liczba uczestników, trenerów itp.),
- pedagogiczne podejście i zasady,
- sposób realizacji programu (metodologia, konstrukcja poszczególnych metod i ich kolejność, przeznaczony na nie czas oraz ich związek z zaplanowanymi celami),
- miejsce zajęć (przestrzeń, potrzebny sprzęt itp.),
- relacja między uczącymi się i trenerami/pracownikami młodzieżowymi,
- ewaluacja działań i ich kontynuacja.

W ramach programu „Młodzież w działaniu” kwestie związane z dbaniem o jakość w projektach stanowią część kryteriów finansowania (są one opisane w przewodniku po programie). Jest to kluczowy aspekt wszystkich wspieranych w nim przedsięwzięć, co znalazło odzwierciedlenie w zasadach przyznawania środków w różnych akcjach i podakcjach, gdzie duże znaczenie ma jakość współpracy partnerskiej, fazy przygotowawczej, programu działań i ewaluacji, a także ochrony i bezpieczeństwa uczestników. Generalnie jednak nie istnieje spójny i uzgodniony opis tego, czym jest jakość w działaniach edukacji pozaformalnej i jak ją mierzyć bez nadmiernego sformalizowania działań. Dlatego też większość organizacji tworzy swoje własne standardy, które czasami, podobnie jak w programie „Młodzież w działaniu”, stanowią element kryteriów finansowania. Fennes i Otten zwracają uwagę, że aby zwiększyć jakość funkcjonowania całego sektora, muszą być one bardziej przejrzyste, spójne i zorganizowane w systematyczny sposób. Trudność tymczasem polega na tym, że często zależą one od kontekstu i sytuacji, a ponadto są trudno mierzalne. Z tego powodu jest to jedno z największych wyzwań dla świata edukacji pozaformalnej.

70. Ibidem, s. 21.

STANDARDY JAKOŚCI DLA POZAFORMALNEJ EDUKACJI I SZKOLEŃ:

- działanie opiera się na podstawowych zasadach edukacji pozaformalnej,
- działanie odpowiada na potrzeby społeczności, w której jest realizowane,
- działanie jest tak zaplanowane i opracowane, aby zrealizowało określone wcześniej cele, a także uwzględniało ewentualne nieplanowane wyniki,
- działanie jest dobrze zaprojektowane, zaplanowane i przeprowadzone, zarówno pod względem edukacyjnym, jak i organizacyjnym,
- na realizację działania przeznaczono odpowiednie materiały,
- realizacja działania jest monitorowana i oceniana.

STANDARDY JAKOŚCI DLA EDUKACJI POZAFORMALNEJ I SZKOLEŃ NA POZIOMIE EUROPEJSKIM:

- działanie uwzględnia zasady i praktykę edukacji międzykulturowej,
- działanie przyczynia się do realizacji celów polityki młodzieżowej na poziomie europejskim.

Źródło: H. Fennes, H. Otten, *Quality in non-formal education and training in the field of European youth work*

PYTANIA DO REFLEKSJI:

Jak definiować „jakość” w działaniach edukacji pozaformalnej?

W jaki sposób tworzyć standardy jakości?

Jak o nie dbać?

Co zrobić, aby były one spójne i przejrzyste zarówno dla uczestników, jak i osób z zewnątrz?

WYZWANIE PIĄTE: PRZYGOTOWANIE MŁODYCH LUDZI NA EDUKACJĘ POZAFORMALNĄ ORAZ OSÓB, KTÓRE ICH WSPIERAJĄ

Z opisu zasad i filozofii edukacji pozaformalnej (rozdział 1 i 2) można wnioskować, że młodzi ludzie z łatwością się w niej odnajdują. I choć jest tak w wielu przypadkach, jednocześnie trzeba zwrócić uwagę na fakt, że dla części z nich taki sposób uczenia się może być na tyle nowy, że aby mogli w nim uczestniczyć i w pełni z niego korzystać, trzeba ich do tego najpierw przygotować⁷¹. Dzieje się tak z różnych powodów. Po pierwsze aktywna forma, w jakiej prowadzone są zajęcia, może kojarzyć się głównie z zabawą, co wynika z wyniesionego ze szkoły przekonania o uczeniu się jako procesie polegającym na spędzaniu czasu w szkolnych ławkach, biernym słuchaniu nauczyciela, pamięciowym opanowywaniu materiału z podręczników i na różnych formach sprawdzania zdobytej wiedzy. Po drugie zaskoczeniem może być holistyczne podejście do uczenia się, które oprócz intelektu angażuje całe ciało człowieka. Stanowi ono przeciwieństwo systemu obowiązującego w szkołach nastawionych przede wszystkim na zdobywanie wiedzy i intelektualny wymiar uczenia się. Po trzecie trudnością może być włączenie w działania młodych ludzi przyzwyczajonych do indywidualnej pracy, podczas gdy w edukacji pozaformalnej ważna jest umiejętność funkcjonowania w grupie i uczenia się od jej członków. I wreszcie

71. K. Wojciechowska, prezentacja podczas Konferencji „Edukacja pozaformalna a rynek pracy” zorganizowanej w 2009 roku przez Fundację Rozwoju Systemu Edukacji.

edukacja szkolna nie przygotowuje młodych ludzi na wzięcie odpowiedzialności za własny proces uczenia się, kreując raczej bierną postawę i oczekiwanie „bycia nauczonym”. Młodzi ludzie, dla których szkoła jest jedynym dostępnym modelem uczenia się, mogą czuć się zaskoczeni i nieprzygotowani na zupełnie odmienny system oferowany przez edukację pozaformalną.

Młodzi ludzie nie zawsze są gotowi na działania edukacji pozaformalnej

Ważne jest umiejętne zachęcenie młodych ludzi do udziału oraz przygotowanie ich do tego

W programie „Młodzież w działaniu” w każdym roku w różnych, zarówno lokalnych, jak i międzynarodowych, projektach biorą udział tysiące czasem bardzo młodych ludzi, dla których jest to często pierwszy kontakt z edukacją pozaformalną i możliwościami, jakie oferuje. Ze względu na swój młody wiek i brak doświadczenia są oni na ogół nieświadomi tego, czym jest pozaformalne uczenie się, jak się w nim odnaleźć i czego oczekiwać. Wyzwaniem i zarazem ważnym zadaniem jest dla organizatorów umiejętne zachęcenie młodych ludzi do wzięcia w udziału w różnorodnych projektach poprzez uatrakcyjnienie oferty zajęć⁷² i pokazanie korzyści, jakie mogą przynieść, a także odpowiednie przygotowanie ich na nowy system uczenia się. To o tyle ważny element, że brak wsparcia i nadmierne oczekiwania (na przykład szybkiego przejścia odpowiedzialności za własny proces uczenia się) mogą zniechęcić młodych ludzi do późniejszych prób angażowania się w działania edukacji pozaformalnej. Szczególnie istotne jest to w przypadku osób z mniejszymi szansami, które mogą potrzebować większego wsparcia i zaangażowania, a czasem także (przynajmniej na początku) ukierunkowania.

Ważna jest w tym procesie rola osób wspierających, wśród których mogą się znaleźć między innymi pracownicy młodzieżowi (na przykład pracownicy domów kultury czy różnych stowarzyszeń młodzieżowych), liderzy, mentorzy, trenerzy czy facylitatorzy. W programie „Młodzież w działaniu” to oni dbają o zapewnienie odpowiedniego środowiska uczenia się, zbadanie potrzeb uczestników i dostosowanie do nich zajęć, wyjaśnienie, czym jest edukacja pozaformalna i na czym polega proces uczenia się w jej ramach. Aby jednak mogło mieć to miejsce, muszą oni sami znać i rozumieć jej filozofię i zasady oraz umieć stosować je w praktyce. Nie istnieje jednak jednolity system przygotowywania ich do pełnienia tych ról. Odpowiadając na tę potrzebę, w programie „Młodzież w działaniu” powstała akcja poświęcona rozwojowi ich kompetencji. W jej ramach dofinansowywane są szkolenia osób pracujących z młodzieżą i w organizacjach młodzieżowych, a w szczególności liderów projektów, doradców młodzieżowych i osoby nadzorujące projekty w tej dziedzinie. Wspierana jest także wymiana doświadczeń, fachowej wiedzy i dobrych praktyk pomiędzy osobami pracującymi z młodzieżą i w organizacjach młodzieżowych.

PYTANIA DO REFLEKSJI:

Jak przygotowywać młodych ludzi na edukację pozaformalną?

Jak przekonać, że edukacja pozaformalna to inny sposób uczenia się?

Jak przygotowywać osoby wspierające młodych ludzi do pełnienia tej roli?

Jak wspierać bez odbierania autonomii?

WYZWANIE SZÓSTE: FINANSOWANIE EDUKACJI POZAFORMALNEJ

Na koniec wcale niełatwe wyzwanie dotyczące finansowania edukacji pozaformalnej. Wspominaliśmy wcześniej, że „Młodzież w działaniu” to największy program wspierający różnorodne przedsięwzięcia realizowane przez młodych ludzi. Inne organizacje, które mogą finansować ich pomysły, albo posiadają mniej środków, albo też przeznaczają je na działania skierowane do ściśle określonych grup (np. w miejscowościach do 10 tysięcy mieszkańców). Dodatkowo program „Młodzież w działaniu”

72. K. Wojciechowska, *ibidem*.

jako jeden z nielicznych wspiera projekty o charakterze międzynarodowym. Wszystkie te czynniki powodują, że z jego oferty korzysta co roku wiele organizacji. Część z nich to wieloletnie struktury, prężnie działające na rzecz edukacji pozaformalnej i młodzieży, które mają sprawdzonych sponsorów i doświadczenie w pisaniu wniosków do różnych instytucji grantodawczych. Jednocześnie też istnieją organizacje, którym z różnych powodów trudniej uzyskać dofinansowanie. Z jednej strony dlatego, że brakuje im doświadczenia, z drugiej – ponieważ środki udostępniane przez administrację samorządową lub innych grantodawców są często nieadekwatne w stosunku do prowadzonych przez nie działań. Dla tych pierwszych program „Młodzież w działaniu” jest jednym z kilku źródeł finansowania, a brak dotacji nie wpływa na sposób ich funkcjonowania. Te drugie często ograniczają się do zdobywania środków na realizowanie swoich przedsięwzięć jedynie z funduszy programu. Ma on szczególne znaczenie dla organizacji działających w małych miejscowościach, gdzie brakuje instytucji, do których młodzi ludzie mogliby się zwrócić z prośbą o wsparcie, i gdzie nikt nie zajmuje się nimi z ramienia jednostek samorządu lub jednostki te nie są zainteresowane wspieraniem ich w jakikolwiek sposób.

Taka sytuacja wynika z jednej strony z opisywanego we wcześniejszych podrozdziałach braku zrozumienia idei edukacji pozaformalnej i korzyści, jakie przynosi, oraz podejścia do młodych ludzi jako grupy społecznej, a z drugiej także ze słabo funkcjonującej w naszym kraju (podobnie jak w wielu innych krajach postkomunistycznych) polityki młodzieżowej rozumianej jako stanowiona przez rząd polityka wspierania młodych ludzi. Nie istnieje spójna strategia w tym obszarze, a ta, która została wypracowana, nie była jednocześnie realizowana⁷³. „(...) Według opinii osób zajmujących się zawodowo młodzieżą (pracowników organizacji młodzieżowych) polityka młodzieżowa przez ogół rozumiana jest jako edukacja, dofinansowanie posiłków, świetlic, boisk czy komputerów w szkołach. Klasyfikowana jest automatycznie wśród polityk społecznych, często związanych ze zdrowiem lub sportem”⁷⁴. Ogranicza się ona na ogół do zapewnienia młodym ludziom potrzeb bytowych i socjalnych, zamiast jak w założeniach umożliwić im uczestnictwo w życiu publicznym oraz udział w życiu społecznym, kulturalnym i politycznym. Lukę stworzoną przez nieistniejącą politykę młodzieżową państwa wypełnia między innymi program „Młodzież w działaniu”. To tutaj młodzi ludzie mogą szukać wsparcia dla realizacji swoich pomysłów i planów, na które rzadko przeznaczane są środki publiczne. Istnienie programu umożliwia funkcjonowanie wielu istniejących w mniejszych miejscowościach organizacji, a jego zamknięcie miałyby daleko idące konsekwencje zarówno dla nich, jak i dla realizowanych przez nie przez nie działań w ramach edukacji pozaformalnej. Dlatego właśnie jej finansowanie nadal stanowi w naszym kraju ogromne wyzwanie.

„Polityka młodzieżowa uznawana jest w krajach europejskich za międzyresortową, zintegrowaną politykę wobec młodych ludzi, wywodzącą się z ich potrzeb. Celem polityki młodzieżowej jest stworzenie odpowiednich warunków bytowych dla młodych ludzi, umożliwienie im uczestnictwa w życiu publicznym, udziału w życiu społecznym, kulturalnym i politycznym na równi z innymi grupami społecznymi”.

Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003-2012

PYTANIA DO REFLEKSJI:

Kto powinien wspierać i finansować edukację pozaformalną?

W jakim stopniu powinny być wydatkowane na ten cel fundusze publiczne?

Jak zachęcić władze lokalne do wspierania działań młodych ludzi?

Dla niektórych organizacji program „Młodzież w działaniu” jest jedynym źródłem finansowania

73. Chodzi o Strategię Państwa dla Młodzieży na lata 2003-2012, którą koordynowało i monitorowało Biuro ds. Młodzieży w Ministerstwie Edukacji Narodowej.

74. Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu”, ibidem, s. 47.

ROZDZIAŁ 5

**GŁOSY
UCZESTNIKÓW
DZIAŁAŃ
EDUKACJI
POZAFORMALNEJ**

W poprzednich rozdziałach przyglądaliśmy się różnym typom edukacji, by następnie skoncentrować się na filozofii i zasadach edukacji pozaformalnej, a także na korzyściach, jakie przynosi różnym zaangażowanym w nią podmiotom, i wreszcie stojącymi przed nią wyzwaniami. Ten poświęcamy głosom młodych ludzi – uczestników, liderów, osób wspierających, koordynatorów i organizatorów różnych projektów realizowanych w ramach programu „Młódzież w działaniu”. Tworząc tę publikację, chcemy pokazać, w jaki sposób działania te wpływają na zaangażowane w nie osoby, jak je oni postrzegają i jaką mają dla nich wartość. Mamy nadzieję, że zamieszczone poniżej wypowiedzi pozwolą czytelnikowi spojrzeć na program „Młódzież w działaniu” oczami naszych partnerów, ludzi, którzy z pasją tworzą projekty młodzieżowe bądź z młodzieżą współpracują.

Wywiady poruszają kilka wątków – tego, co motywuje młodych ludzi do brania udziału w projektach edukacji pozaformalnej, jaką mają dla nich wartość, jakie kompetencje dzięki nim zdobyli, co w nich zmieniły, a także co zmieniło się w społeczności lokalnej, w której miały miejsce działania i na czym polega praca osób wspierających młodzież. Zobaczmy zatem, co miały do powiedzenia poszczególne osoby. Zaczniemy od motywacji.

GABRIELA DUDZIŃSKA

Urodzona w 1989 roku absolwentka kierunków pedagogicznych na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, które od zawsze były jej pasją. Obecnie nauczycielka oraz wiceprezes w Fundacji Strefa Działania. Wieloletnia animatorka i koordynatorka ds. projektów unijnych w Salezjańskim Stowarzyszeniu Wychowania Młódzieży w Bydgoszczy. W wolnym czasie lubi słuchać muzyki, czytać książki, a coraz częściej podróżować.

PYTANIE: CO MOTYWUJE MŁODYCH LUDZI DO REALIZACJI PROJEKTÓW, KTÓRE ZMIENIAJĄ ZASTANĄ RZECZYWISTOŚĆ, I JAK WPŁYWA TO NA ICH ROZWÓJ INDYWIDUALNY?

Motywacje młodych ludzi do realizacji projektów są bardzo różne i moim zdaniem zależą od indywidualnej postawy względem otaczającej człowieka rzeczywistości. Na początku mojej działalności, która rozpoczęła się wcześnie, bo około 15. roku życia, nie zdawałam sobie sprawy, że mam możliwość oddziaływania na najbliższe otoczenie, nie przykładałam do tego wagi. Wtedy główną motywacją była chęć spożytkowania pokładów energii, kontaktu z rówieśnikami, czerpania korzyści i zabawy. Z biegiem czasu, gdy miałam możliwość uczestniczenia w różnego rodzaju projektach, szkoleniach, konferencjach, spotykałam bardziej doświadczonych w działalności społecznej młodych ludzi, kształciłam się w wybranym przez siebie kierunku, a także podjęłam trud świadomego rozwoju, zmieniłam swoje podejście do rzeczywistości oraz mojego miejsca w świecie. Jestem świadoma i wierzę w to, że mam realny wpływ na otaczającą mnie rzeczywistość, i sam fakt świadomości możliwości wprowadzania zmian jest dla mnie najbardziej motywujący.

Motywuje mnie
możliwość
wprowadzania zmian

Z biegiem czasu, uczestnicząc w różnych projektach, zmieniałam swoje podejście do rzeczywistości oraz mojego miejsca w świecie. (...) Jestem świadoma i mam wpływ na otaczającą mnie rzeczywistość

Nie podoba mi się bierna postawa młodych ludzi względem dzisiejszego świata i staram się działać w opozycji do tego stanowiska. Jeszcze bardziej sprzeciwiam się postawie krytykanckiej – wyszukującej faktycznie obecne wady – jednak bez podejmowania trudu znalezienia propozycji rozwiązania. Chęcią podejmowania namysłu nad rzeczywistością, a przede wszystkim działania staram się „zarazić” innych. W tym celu realizuję projekty dotyczące głęboko wnętrza młodego człowieka. Uważam, że jedynie sformułowanie osobistych wniosków i rozwój indywidualny mogą stale oddziaływać na osobę ludzką w każdym wieku.

Innym powodem, który motywuje mnie do działania, jest chęć zrobienia czegoś dla innych – zabranie grupy młodzieży z rodzin dysfunkcyjnych do innego miasta czy zorganizowanie teatryku dla dzieci z równie potrzebujących rodzin. Wszystkie działania, jakie podejmuję w celu zmiany otaczającej mnie rzeczywistości, mają znaczący wpływ na mój rozwój osobisty, co również zachęca mnie do pracy. To podczas działalności społecznej ukształtowałam swój charakter, uwarściwiając go na drugiego człowieka i potrzeby otaczających mnie ludzi. Rozwinęłam swoje zdolności interpersonalne – nauczyłam się pracować zarówno w zespole, jak i indywidualnie, poszerzyłam umiejętności kierowania grupą, rozwiązywania konfliktów i szybkiego podejmowania decyzji, dużo łatwiej przychodzi mi wystąpienia publiczne i wyrażanie własnych opinii.

Zobaczmy teraz, jakie wartości można wyciągnąć z realizacji projektów i co mogą one zmienić w młodym człowieku.

ANDRZEJ ŚLEDŹ

Doktorant na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Jagiellońskiego, absolwent II Młodzieżowej Akademii Lokalnych Liderów, animator społeczno-kulturowy od 14 lat związany z różnymi organizacjami młodzieżowymi i pozarządowymi, w ostatnich latach także ruchami miejskimi. W 2011 roku koordynował I Ogólnopolskie Forum Organizacji Młodzieżowych „Forum dla Przyszłości”. Zainteresowania: nauki społeczne i humanistyczne, w szczególności problematyka pamięci zbiorowej i historia idei.

PYTANIE: JAKIE KOMPETENCJE ZYSKUJESZ, REALIZUJĄC PROJEKTY MŁODZIEŻOWE, I JAK PRZENOSISZ TO NA PRACĘ Z GRUPĄ?

Dosyć trudno mi wskazać precyzyjnie te kompetencje, jakie zdobywam, pracując przy projektach, co wynika z prostego faktu, że znaczna część naszych codziennych działań, jak planowanie sobie harmonogramu zajęć na uczelni czy organizowanie imprezy urodzinowej dla przyjaciela, często bardzo przypomina pracę projektową w naszych organizacjach. Sfera życia prywatnego mocno się przenika z aktywnością społeczną – to, czego uczyć się w jednej z nich, wykorzystuję w drugiej

*Nauczyłem się
tak stawiać cele,
przygotować zespół
i planować zadania, aby
faktycznie zrealizować
wyznaczony cel*

i vice versa. Szukając tych kompetencji, o które byłbym uboższy, nie poświęcając się aktywności społecznej, wskazałbym na pierwszym miejscu pracę w trudnym środowisku, jakie zwykle stanowią zespoły realizujące projekty. Każda z osób wchodzących do grupy najczęściej działa bezinteresownie, w swoim wolnym czasie i z mniej lub bardziej jawnymi oczekiwaniami. Pracując jako lider, musisz o tym wszystkim pamiętać i tak organizować zespół i pracę, aby znaleźć złoty środek pomiędzy często bardzo górnolotnymi planami, jakie stawia przed sobą grupa, a realnymi zasobami i możliwościami. Pojawia się tu jeszcze jedna trudność – potrzebna jest umiejętność wynajdywania takich rozwiązań, które nie gubią wartości indywidualnych, oryginalnych pomysłów, pozwalając członkom grupy czuć, że to, co robią, jest także ich własnym wkładem. Nabiera to szczególnego znaczenia w pracy z grupą składającą się z silnych indywidualności, z których każda próbuje przeforsować własną koncepcję. Dodatkową niezwykle istotną kompetencją, którą doskonałam w trakcie realizowania projektów, jest efektywność. Nauczyłem się tak stawiać cele, przygotować zespół i planować zadania, aby faktycznie zrealizować wyznaczony cel. Nie byłoby to możliwe bez następnej ważnej rzeczy, jaką jest organizowanie sobie czasu, planowanie i przewidywanie. Myślę, że każda osoba, która miała okazję koordynować projekt, zna znaczenie tych trzech czynności. Oczywiście bywają wyjątki, ale sądzę, że kluczem do dobrego zorganizowania i przeprowadzenia danego działania jest uporządkowana i zaplanowana praca, często nie miesiąc, dwa lub trzy, lecz nawet rok przed akcją. Ostatnią z kompetencji, o których chciałbym wspomnieć, jest umiejętność podejmowania decyzji. Nawet najlepiej przemyślane działanie zaskakuje nas w trakcie realizacji nagłymi zwrotami. Konieczne jest wtedy sprawne i nierzadko szybkie podejmowanie decyzji, które zwykle nie są łatwe, a do tego bywają obciążone konsekwencjami chociażby finansowymi lub rzutującymi na jakość efektu. Dlatego właśnie duża odpowiedzialność spoczywająca na liderze w trakcie realizowania projektu stanowi przesłankę do kształtowania w sobie kompetencji decyzyjności.

Jeśli chodzi o dzielenie się z innymi i wykorzystywanie zdobywanej wiedzy i umiejętności, to jestem zdania, że najlepszymi ku temu okolicznościami są właśnie kolejne projekty. O ile bowiem szkolenia kreują pewną sytuację modelową, odrealnioną, o tyle działania w środowisku charakteryzują się całą złożonością świata społecznego. Poprzez pracę przy przedsięwzięciach, od tych niewielkich o zasięgu lokalnym, do dużych, ogólnokrajowych, mam szansę weryfikacji swojego przygotowania, a także praktycznego wykorzystania nabytych umiejętności.

Myślę, że bardzo ważna w tym przypadku jest również obserwacja wszystkich działań własnych i grupy z pewnej szerszej, zewnętrznej perspektywy oraz szczególna dbałość o wspólne omawianie i przedyskutowywanie zwłaszcza tych fundamentalnych kwestii, jak cele, misja itp. Odpowiednia troska o wyciąganie wniosków i analizowanie przebiegu procesu realizacji projektu jest, jak sądzę, najkrótszą drogą do sukcesu.

PRZEMYSŁAW FIGIEL

Urodzony w 1986 roku w Olsztynie. Ukończone dwie szkoły podstawowe, jedno liceum i dwa kierunki studiów, w sumie ponad 22 lata edukacji. Od 7 lat zaangażowany w działalność organizacji pozarządowych, przez ponad 4 lata pełnił funkcję prezesa fundacji. Lokalny patriota – niez mordowanie tłumaczy różnicę między Warmią a Mazurami. Prywatnie – szczęśliwy.

PYTANIE: JAKIE WARTOŚCI WYNIOSŁEŚ Z PROJEKTÓW, W KTÓRYCH BRAŁEŚ UDZIAŁ, I CO SIĘ W TOBIE DZIĘKI NIM ZMIENIŁO?

Nauczyłem się, że ludzie są różni, a „inny” nie oznacza „gorszy”. Przekonałem się, że każdy z nas ma inne potrzeby, a praca w grupie niekoniecznie musi być męczarnią. Każdy ma inny styl pracy, który sprawdza się w pewnych warunkach. Bardzo ważne było dla mnie nauczenie się dzielenia się odpowiedzialnością i delegowania zadań

Odpowiedź na tak postawione pytanie jest dla mnie bardzo trudna, ponieważ brałem udział w wielu projektach. Każdy z nich był inny, każdy z nich czegoś mnie nauczył. Trudno jest odpowiedzieć na to pytanie także dlatego, że zmiana to proces – długotrwały, ale ciągle postępujący. Dlatego też uchylę się od odpowiedzi wprost. Zamiast tego powiem, co zmieniło się we mnie dzięki projektom – realizowanym od 2007 roku aż do dziś.

Doświadczenie zdobywane podczas projektów bardzo przydaje się na co dzień. Oto konkretny przykład. Ostatnio byłem w sklepie, u optyka. Robiłem dość duże, jak na moją kieszeń, zakupy. Gdy miałem zapłacić, zapytałem pół żartem, pół serio, czy przy zakupach powyżej 200 zł nie ma jakichś gratisów. Okazało się, że były! Wyszedłem ze sklepu z dodatkami wartymi około 40 zł. Kilka lata temu z pewnością bym tego nie zrobił – nie miałbym odwagi. Tej śmiałości nauczył mnie projekt w Turcji. Tam targowanie się jest wręcz obowiązkiem – w przeciwnym wypadku z pewnością mocno przepłacisz. Tak też myślałem, że „ja tego nie potrafię”. A jednak – w tamtych warunkach, w tamtym miejscu, było to wręcz naturalne.

Od kiedy realizuję projekty, nauczyłem się też, że ludzie są różni, a „inny” nie oznacza „gorszy”. Przekonałem się, że każdy z nas ma inne potrzeby, a praca w grupie niekoniecznie musi być męczarnią. Każdy ma inny styl pracy, który sprawdza się w pewnych warunkach. Bardzo ważne było dla mnie nauczenie się dzielenia się odpowiedzialnością i delegowania zadań. Brzmi zawile, ale jest bardzo proste. Gdy realizowałem swój pierwszy projekt, próbowałem wszystko zrobić i zorganizować sam. Chodziłem do sklepu, zajmowałem się stroną formalną, przygotowywałem dokumentację, zajmowałem się uczestnikami... Wytrzymałem tak 3 dni. W końcu okazało się, że muszę być w kilku miejscach jednocześnie i – postawiony pod ścianą – poprosiłem o pomoc znajomych. Ich reakcja całkowicie mnie zaskoczyła – nie tylko nie odmówili mojej prośbie, ale z entuzjazmem zaczęli pytać, czy mogą zrobić coś jeszcze. Był to pierwszy krok na drodze do nauczenia się zarządzania ludźmi. Obecnie nie sprawia mi problemu poproszenie kogoś o pomoc bądź powierzenie mu odpowiedzialności. Zrozumiałem, że powierzenie nowych zadań jest korzystne dla obu stron – z jednej strony mnie jest łatwiej, a z drugiej – ktoś może nabyć nowe doświadczenie i umiejętności.

Na koniec wspomnę jeszcze o najważniejszym – projekcie i to, co się podczas niego dzieje, jest niezapomnianym przeżyciem. Być z kimś kilka dni na projekcie to tak, jak znać go od wieków. W jego trakcie poznasz ludzi w różnych sytuacjach i bardzo łatwo przekonujesz się, czy można na nich polegać. W ten sposób poznałem wiele wspaniałych osób i uważam to za najcenniejsze z dotychczasowych doświadczeń.

SEBASTIAN PUT

Student Politechniki Wrocławskiej oraz inicjator i realizator wielu lokalnych projektów mających na celu integrację i aktywizację społeczeństwa w rodzinnym mieście Zabrzu. Swoje działania głównie kieruje do młodzieży. Założyciel Nieformalnej Grupy Młodzieżowej JAW, która po dwóch latach została przekształcona w Stowarzyszenie JAW. Aktywnie kierował działaniami stowarzyszenia i motywował członków do działania.

PYTANIE: JAKĄ ZMIANĘ ZAUWAŻYLIŚCIE W ŚRODOWISKU LOKALNYM W EFEKCIE ZREALIZOWANYCH PRZEZ WAS PROJEKTÓW?

W środowisku lokalnym zachodzi powolna przemiana w podejściu ludzi do otaczającej ich rzeczywistości. Ludzie, widząc nasze działania, chętnie angażują się w przeróżne inicjatywy. Podoba im się to, że młodzi ludzie są w stanie tak wiele zdziałać w mieście, organizując przeróżne wydarzenia kulturalne. To napędza innych energią do aktywności społecznej. Okazało się, że to nie tylko lokalna władza powinna organizować życie mieszkańców – to także od nas zależy, jak miasto będzie wyglądało. Miasto jest dla nas i to my, którzy tu żyjemy, możemy je budować i zmieniać. Zwiększyło się zainteresowanie ludzi tym, co się dzieje wokół nich.

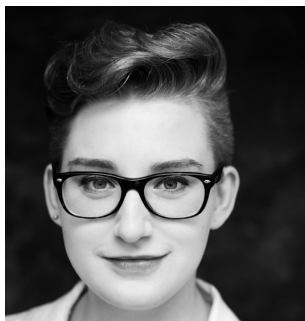
Zmiany związane są także z projektami realizowanymi przez stowarzyszenie. Zdajemy sobie sprawę, że nie jesteśmy w stanie pojedynczymi projektami zbudować świata, ale kilkaset młodych ludzi nauczyliśmy podstaw pierwszej pomocy przedmedycznej. Dziś ich świadomość jest znacznie większa i zdobyte umiejętności wykorzystują w praktyce.

W ostatnim projekcie zwróciliśmy uwagę na to, że młodzi ludzie powinni myśleć nad swoim własnym życiem i kierować tym, co robią – bo tylko od nich zależy ich przyszła kariera zawodowa. Efektem projektu było zwiększenie autorefleksji nad sobą oraz rozwój przedsiębiorczości.

W innym projekcie dbaliśmy o kondycję fizyczną mieszkańców. Często otrzymujemy informacje, że ludzie chętnie korzystają z stworzonych przez nas ścieżek do biegania – faktycznie udało nam się zwiększyć aktywność fizyczną zarówno młodych, jak i starszych zabrzeńczyków! Mieszkańcy zauważyli, że bieganie jest zajęciem dającym radość. Największą rolę odgrywa jednak zwiększenie społecznego zaangażowania w miejsce, w którym mieszkamy. Ludzie odczuwają, że to jest nasze – czyli to my powinniśmy o to dbać, pielęgnować i działać w ten sposób, aby dawało nam to korzyści.

Zadbaliśmy o kondycję fizyczną mieszkańców – ludzie chętnie korzystają ze stworzonych przez nas ścieżek do biegania. Udało nam się zwiększyć aktywność fizyczną młodych i starszych zabrzeńczyków

Ciekawy jest także aspekt indywidualnego rozwoju podczas realizacji projektów. Młodzi ludzie zauważyli, jak istotna jest edukacja pozaformalna i jak wiele daje im to w życiu codziennym. Osoby zaangażowane szybko nabywają umiejętności dobrej komunikacji, stają się odważne i otwarte na świat. Udało się zmienić podejście do życia – szkoła daje wiedzę, ale nie daje umiejętności, które są niesamowicie istotne.

LENA GŁOWACKA

Specjalistka ds. social media w Laboratorium EE. Organizatorka projektu „Odkryjmy kolor w Zaosiu!” przeznaczanego dla dzieci z miejscowości, w której mieszka. Współzałożycielka Grupy Twórczej luli lali odpowiedzialnej za projekt „Wielka Wymiana Książkowa” realizowany w Tomaszowie Mazowieckim oraz Fundacji highlight/inaczej. Członek zarządu Fundacji „Tłocznia”. Absolwentka Młodzieżowej Akademii Lokalnych Liderów. Wraz z innymi MALL-owiczami w 2011 roku zorganizowała I Ogólnopolskie Form Organizacji Młodzieżowej „Forum dla Przyszłości”.

PYTANIE: JAKĄ ZMIANĘ W ŚRODOWISKU LOKALNYM ZAUWAŻYŁAŚ W EFEKCIE ZREALIZOWANYCH PRZEZ WAS PROJEKTÓW?

Zmienił się stosunek do nas – z „grupy docelowej”, dla której należy organizować projekty, staliśmy się grupą inicjatywną, która sama realizować akcje

Ludzie poprzez aktywne włączanie się w nasze akcje zaczęli zmieniać podejście do angażującej się młodzieży

Poprzez realizację naszych projektów można było zauważyć powolne, ale zachodzące wśród środowiska lokalnego zmiany. Ludzie poprzez uczestnictwo, aktywne włączanie się w nasze akcje zaczęli zmieniać podejście do angażującej się młodzieży. Najtrudniejsze było pierwsze zetknięcie – odczuwalny był wtedy dystans, pewnego rodzaju niewiara w naszą działalność. Wraz z upływem czasu środowisko lokalne zaczęło zupełnie inaczej podchodzić do nowości, nowych projektów, nowych propozycji. Zmienił się także stosunek do nas – z opinii „grupy docelowej”, dla której należy organizować projekty, stajemy się także postrzegani jako grupa inicjatywna – ta, która sama potrafi wyjść z inicjatywą, sama może zacząć realizować akcje. Szczególnie zauważalne jest to na płaszczyźnie zrealizowanych projektów. Podczas naszych początków nierzadko zderzaliśmy się niechęcią zarówno ze strony władz, organizacji teoretycznie pomagających, wspierających, jak i grup, do jakich adresowaliśmy swoje działania. Czuliśmy, że jesteśmy testowani, że od tego, jak wyjdą nam pierwsze akcje, zależy dalszy odbiór tego, co robimy. Ciekawym aspektem był także początkowy dystans naszych rówieśników. Przekonanie ich do swojej działalności było jednym z najtrudniejszych stojących przed nami zadań. Sukcesywnie ich opinia wobec działalności trzeciosektorowej zaczęła się zmieniać, co więcej – sami włączali się w nasze projekty, aktywnie pomagali przy organizacji, a później sami wychodzili z inicjatywą, zaczęli przygotowywać własne akcje.

Wśród środowiska lokalnego stworzyła się przestrzeń, w której młodym grupom działania łatwiej jest zacząć, a ich pomysły od razu nie spotykają się z odrzuceniem. Poprzez realizację przez nas, jak i inne młodzieżowe grupy, kolejnych projektów znalazły się osoby chętnie uczestniczące w działaniach oddolnych, popierające je. Przekonali się do „młodych” projektów i tworzą wokół nich bardzo pozytywną energię, która motywuje do dalszego działania. Poprzez tę grupę ludzi czujemy, że mamy dla kogo działać i nasze akcje mają sens.

Pisaliśmy o tym, jak ważna jest rola osób wspierających. Zobaczmy zatem, jak widzą ją osoby, które na co dzień pracują z młodymi ludźmi, jakie korzyści im przynosi i jak starają się zachować równowagę między wspieraniem i przejmowaniem odpowiedzialności za działania młodzieży.

KATARZYNA KASZUBA

Z wykształcenia socjolog, ukończyła także podyplomowe studia europejskie na Uniwersytecie w Maastricht oraz Studium Polityki Zagranicznej Akademii Dyplomatycznej Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. Współpracę międzynarodową zajmowała się już na studiach, następnie przez cały czas w swojej pracy zawodowej – głównie w instytucjach publicznych, na różnych jej szczeblach. Od 2004 roku zajmuje się także projektami młodzieżowymi. Dotychczas zrealizowała ponad 40 projektów, ale chyba najbliższe są dla niej te realizowane wspólnie z nimi.

PYTANIE: JAKIE SZANSE DLA SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ NIOSĄ PROJEKTY REALIZOWANE PRZEZ MŁODYCH LUDZI W PAŃSTWA ŚRODOWISKU?

Zwykle w otoczeniu, w środowisku, które wcześniej nie miało styczności z projektami młodzieżowymi (niezależnie od ich charakteru i zasięgu), istnieje przekonanie, że to szkoła jest miejscem, w którym młodzież się uczy, ale ma też zorganizowany czas wolny. Prócz szkół młodzież może realizować swoje zainteresowania w domach kultury, klubach sportowych, świetlicach prowadzonych przez stowarzyszenia i fundacje. Już jednak samo stwierdzenie „młodzież ma zorganizowany czas wolny” zawiera sobie ten element „ubezwłasnowolnienia” młodych ludzi. Zwykle to my, dorośli, bazując na własnych doświadczeniach z młodości i swoim „szkieletu i oku”, staramy się narzucić młodym ludziom formułę naszym zdaniem najlepszą i najatrakcyjniejszą. Zapominamy, że to, co fascynowało młodych ludzi 15 lat temu, odeszło już często do lamusa, że nasze pojęcie „atrakcyjności” niekoniecznie jest identycznie rozumiane przez współczesnych nastolatków. Na to nakładają się dosyć często krzywdzące stereotypy: „jaka ta dzisiejsza młodzież jest nieodpowiedzialna”, i mamy gotowy schemat standardowego powielania schematu pod nazwą „organizacja czasu wolnego dla młodzieży” – czyli, żeby nic nie wymknęło się spod czujnego i lepiej wiedzącego oka dorosłych.

Projekty realizowane przez młodzież w naszym mieście, szczególnie te w ramach programu „Młodzież w działaniu”, otworzyły młodym ludziom, ale i dorosłym, zupełnie nową formułę oraz perspektywę działania i myślenia o tym, jak młodzi ludzie mogą się realizować i spędzać czas. Doskonale pamiętam pierwszy projekt młodzieżowy (wymianę młodzieży w ramach Akcji 1.) i trudność ze znalezieniem osób chętnych do przygotowania i realizacji tego projektu. Reakcja młodych ludzi była niejako reakcją obronną – „znowu czegoś będą od nas chcieli”, „znowu nam coś narzucą”. Udało nam się zebrać grupę wspaniałych 8 młodych ludzi, którzy po realizacji projektu stali się najlepszymi promotorami tej formy aktywności. Po trzech latach pracy w Mławie i realizacji kilku projektów młodzieżowych w Mławie młodzież już wie, że projekt to największa przygoda w życiu, a ponieważ w każdym projekcie staraliśmy się zostać zauważeni i zrobić coś fajnego także dla mieszkańców – projekty młodzieżowe postrzegane są bardzo pozytywnie przez mieszkańców, rodziców, radnych,

Projekty realizowane w naszym mieście otworzyły młodym ludziom, ale i dorosłym, zupełnie nową formułę oraz perspektywę działania i myślenia o tym, jak młodzi ludzie mogą się realizować i spędzać czas

k którzy na sesjach każdorazowo wyrażają dla nich aprobatę poprzez akceptację wkładu własnego miasta w realizowane projekty.

Wszystkie wyżej wymienione działania nie były akcjami jednorazowymi. W tym roku podczas Europejskiego Tygodnia Młodzieży Burmistrz Miasta Mława – Sławomir Kowalewski, podpisał z przedstawicielami nieformalnej grupy M-Liderów porozumienie o współpracy. Ta współpraca to przede wszystkim pomoc w utworzeniu w Mławie Centrum Młodzieżowego oraz wypracowanie przez miasto, wspólnie z młodzieżą, dokumentu pod nazwą „Polityka Miasta Mława na rzecz wspierania młodzieży i inicjatyw młodzieżowych”. Być może brzmi to bardzo poważnie, ale chodzi nam przede wszystkim o to, by formalnie włączyć młodych ludzi w lokalne działania, dać im szansę wypowiedzenia się w sprawach dla nich istotnych i wsłuchać się w ten głos z należną atencją.

Grupa M-liderów to w 100 proc. młodzi ludzie uczestniczący w dotychczasowych projektach młodzieżowych realizowanych przez miasto. Powstanie tej grupy traktuję jako największy sukces dotychczas realizowanych projektów. Przejęcie inicjatywy przez młodzież, odwaga w wyrażaniu swoich potrzeb, przełamanie bariery w kontaktach z osobami, które podejmują decyzję w sprawach dotyczących młodzieży, włączenie się aktywnie w życie lokalnej społeczności i zapał do dalszego działania – mam nadzieję, że dzięki działaniom tej grupy nasze miasto zyska nową energię.

OKTAWIA GORZEŃSKA

Absolwentka filologii polskiej oraz studiów podyplomowych: dramy, wiedzy o kulturze i zarządzania oświatą. Współpracowała z Uniwersytetem Gdańskim na polu dramy. Autorka artykułów na temat edukacji międzykulturowej i projektów, blogerka. Interesuje ją edukacja międzykulturowa, tematyka praw człowieka oraz edukacja pozaformalna. Od 1 września 2014 r. dyrektor Gimnazjum nr 1 w Gdyni.

Należy pamiętać, że młodzi ludzie mają prawo popełniać błędy

PYTANIE: W JAKI SPOSÓB ZNALEŹĆ RÓWNOWAGĘ MIĘDZY WSPIERANIEM MŁODZIEŻY A PRZEJMOWANIEM ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA DZIAŁANIA REALIZOWANE PRZEZ MŁODYCH?

Edukacja pozaformalna nie narzuca sztywnych ram procesowi uczenia się, a tym samym daje duże możliwości liderom młodzieżowym, by w nieszablony sposób wspierali działania realizowane przez młodych. Znalezienie równowagi między dawaniem wsparcia uczestnikom a braniem odpowiedzialności na barki dorosłych – bywa problemem. Pierwszym ważnym aspektem jest realne zaangażowanie młodzieży w pracę nad tworzeniem projektu – już na etapie planowania i pisania aplikacji. Jeżeli temat i działania naprawdę wynikają z potrzeb grupy, przyszła praca nad ich realizacją będzie bardziej owocna. Wymiana pomysłów z młodzieżą z zagranicy nie stanowi problemu dzięki komunikatorom czy grupom społecznościowym – uczestnicy nie tylko mogą współtworzyć projekt, ale także lepiej się poznać. Kolejną ważną kwestią jest właściwe przygotowanie młodych do działań, niestety, bardzo często ten etap

zostaje pominięty przez dorosłych. Dobrym pomysłem może być zorganizowanie warsztatów, które pozwolą na lepsze poznanie grupy, przedyskutowanie tematu projektu, planowanych działań, wszystko oczywiście z wykorzystaniem metod edukacji pozaformalnej. Właściwie przygotowani uczestnicy będą czuli prawdziwą odpowiedzialność za realizację zadań, które sami zaplanowali. Kolejnym aspektem jest świadomość liderów, którzy często są skupieni na realizacji zaplanowanych działań, a zapominają o tym, że sam proces – czyli nauka poprzez działanie – jest dużo więcej wart niż produkt końcowy, taki jak np. film czy przedstawienie. Ważne, by pamiętać, że to właśnie dzięki pracy nad projektem młodzież nabywa umiejętności społecznych, uczy się między innymi pracy w grupie, rozwiązywania problemów, samodzielności, planowania, odpowiedzialności za swoje decyzje, a tym samym ma prawo popełniać błędy. Mądry lider to taki, który wspiera, inspiruje, prowokuje do refleksji, a nie ten, kto mówi, co i jak należy robić. Powinien on także pamiętać, jak ważna jest ewaluacja działań i czas na refleksje.

W trakcie realizacji projektu „Młodzież w działaniu” – „Społeczne włączanie poprzez kulturę uliczną” zadaniem uczestników było między innymi zaplanowanie programu przedstawienia ulicznego oraz planu prób. Stworzenie 45-minutowego programu, planu prób oraz napisanie listu do władz miasta okazało się zadaniem ponad siły młodych. Młodzież nie mogła dojść do porozumienia, biernie czekała na decyzje liderów. Krok po kroku – poprzez dyskusję oraz kilkukrotne dawanie czasu (15 minut) – grupa wypracowała program, najpierw wybrała lidera (w drodze głosowania), a następnie pod jego przewodnictwem stworzyła list oraz plan działań, który obejmował wszystkie komponenty sztuki ulicznej oraz angażował wszystkich uczestników, zgodnie z ich preferencjami. Pomimo emocji, sporów, zmęczenia – młodzież miała satysfakcję ze zrealizowanego działania, a jej zaangażowanie następnego dnia w pracę nad przedstawieniem było niezwykle – pełne pasji i autentycznej odpowiedzialności. Podczas dziennej refleksji i ewaluacji końcowej wszyscy uczestnicy podkreślali, że to popołudnie, mimo że bardzo burzliwe, wiele ich nauczyło.

Reasumując, znalezienie równowagi między wspieraniem młodzieży a przejmowaniem odpowiedzialności za realizację działań przez młodych jest możliwe, wymaga jednak od liderów świadomości, czym jest edukacja pozaformalna, oraz traktowania młodzieży jak partnerów, a nie jak uczniów – począwszy od etapu planowania do ewaluacji.

Znalezienie równowagi między wspieraniem młodzieży a przejmowaniem odpowiedzialności wymaga traktowania młodzieży jak partnerów, a nie uczniów

LITERATURA I STRONY WWW

- Brzezińska-Hubert M., Gmitrowicz D., *Trzy nurty edukacji – jeden cel ostateczny*, Europa dla Aktywnych, kwartalnik FRSE nr 3
www.eurodesk.pl/files/Europa_dla_Aktywnych_nr_8_lato_2012.pdf
- Brzezińska-Hubert M., *Uczenie się pozaformalne, formalne i nieformalne a wolontariat europejski*, artykuł niepublikowany
- Bujalska E., *Sokrates jako pionier „NFE”. Filozoficzne fundamenty współczesnego systemu edukacji pozaformalnej*, Warszawa 2009, praca niepublikowana
- Colley H., Hodkinson P., Malcolm J. *Non-formal learning: mapping the conceptual terrain. A Consultation Report*, Leeds: University of Leeds Lifelong Learning Institute, 2002
www.infed.org/archives/e-texts/colley_informal_learning.htm
- Dewey J., *Experience and education*, Touchstone, New York 1997
- Dewey J., *Jak myślimy*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1988
- Du Bois-Reymond M., *Studium związków pomiędzy edukacją formalną i nieformalną*, w: *Doświadczać uczenia. Materiały pokonferencyjne*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005
www.mlodziej.org.pl/sites/mlodziej.org.pl/files/publication/205/doswiadczac_uczenia_materiały_pokonferencyjne_pdf_90786.pdf
- Fennes H., Otten H., *Quality in non-formal education and training in the field of European youth work*, 2008
www.salto-youth.net/downloads/4-17-1615/TrainingQualityandCompetenceStudy.pdf
- Ewaluacja śródkresowa działania programu „Młodzież w działaniu” oraz Centrum Współpracy z Europą Wschodnią i Krajami Kaukazu SALTO oraz EURODESK Polska – Raport końcowy, materiał niepublikowany
- Fotyga B., *Edukacja nieformalna w Polsce: Historia i ramy współczesne*, w: *Doświadczać uczenia. Materiały pokonferencyjne*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005
www.mlodziej.org.pl/sites/mlodziej.org.pl/files/publication/205/doswiadczac_uczenia_materiały_pokonferencyjne_pdf_90786.pdf
- Kloosterman P., Taylor M. E., *Handbook for facilitators. Learning to learn in practice*
www.learning2learn.eu/images/docs/I2L_handbook_for_facilitators.pdf
- Knowles M. S., Holton III E. F., Swanson R. A., *Edukacja dorosłych. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009
- Kolb D., *Experiential Learning: experience as the source of learning and development*, Prentice-Hall, New Jersey 1984
- Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005
www.eurydice.org/pl/sites/eurydice.org.pl/files/kkomp_PL.pdf

Kompetencje kluczowe w uczeniu się przez całe życie – europejskie ramy odniesienia, Luksemburg: Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich, 2007
http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_pl.pdf

Kurzępa J., *O potrzebie komplementarności w edukacji formalnej i nieformalnej: aplikacje teoretyczno-praktyczne*, w: *Doświadczać uczenia. Materiały pokonferencyjne*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005
www.mlodziej.org.pl/sites/mlodziej.org.pl/files/publication/205/doswiadczac_uczenia_materiały_pokonferencyjne_pdf_90786.pdf

Markovic D., Nemetlu Ünal G., *Unlocking Doors to Recognition. Setting up strategies for better recognition of youth work and non-formal education/learning in your context*
www.salto-youth.net/rc/see/resources/seepublications/unlockingrecognition/

Pakiet szkoleniowy nr 8 „Integracja społeczna”:
www.mlodziej.org.pl/sites/mlodziej.org.pl/files/publication/216/pakiet_szkoleniowy_8_integracja_spoeczna_pdf_11781

Pathways towards validation and recognition of education, training and learning in the youth field, Council of Europe and European Commission, 2004
http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/EKCYP/Youth_Policy/docs/Education_Training_Learning/Policy/Pathways_towards_validation.pdf

Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych – raport z badania, Stowarzyszenie Klon/Jawor, 2013
www.ngo.pl/PodstawoweFakty_2012_raport/

Przewodnik po programie „Młodzież w działaniu”, wersja obowiązująca od 1 stycznia 2013
www.mlodziej.org.pl/sites/mlodziej.org.pl/files/publication/2172/przewodnik_po_programie_2013_vf.pdf

Raport o Kapitale Intelktualnym Polski, Warszawa 2008
<http://zds.kprm.gov.pl/przegladaj-raport-o-kapitale-intelektualnym>

Raport „Młodzi 2011”, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011
<http://zds.kprm.gov.pl/mlodzi-2011>

Raport ze specjalnego badania RAY, styczeń 2012
http://www.mlodziej.org.pl/sites/mlodziej.org.pl/files/page/1324/specjalne_badane_ray_maj_2012_.pdf

Raport Klucz do wolontariatu, czyli wspieranie procesu uczenia się wolontariusza, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji (2008)

Tendencje i kierunki w rozpoznaniu, uprawomocnieniu i uznawalności procesu kształcenia w sektorze młodzieży, Dyrekcja Generalna Komisji Europejskiej „Edukacja i Kultura”, Wydział ds. Młodzieży Departamentu „Młodzież, Społeczeństwo obywatelskie, Komunikacja” oraz Dyrekcja Generalna Rady Europy „Edukacja, Kultura i Dziedzictwo, Młodzież i Sport”, Departament Młodzieży Dyrekcji „Młodzież i Sport”, w: *Doświadczać uczenia. Materiały pokonferencyjne*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2005
www.mlodziej.org.pl/sites/mlodziej.org.pl/files/publication/205/doswiadczac_uczenia_materiały_pokonferencyjne_pdf_90786.pdf

Strona projektu „Między innymi”: www.miedzyinnymi.pl

The Sunshine report on Non-Formal Education, Youth Forum Jeunesse, 2008
www.european-citizenship.org/repository/9_Sunshine_Report_NFE_2008.pdf

YFJ Policy Paper on Non-Formal Education: A framework for indicating and assuring quality, 2008
http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/EKCYP/Youth_Policy/docs/Youth_Work/Policy/0009-08_NFE_FINAL.pdf

YFJ Policy Paper on Global Education: a global vision on education, an education for global citizenship, 2008
http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/EKCYP/Youth_Policy/docs/YP_strategies/Policy/0007-08_GE-FINAL.pdf

YFJ Contribution to the public consultation on „ Schools for the 21st Century”, 2007
http://ec.europa.eu/education/school21/results/youth_en.pdf

YFJ Policy paper on the Recognition of non-formal education: Confirming the real competencies of young people in the knowledge society, 2005
http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/EKCYP/Youth_Policy/docs/Education_Training_Learning/Policy/NFE-2005.pdf

YFJ Policy paper on youth organisations as non-formal educators – recognising our role, 2003
http://www.youthforum.org/Downloads/policy_docs/learnercentred_education/0618-03.pdf

POLECAMY TAKŻE

STRONY WWW:

- www.infed.org – encyklopedia edukacji pozaformalnej
- www.youthforum.org – strona Europejskiego Forum Młodzieży, panel europejskiej platformy organizacji młodzieżowych
- www.nonformality.org – internetowe dyskusje poświęcone różnym aspektom edukacji pozaformalnej
- <http://communities.cedefop.europa.eu/nfl.htm> – strona Europejskiego Centrum Rozwoju Kształcenia Zawodowego (Centre Européen pour le Développement de la Formation Professionnelle) poświęcona edukacji pozaformalnej
- www.youthpass.eu – oficjalna strona Youthpass
- http://ec.europa.eu/youth/index_en.htm – strona Komisji Europejskiej poświęcona młodzieży
- <http://europa.eu/youth> – Europejski Portal Młodzieżowy
- <http://europass.cedefop.europa.eu/> – oficjalna strona EUROPASS

- www.coe.int/youthportfolio – stworzone przez Radę Europy portfolio pracownika młodzieżowego
- http://ec.europa.eu/education/policies/2010/et_2010_en.html – strona Komisji Europejskiej poświęcona edukacji i szkoleniom
- http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/validation2004_en.pdf – dokument poświęcony uznawalności edukacji pozaformalnej
- http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/policy/memo_en.pdf – „A Memorandum on Lifelong Learning” (dokument poświęcony uczeniu się przez całe życie)
- <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001460/146092E.pdf> – „Synergies between formal and non formal education” (UNESCO), dokument poświęcony związkom między edukacją formalną i pozaformalną
- www.coe.int/t/dg4/youth/Source/Resources/Documents/2000_nonformal_learning_en.pdf – „Towards a revitalization of non formal learning for a changing Europe” (raport Rady Europy z sympozjum poświęconego edukacji pozaformalnej)
- http://ec.europa.eu/education/pdf/doc125_en.pdf – „The Copenhagen Declaration” (Deklaracja Kopenhaska)
- http://ec.europa.eu/youth/archive/whitepaper/download/whitepaper_en.pdf – „European Commission White Paper A new impetus for European youth” (Biała Księga Komisji Europejskiej poświęcona młodzieży)
- http://ue.eu.int/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/84335.pdf – „The European Youth Pact” (Europejski Pakt na rzecz Młodzieży)
- <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:168:0001:0003:EN:PDF> – „Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the recognition of the value of non-formal and informal learning within the European youth field” (rezolucja Rady Europy dotycząca uznawalności edukacji pozaformalnej i nieformalnej)
- http://ec.europa.eu/education/policies/educ/eqf/eqf08_en.pdf – „The European Qualifications Framework for Life Long Learning” (broshura Komisji Europejskiej)
- www.infed.org/biblio/b-nonfor.htm – artykuł poświęcony edukacji pozaformalnej
- www.salto-youth.net/download/630/reportbridges.pdf – raport z konferencji „Bridges for Recognition” poświęconej uznawalności edukacji pozaformalnej
- www.youth-partnership.net/youth-partnership/publications/Coyote/11/Index – magazyn „Coyote” w całości poświęcony edukacji pozaformalnej

Autorka tekstu: Anna Szlęk
Redakcja: Tomasz Bratek, Ewelina Miłoś
Korekta: Paulina Piechocka
Projekt graficzny i skład: RZECZYOBRAZKOWE.PL
Druk: Sławomir Woźniak Smiledruk
Nakład: 400 egz.
ISBN: 978-83-64032-60-8

Wydawca:
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji
Narodowa Agencja Programu Erasmus+
ul. Mokotowska 43, 00-551 Warszawa
tel. 22 46 31 000
kontakt@erasmusplus.org.pl
www.frse.org.pl
www.erasmusplus.org.pl

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych). Jest to najbardziej restrykcyjna z licencji.
<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

Publikacja jest udostępniona na otwartej licencji CC 3.0 BY-NC-ND (Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska). Licencja zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nietworzenie utworów zależnych). Więcej informacji <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/legalcode>

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Publikacja została zrealizowana przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej. Publikacja odzwierciedla jedynie stanowisko jej autorów i Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną w niej zawartość merytoryczną.

PUBLIKACJA BEZPŁATNA
Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2014

ISBN: 978-83-64032-60-8